

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Miluše Hadamčíková

Rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy
Judicial decision-making about placing a child into institutional care

Rigorózní práce

Praha 2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouci dne 1. prosince 2013

Miluše Hadamčíková

Poděkování

Děkuji doc. JUDr. Aleně Mackové, Ph.D. za cenné připomínky a doporučení poskytnuté v souvislosti s realizací této práce. Mé poděkování patří rovněž paní Ivance Lefeuvre za její vstřícnost a veškerou součinnost při zpracování kapitoly týkající se francouzského systému péče o ohrožené děti.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	6
ÚVOD.....	8
1 Konstitucionální aspekty institutu ústavní výchovy.....	14
1.1 Intervence státu do rodinných vztahů	14
1.2 Relevantní mezinárodněprávní dokumenty.....	17
1.2.1 Právo na rodinný život ve světle judikatury ESLP.....	20
2 Rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy – hmotněprávní podmínky	24
2.1 Podmínky nařízení ústavní výchovy de lege lata.....	25
2.1.1 Zásadní rozhodnutí ESLP ve vztahu k ČR v kontextu ústavní výchovy.....	35
2.1.2 Důvody náhradní péče v judikatuře ESLP	41
2.1.3 Problematika nedostatečných materiálních a bytových poměrů rodiny jako důvodu nařízení ústavní výchovy	44
2.2 Doba trvání ústavní výchovy	51
2.3 Institut ústavní výchovy v NOZ.....	55
2.4 Slovenská právní úprava – exkurs.....	62
3 Řízení ve věcech ústavní výchovy.....	69
3.1 Obecně k řízení o nařízení ústavní výchovy	69
3.2 Účastenství a zastoupení nezletilého dítěte v řízení.....	78
3.3 Ochrana nejlepších zájmů dítěte	86
3.4 Právo dítěte být slyšeno	96
3.4.1 Specifika zjištění názoru nezletilého dítěte v civilním soudním řízení.....	109
3.5 Řízení o nařízení ústavní výchovy po 1. lednu 2014	115
4 Umístění dítěte do institucionální péče a jeho alternativy ve francouzském systému péče o ohrožené děti.....	124
4.1 Dětský soudce a institut výchovné pomoci.....	125
4.1.1 Výchovné opatření AEMO.....	130
4.1.2 Umístění dítěte.....	131
4.2 Inovativní přístupy v současné francouzské praxi	135
4.2.1 Dětský domov Clair Logis v Paříži a sekvenční umístění.....	136
4.2.2 Služba progresivní adaptace v přirozeném prostředí a umístění dítěte ve vlastní rodině v departementu Gard	137
4.2.3 Výchovné umístění dítěte v bydlišti rodičů v departementu Finistère	138

ZÁVĚR.....	140
RESUMÉ.....	145
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH CITOVANÝCH ZDROJŮ	148
ABSTRAKT	166
SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV	167

SEZNAM ZKRATEK

AEMO – action éducative en milieu ouvert

CASF – Code de l'action sociale et des familles

EKLP – Evropská komise pro lidská práva

ESLP – Evropský soud pro lidská práva

Listina – Listina základních práv a svobod (usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů)

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky

MS – Ministerstvo spravedlnosti České republiky

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

Nařízení Brusel I – nařízení Rady (ES) č. 44/2001 ze dne 22. prosince 2000 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech

Nařízení Brusel II bis – nařízení Rady (ES) č. ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 1347/2000

NOZ – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

NS – Nejvyšší soud České republiky

OPP – ordonnance de placement provisoire

OSN – Organizace spojených národů

OSP – zákon č. 99/1963 Sb., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

OSŘ – zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

OZ – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

PEAD – placement éducatif à domicile

SAPMN – service d'adaptation progressive en milieu naturel

Úmluva – Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.)

ÚODSMO – Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s.)

ÚPD – Úmluva o právech dítěte (sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.)

ÚS – Ústavní soud České republiky

Ústava – Ústava České republiky (ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů)

ÚVPD – Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s.)

Výbor – Výbor pro práva dítěte Rady vlády pro lidská práva

ZDVOP – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZOR – zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

ZOVÚV – zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

ZR – zákon č. 36/2005 Z. z., zákon o rodině a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

ZŘS – zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

ZSPOD – zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

ZSVM – zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

ÚVOD

V roce 1963 byl režisérem Kurtem Goldbergerem ve spolupráci s dětským psychologem prof. Zdeňkem Matějčkem a primáčkou dr. Marií Damborskou natočen dokumentární film *Děti bez lásky*, který alarmujícím způsobem zachycoval život dětí v dětských domovech. Snímek působivě ukázal negativní následky ústavní péče na vývoj dětí a usvědčil kolektivistickou výchovu z toho, že přispívá k psychické deprivaci dítěte.¹ Dříve, než tehdejší vládní představitelé snímek stačili zakázat, byl uveden na bienále v Benátkách, kde získal tři ocenění. Státním činitelům nezbylo, než tento počin prohlásit za úspěch české kinematografie i dětské psychologie. Film i kniha prof. Langmeiera a prof. Matějčka *Psychická deprivace v dětství*, ve které autoři shrnuli výsledky svého dlouholetého výzkumu, se setkaly s mezinárodní odezvou. V tuzemsku obě díla podnítila přijetí nového zákona o rodině² (dále jen „ZOR“), ve kterém se zákonodárce odchýlil od dosavadní koncepce spočívající v adoraci ústavní výchovy a absenci jakýchkoli institutů náhradní rodinné péče kromě osvojení.³ Zavedením institutu svěřeni dítěte do péče jiného občana než rodiče legislativa na první místo ve výchovných institucích opět postavila rodinu.⁴

O půl století později je ochrana rodiny a dětí zakotvena v ústavním pořádku České republiky.⁵ Formy náhradní rodinné péče dnes zahrnují svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounskou péči (resp. pěstounskou péči na přechodnou dobu), osvojení, eventuálně poručenství.⁶ Ústavní výchova již není idealizována, její neblahé dopady na psychosociální vývoj dětí a další rizika separace dětí od rodičů jsou předmětem mnoha odborných publikací, konferencí a seminářů. Paradoxně pak působí skutečnost, že Česká republika jakožto země, která zejména prostřednictvím shora uvedených osobností přinesla světu empirické poznání významu rodiny pro zdravý rozvoj dítěte a negativních konsekvencí

¹ Prof. Langmeier a prof. Matějček v prvním vydání své knihy *Psychická deprivace v dětství* formulovali definici psychické deprivace jako stav vzniklý následkem životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.

LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeňk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963, s. 17.

² Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

³ K tomu blíže viz: KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Instituty náhradní rodinné péče* [online]. law.muni.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/sblizovani/Kralickova_Zdenka.pdf>.

⁴ BENEŠOVÁ, Hana. *Výchova je umělecké dílo* [online]. jedinak.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.jedinak.cz/stranky/txtmatejcek.html>>.

⁵ Čl. 32 Listiny základních práv a svobod (usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.).

⁶ V případě, že soudem ustanovený poručník bude o dítě osobně pečovat a naplňovat všechny složky rodičovské zodpovědnosti, nastupuje tak namísto rodičů v celém rozsahu. Pak je možné řadit poručenství do forem náhradní výchovy, a to mezi formy náhradní rodinné péče.

NOVOTNÁ, Věra, FEJT, Vladimír. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2009, s. 73.

ústavní péče na jeho vývoj,⁷ je stále řazena mezi státy s nejvyšším počtem ústavů a dětí v nich,⁸ za což dlouhodobě sklízí kritiku ze strany mezinárodních institucí.⁹

Snižování počtu dětí v ústavní péči je trendem již několik let. Výrazný impuls ke zkvalitnění systému péče o ohrožené děti Česká republika obdržela v podobě závěrečných doporučení Výboru Organizace spojených národů pro práva dítěte ze dne 17. června 2011,¹⁰ na něž vláda v lednu minulého roku reagovala schválením Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“. Strategie si klade za cíl vytvoření takového systému, který zajistí důslednou ochranu všech práv každého dítěte.¹¹ V dubnu 2012 pak vláda schválila Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí na období 2012 – 2015. Akční plán stanovil čtyři hlavní cíle ochrany práv dětí: účast dítěte na rozhodovacích procesech, odstranění diskriminace a nerovného přístupu vůči dětem, právo na rodinnou péči a zajištění kvality života pro děti a rodiny. Zaměřen je zejména na deinstitucionalizaci systému péče o ohrožené děti.¹² Prvním krokem celkové reformy péče o ohrožené děti se stal zákon č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSPOD“), a další související zákony. Novela nabyla účinnosti počátkem letošního roku a směřuje k vytvoření podmínek pro zabezpečení výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí, změně orientace systému směrem k prevenci a realizaci

⁷ RYCHLÍK, Daniel. Sanace biologické rodiny. *Právo a rodina*, 2009, roč. 11, č. 2, s. 19.

⁸ Lze se setkat s údaji, že v České republice žije přibližně 20.000 dětí v zařízeních ústavní péče. Dle odborníků z praxe je třeba si uvědomit, že v případě zhruba jedné poloviny se jedná o děti zdravotně postižené umístěné do ústavů sociální péče k žádosti rodičů či jiných zákonných zástupců. Celkový počet dětí umístěných ve školských a zdravotnických zařízeních, tedy v režimu ústavní výchovy, se pohybuje kolem 8.000 dětí.

K tomu blíže viz: KŘEPSKÝ, Dalibor. *Lži, nepravdy a mýty o dětských domovech* [online]. ddolomouc.cz [cit. 5. května 2013]. Dostupné z <<http://static.ddolomouc.cz/web/download/clanek.pdf>>;

OPRAVIL, Milan. *Mýty o ústavní výchově* [online]. ucitelske noviny.cz, č. 08/2011 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5768>>.

⁹ Např. Eurochild – síť organizací a jednotlivců působících napříč Evropou pro účely zlepšení kvality života dětí a mládeže – ve svém článku z června 2010 řadí Českou republiku mezi státy s nedostatečnou implementací zásad ochrany práv dětí v náhradní péči, přičemž poukazuje na skutečnost, že počet dětí v českých ústavech od roku 2000 stále roste.

Kol. autorů. *Europe's children in care. What role for the European Union?* [online]. coe.int, 15. června 2010 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Forum21/II_Issue_No5/II_No5_Children_in_care_EU_role_en.pdf>.

¹⁰ *Závěrečná doporučení CRC/C/CZE/CO/3-4 – oficiální překlad Úřadu vlády ČR* [online]. vlada.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>>.

¹¹ *Vláda schválila Národní strategii ochrany práv dětí – “Právo na dětství”* [online]. mpsv.cz, 9. ledna 2012 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/es/11901>>.

¹² *Vláda souhlasí s upřednostněním rodinné péče nad ústavní* [online]. vlada.cz, 4. ledna 2012 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-souhlas-i-s-uprednostnenim-rodinne-pece-nad-ustavni-91451/>>.

alternativ k nadměrnému umísťování dětí do institucionální péče rozvojem a profesionalizací pěstounské péče.¹³

Děti, které jsou umísťovány do institucionální péče, lze rozdělit do čtyř skupin. První skupinu tvoří děti osamělé (tzv. oboustranní sirotci), jejichž počet je zanedbatelný. Druhá skupina zahrnuje děti, které již mají zkušenosti s kriminalitou a u nichž je odůvodněná obava, že budou v trestné činnosti pokračovat. Třetí skupinou jsou děti ohrožené, pocházející ze sociálně slabého a neuspořádaného rodinného prostředí, jejichž výchova je ve zvýšené míře ohrožena zanedbáváním, zneužíváním, týráním a sociálně patologickými jevy. Do čtvrté skupiny lze zařadit děti rizikové, resp. děti s výchovnými problémy, špatnou školní docházkou, experimentující s drogami apod.¹⁴

Ústavní výchova je institutem rodinného práva, jedná se o výchovné opatření ukládané podle § 46 ZOR. Je třeba ji odlišovat od ochranné výchovy jakožto ochranného opatření ukládaného podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSVM“).¹⁵ Dle veřejného ochránce práv lze ústavní výchovu vymezit jako umístění dítěte do péče školského zařízení určeného pro výkon ústavní výchovy na základě rozhodnutí soudu, jehož účelem je dočasně – tedy po dobu nezbytně nutnou – zajišťovat dítěti náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání, a to za podmínek podporujících sebedůvěru dítěte, rozvíjejících citovou stránku jeho osobnosti a umožňujících jeho aktivní účast ve společnosti s ohledem na potřeby jeho věku.¹⁶ Do pravomoci soudů náleží i rozhodování o nařízení ústavní výchovy nad dětmi, které ještě nedosáhly věku tří let.

Názory na systém a funkci ústavní výchovy, včetně jejího vztahu k dalším formám náhradní výchovné péče, se značně rozcházejí. Všeobecná shora panuje ohledně klíčového a nezastupitelného postavení rodiny při výchově dítěte. Bazální vazba mezi matkou a dítětem,

¹³ *Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.* [online]. psp.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/texh/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

¹⁴ GJURIČOVÁ, Jitka. Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti vyplývající z průzkumu osudu dětí, které v letech 1995 – 2004 opustily institucionální péči. In CHMELAR, Tomáš, MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana (eds). *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23. května 2008.* Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008, s. 21.

¹⁵ Ochranná výchova plní různou úlohu u jednotlivých skupin mládeže. U mladistvých (osoby ve věku patnáct až osmnáct let) ochranná výchova představuje alternativu, resp. odklon od uložení trestního opatření, u dětí ve věku dvanáct až patnáct let plní uložení ochranné výchovy zejména roli generální prevence (ochrana společnosti), v případě dětí mladších patnácti let (bez spodní hranice) je na zvážení soudu, zda čin, který spáchaly, a jejich osobní poměry nenabízejí jiné východisko než uložení ochranné výchovy, přičemž i zde musí soud zvažovat aspekt generální prevence ukládaného opatření.

MOTEJL, Otakar a kol. *Rodina a dítě - sborník stanovisek veřejného ochránce práv.* Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007, s. 66.

¹⁶ Tamtéž.

později rozšířená na okruh širší rodiny, je determinujícím činitelem při utváření osobnosti dítěte. Tato zákonitost se však může projevit i ve své negativní formě a rodina se pak stává vysoce rizikovým faktorem při výchově. V tomto bodě pak dochází k názorovým střetům, do kdy je možné a účelné rodině poskytovat podporu a v jakém okamžiku už je nezbytné postavit se proti ní a chránit zájmy dítěte jeho umístěním do náhradní péče.¹⁷

Problematika ústavní výchovy představuje komplexní záležitost zasahující do právní, sociální, psychologické, zdravotnické, pedagogické oblasti. Rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy je aktem, který zásadním způsobem ovlivní život dítě a může mít ireversibilní následky.¹⁸ Cílem této práce je poskytnout kompaktní náhled na předpoklady rozhodovací činnosti soudu jakožto jediného orgánu majícího pravomoc v tomto směru do rodinněprávních vztahů ingerovat. Agenda péče soudu o nezletilé se vyznačuje prolínáním hmotného a procesního práva, práce proto pojednává jak o hmotněprávních podmínkách nařízení ústavní výchovy, tak o procesních aspektech týkajících se předmětného řízení, a to se zaměřením na uplatňování procesních práv dítěte. Nastíněny jsou rovněž základní tematické rysy zahraničních právních úprav – slovenské z důvodu historické provázanosti s naším právním řádem a francouzské vzhledem k některým specifickým, jimiž tamní systém péče o ohrožené děti disponuje.

Práce má zodpovědět na otázku, zda současná právní úprava institutu ústavní výchovy poskytuje soudům dostatečný poklad pro naplňování požadavků vyplývajících z mezinárodních úmluv na úseku ochrany práv dětí, jimiž je Česká republika vázána, či zda v tomto směru vykazuje náš právní řád nějaké nedostatky, eventuálně jaké. V návaznosti na tuto hypotézu by měla být zjištěna příčina zvýšeného počtu dětí umístěných v institucionální péči a v této souvislosti poskytnuty návrhy na zlepšení daného stavu. V těchto intencích je zkoumání podrobena jak právní úprava předmětného institutu obsažená v ZOR, tak jeho pojetí v novém občanském zákoníku (dále jen „NOZ“).¹⁹ Z procesního hlediska se práce zaměřuje na realizaci participačních práv dítěte v řízení o nařízení ústavní výchovy, zejména jeho práva být slyšeno.

¹⁷ JÁNSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, s. 92.

¹⁸ Nejčastěji citovaným argumentem podporujícím závěr o tom, že děti dlouhodobě vychovávané v ústavních zařízeních vykazují v pozdějším věku poměrně nejvíce odchylek od běžné normy v oblasti vývoje osobnosti a společenského uplatnění, je longitudinální studie prof. Matějčka a kolektivu. Výzkum byl zahájen v 60. letech, o jeho výsledcích autoři podali zprávu v letech 1995-1996 v časopise *Československá psychologie* s názvem „Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace“. Ačkoliv některými odborníky je poukazováno na nedostatečnou validitu tohoto výzkumu, jeho výsledky nelze zcela opomíjet.

K tomu blíže viz: PURKOVÁ, Veronika. *Osobnost dětí umístěných v dětských domovech z pohledu vybraných výzkumů & Ústavní výchova v číslech* [online]. anv.cz, 28. října 2009 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.anv.cz/odborne/147-osobnost-deti-umistenychv-detskych-domovech-z-pohledu-vybranych-vyzkumu-a-ustavni-vychova-v-cislech>>.

¹⁹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Vymezená oblast je zhodnocena nejen z hlediska právní úpravy obsažené v občanském soudním řádu,²⁰ ale i ve světle aktuálně probíhající rekonstrukce civilního procesu.

Při realizaci práce bylo postupováno za využití vědeckých metod abstrakce, analýzy a syntézy, jakož i právní komparistiky simultánní s cizím prvkem. Za situace, kdy výhradně institutu ústavní výchovy z právního hlediska není věnována žádná odborná publikace, se práce opírá zejména o komentářovou literaturu z oblasti familiaristiky a civilní procesualistiky, o články v odborných časopisech a o příspěvky odborníků prezentované na multidisciplinárních konferencích týkajících se problematiky ústavní výchovy. Hlavním východiskem jsou bezpochyby právní předpisy a důvodové zprávy k návrhům zákonů. Neopomenutelným pramenem je rovněž k tématu se vážící judikatura, a to včetně judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“). V případě francouzské právní úpravy byly informace získávány ze zahraniční literatury a internetových zdrojů, cenný přínos stran poznatků z praxe však především představovala spolupráce s psychologkou Ivankou Lefeuvre z Centra pro dětství a rodinu departementu Horní Vienna v Limoges,²¹ která se dlouhodobě věnuje problematice sociálně-právní ochrany ohrožených dětí a práce s rodinou, a jejím prostřednictvím pak s francouzskou dětskou soudkyní působící do září 2013 u Instančního soudu v Limoges,²² v současné době místopředsdkyní Soudu prvního stupně v Cahors²³ Raphaëlle Eche.

V první kapitole této práce je v souvislosti s charakterem institutu ústavní výchovy vymezen ústavněprávní základ pravomoci státu intervenovat do rodinných vztahů. Předmětná část práce pojednává o hranici mezi oprávněním a povinností státu zasáhnout do práva na rodinný život a soukromí. Upozorňuje na princip adekvátnosti a zároveň na nutnost vyvažování ústavně zakotvených práv rodičů a dětí na straně jedné a oprávnění, respektive povinnosti státu zasáhnout do rodiny v zájmu ochrany dítěte. Rovněž jsou zde přiblíženy zásadní mezinárodní dokumenty a jejich stěžejní ustanovení vztahující se k tématu práce, jakož i závěry obsažené v judikatuře ESLP ohledně práva na rodinný život a soukromí.

Náplň druhé kapitoly představují hmotněprávní podmínky rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy. V tomto rámci je proveden detailní rozbor § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZOR“) a na něj navazujících ustanovení. Z důvodu vlivu na novelizaci české právní úpravy jsou zapracovány rozsudky ESLP, a to ve věci Wallová, Wala proti České republice a dále Havelka a ostatní proti České republice.

²⁰ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

²¹ Centre Départemental de l'Enfance et de la Famille à Limoges.

²² Tribunal d'instance à Limoges.

²³ Tribunal de grande instance à Cahors.

Následující subkapitola se dotýká problematiky nedostatečných bytových či majetkových poměrů jakožto důvodu pro odebrání dítěte z péče rodičů. Rovněž je poskytnut náhled na institut ústavní výchovy v novém občanském zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník – dále jen „NOZ“). Poslední část předmětné subkapitoly se zaměřuje na slovenskou hmotněprávní úpravu z důvodu potencionální inspirace pro změny v tuzemském systému.

Třetí kapitola obsahuje vymezení procesních aspektů rozhodování soudu ve věcech ústavní výchovy. Na obecnou charakteristiku řízení o nařízení ústavní výchovy navazuje přiblížení problematiky účastenství dítěte a jeho zastoupení v řízení. Důkladně je pojednáno o principu nejlepších zájmů dítěte jakož nejvyššího imperativu při rozhodování soudu v každém řízení týkajícím se dítěte. Důraz je také kladen na realizaci práva dítěte být slyšeno, přičemž kromě procesního zakotvení tohoto práva jsou uvedena i specifika výslechu dítěte před soudem, a to zejména z psychologického hlediska. Kapitulu uzavírá náhled na řízení o nařízení ústavní výchovy ve světle rekodifikace civilního procesu.

Závěrečná kapitola je věnována francouzskému systému péče o ohrožené děti se zaměřením na specifický institut dětského soudce a opatření ukládaná v rámci tzv. výchovné pomoci. Přiblíženy jsou rovněž inovativní přístupy v současné francouzské praxi jakožto alternativy umístění dítěte do institucionální péče.

Práce reflektuje právní stav ke dni 1. prosince 2013.

1 Konstitucionální aspekty institutu ústavní výchovy

1.1 Intervence státu do rodinných vztahů

Rodina jako základní a společensky nejvýznamnější jednotka²⁴ plní ve společnosti nezastupitelnou úlohu a z tohoto důvodu je její ochrana zakotvena na ústavněprávní úrovni. Dle čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod²⁵ (dále jen „Listiny“) jsou rodičovství a rodina pod ochranou zákona a zvláštní ochrana dětí a mladistvým je zaručena. Dle odst. 4 téhož článku Listiny péče o děti a jejich výchova je právem rodičů a děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Součástí práva a zároveň povinnosti rodiče zabezpečovat výchovu dítěte je právo rodiče mít dítě u sebe. Tomu odpovídá i právo dítěte, aby nebylo svévolně odděleno od svých rodičů. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Listina v odst. 5 téhož článku zaručuje rodičům, kteří pečují o děti, právo na pomoc státu. Čl. 10 odst. 2 Listiny vyjadřuje právo každého na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.

Právo rodičů vychovávat vlastní děti je svým charakterem právem přirozeným, neboť formulace shora citovaného článku Listiny nasvědčuje jeho existenci nezávisle na státu. První větu čl. 32 odst. 4 Listiny je třeba vykládat v kontextu s poslední větou téhož ustanovení, z níž lze dovodit přirozenost práva rodičů na výchovu dětí a současně velmi omezený prostor pro limitaci těchto práv státem. Tímto je založeno pozitivní právo státu v určitých případech ingerovat do přirozeného práva rodičů vychovávat vlastní děti.²⁶

Z hlediska rozsahu intervence do rodinného systému a použitých prostředků této intervence lze ve vztahu k rodičům rozlišit tři základní situace:

²⁴ Právo neposkytuje žádnou vyčerpávající definici pojmu „rodina“, neboť každý pokus rodinu přesně definovat pro účely práva je úkolem nesplnitelným. Rodina a rodinný život bývají zpravidla chápány v tradičním pojetí tzv. nukleární rodiny tvořené dvěma rodiči a jejich potomky, nicméně s postupným vývojem různých forem společného soužití a faktických svazků osob bez ohledu na pohlaví dochází k liberálnějšímu pojetí rezultujícímu v širší koncepci *de facto* rodiny. Geraldine Van Bueren – přední osobnost oboru mezinárodního práva lidských práv se zaměřením na mezinárodní ochranu práv dětí – uvádí, že z hlediska právního významu rodiny tuto můžeme vnímat jako společenství jednotlivců, které je z titulu vzájemných rodinných vazeb nadáno určitými speciálními právy.

VAN BUEREN, Geraldine. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, s. 72. Citováno z: HOŘÍNKOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In JÍLEK, Dalibor a kol. *Studie o právech dítěte*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 239.

²⁵ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

²⁶ SCHÖN, Monika. *Výchova dítěte: právo rodičů v. právo státu* [online]. law.muni.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/12%20MONIKA%20SCHON.pdf>.

- a) státní intervence řeší problém v rodině, aniž by tím došlo ke změně právního postavení jednotlivých členů rodiny, tj. nedochází k omezení či zbavení rodičovských práv (např. použití některého z výchovných opatření upravených původně v § 43 ZOR, od 1. ledna 2013 přenesených do § 13 ZSPOD),
- b) státní intervence může dosáhnout takové intenzity, že jejím následkem bude změna právního postavení subjektů (např. omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti dle § 44 ZOR),
- c) státní intervence nezpůsobuje změnu právního postavení subjektů, fakticky však dochází k omezení rodičovských práv ze zákona.²⁷

Nařízení ústavní výchovy spadá do posledně uvedeného okruhu případů. Právní úprava institutu ústavní výchovy je obsažena v § 46 ZOR, přičemž z jejího systematického zařazení za ustanovení regulující výchovná opatření (do 31. prosince 2012 § 43 ZOR – ad bod a/ shora), za ustanovení upravující zásahy do rodičovské zodpovědnosti (§ 44 ZOR - ad bod b/ shora), za ustanovení týkající se svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 ZOR) a za ustanovení o pěstounské péči (§ 45a až 45d ZOR) vyplývá, že ústavní výchova představuje vystupňování ingerence státních orgánů do soukromoprávních vztahů s cílem zajistit blaho dítěte. Nařízení ústavní výchovy představuje vážný zásah do rodičovské zodpovědnosti, v literatuře je takový zásah považován za faktické omezení práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti.²⁸ Nařízením ústavní výchovy se dítě odnímá z dosavadního výchovného prostředí a podrobuje se ústavnímu režimu, do kterého rodiče nemohou zasahovat. Nerozhodl-li soud dle § 44 ZOR o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti nebo omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, rodiče nadále zůstávají zákonnými zástupci svého dítěte, rozhodují a zastupují dítě ve všech záležitostech včetně správy jeho majetku. Nebylo-li soudem vydáno rozhodnutí dle § 27 odst. 2 nebo 3 ZOR, jímž by byl styk rodičů s dítětem nějakým způsobem upraven, omezen či zakázán, mají rodiče nadále právo se s dítětem umístěným do ústavní výchovy stýkat a prostřednictvím práva styku realizovat své výchovné působení na dítě.

Závažnou otázkou v této souvislosti je řešení problému hranice mezi povinností a oprávněním státu k intervenci do rodinných vztahů. Jedná se o případy, kdy stát je povinen zasáhnout, protože nastala zákonem předvídaná skutečnost, přičemž zákon může pro určitý případ předvídat konkrétní řešení (např. povinnost ustanovit dítěti poručníka, nařídít ochrannou

²⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 109.

²⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 215, 216.

výchovu v důsledku závažné trestné činnosti), anebo je povinen nabídnout alternativní řešení, které projedná s rodiči, eventuálně s dítětem. Od těchto případů obligatorních státních zásahů je třeba odlišit situace, kdy stát je oprávněn k zásahu (tedy může, ale nemusí zasáhnout) a současně nabídnout určité možnosti řešení. Následné využití nabízených možností je pak již věcí těch, jimž je tato nabídka adresována, tedy rodičům či samotnému dítěti. Z povahy věci je zřejmé, že se bude jednat o nejrůznější formy pomoci rodině a dítěti.²⁹

Obecně platí, že mocenské zásahy státu do rodiny jsou namístě teprve tehdy, jestliže rodina z nejrůznějších důvodů nemůže své funkce ve vztahu k dítěti plnit. Rozhodující je princip adekvátnosti zásahu spočívající v nalezení míry intervence do rodiny a zvolení prostředků této intervence tak, aby tato byla efektivní, přiměřená s ohledem na zájem dítěte i práva jeho rodičů, a především rychlá. Jde o velmi citlivou otázku, jejíž řešení v konkrétní situaci není jednoduché. Přecenění práva rodiny na soukromí znamená ve svém konečném důsledku zbavení dítěte ochrany, naopak podcenění práva rodiny na soukromí může vést k nezákonnému zásahu do tohoto práva a vyvolat další nežádoucí následky.³⁰

Při rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy dochází víc než v kterémkoliv jiném řízení v rámci péče soudu o nezletilé k vzájemné interakci práva rodičů a dítěte na rodinný život na straně jedné a oprávnění, respektive povinnosti státu zasáhnout do rodinných vztahů v zájmu ochrany dítěte. Ponechání dítěte v péči rodičů v situaci, kdy jsou dány veškeré předpoklady pro nařízení ústavní výchovy jakožto opatření vhodnějšího z hlediska zájmů dítěte, je nedodržením ústavněprávních záruk ochrany dítěte. Naopak odnětí dítěte z péče rodičů v případě, kdy takový zásah není zcela opodstatněný, představuje porušení práva na rodinný život ze strany státu. Kromě eventuálních negativních důsledků spočívajících v narušení přirozených vazeb mezi rodiči a dítětem, dopadech na všestranný vývoj dítěte a celý jeho další život nelze opomenout ani případný postih státu z titulu porušení mezinárodních smluv.

²⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 106.

³⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana. Současná úprava rodinného práva. In VESELÁ, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005, s. 216.

1.2 Relevantní mezinárodněprávní dokumenty

Česká republika je vázána celou řadou mezinárodních smluv v oblasti práv dětí,³¹ přičemž dle čl. 10 Ústavy³² jsou tyto mezinárodní úmluvy přímo aplikovatelné a mají přednost před zákonem. Klíčový dokument v systému mezinárodněprávní ochrany dětí představuje Úmluva o právech dítěte³³ (dále jen „ÚPD“), jež byla přijata 20. listopadu 1989 Valným shromážděním Organizace spojených národů (dále jen „OSN“).³⁴ Ve své preambuli ÚPD připomíná, že státy, jež jsou její smluvní stranou, mají být pamětlivy toho, že rodina jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí,³⁵ musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. Dítě musí vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění a pro svou tělesnou a duševní zralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm. V kontextu institutu ústavní výchovy je pak významný zejména čl. 9 zakotvující právo dítěte na ochranu před oddělením od rodiny. Toto ustanovení smluvním státům ukládá povinnost zajistit, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte.

Na evropské úrovni pak lze stěžejní kodifikaci práva na respektování rodinného a soukromého života nalézt v čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod³⁶ (dále jen „Úmluva“). Statisticky se jedná o jednu z nejčastěji aplikovaných norem

³¹ Z dokumentů OSN např. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Úmluva o právech dítěte, z dokumentů Rady Evropy např. Úmluva o ochraně lidských práv a svobod, Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy, Evropská úmluva o osvojení, Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství, Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Úmluva o styku s dětmi; dále Úmluvy přijaté na zasedáních Haagské konference o mezinárodním právu soukromém – Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, Úmluva o ochraně dětí a spolupráce při mezinárodním osvojení.

³² Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

³³ Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

³⁴ ÚPD je nejdříve ratifikovaná úmluva o lidských právech v dějinách. Po jednomyslném přijetí Valným shromážděním OSN byla dne 26. ledna 1990 otevřena k podpisu a hned první den ji podepsalo 61 zemí. Účinnosti nabyla dne 2. září 1990. Od té doby ji postupně ratifikovaly kromě USA a Somálska všechny státy světa. Schválením ÚPD se smluvní státy zavázaly přijímat veškerá potřebná opatření k provádění práv úmluvou uznaných. ÚPD je prvním právně závazným mezinárodním nástrojem, na jehož základě se děti stávají nositeli práv v celém spektru, které různé mezinárodní katalogy nabízejí, tj. základních lidských práv, práv občanských a politických, práv hospodářských, sociálních a kulturních, práv menšin a práv na spravedlivý soudní proces. DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 10, 34.

³⁵ Pro účely ÚPD se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilostí dosaženo dříve (čl. 1 ÚPD).

³⁶ Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.

Úmluva je dokumentem Rady Evropy, podepsána byla dne 4. listopadu 1950 v Palazzo Barberini v Římě, v účinnost vstoupila dne 3. září 1953 po ratifikaci předepsanými deseti smluvními stranami. Text původní

v rámci řízení před ESLP.³⁷ V rozsudcích proti České republice byl čl. 8 Úmluvy v roce 2007 dokonce nejčastěji používaným ustanovením.³⁸ Dle čl. 8 odst. 1 Úmluvy má každý právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Účelem této normy je ochrana proti omezování soukromé autonomie ze strany státní moci. Do autonomního prostoru rodinného a soukromého života může státní orgán zasahovat pouze tehdy, jedná-li se o některý z případů uvedených v čl. 8 odst. 2 Úmluvy.³⁹ Práva zakotvená v čl. 8 Úmluvy nejsou absolutní, a tudíž zásahy do nich jsou přípustné, jestliže splňují podmínky stanovené ve druhém odstavci tohoto ustanovení.⁴⁰

Přestože čl. 8 Úmluvy primárně ukládá státu negativní závazky, není vyloučeno, že v konkrétních okolnostech bude vyžadovat od státu i aktivní konání. Stěžejní roli při shledání pozitivních závazků hraje metoda efektivní interpretace Úmluvy, dle které ochrana práv musí být účinná v praxi. Vzhledem k tomu, že hranici mezi pozitivními a negativními závazky státu nelze dle judikatury ESLP přesně definovat,⁴¹ soud tuto otázku v případě spornosti nerozhodne a omezí se pouze na konstatování, že principy porušení Úmluvy jsou v obou případech podobné. V obou kontextech je zejména nutno vzít ohled na dosažení

Úmluvy byl postupně modifikován několika revizními protokoly a doplněn několika dodatkovými protokoly. Šest těchto protokolů mělo za cíl doplnit katalog chráněných lidských práv a základních svobod obsažený v hlavě první Úmluvy, předmětem osmi protokolů byla úprava kontrolního mechanismu Úmluvy. V České republice (respektive tehdejší České a Slovenské Federativní Republice) byla Úmluva – ve znění revizních Protokolů č. 3, 5, a 8 a spolu s Protokoly č. 1, 2, 4, 6 a 7 – vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 209/1992 Sb. Další ratifikované (a v účinnost vstoupivší) protokoly byly vyhlášeny takto: Protokol č. 9 pod č. 41/1996 Sb., Protokol č. 11 pod č. 243/1998 Sb., Protokol č. 13 pod č. 114/2004 Sb. m. s. a Protokol č. 14 pod č. 48/2010 Sb. m. s. Již ratifikovaný Protokol č. 10 vyhlášen nebyl, neboť nikdy nevstoupil v účinnost, Protokol č. 12 Česká republika zatím neratifikovala a revizní Protokol č. 14bis, aniž by jej Česká republika ratifikovala, byl zrušen dnem vstupu v účinnost Protokolu č. 14.

KMEC, Jiří. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 8, 9.

³⁷ ESLP se sídlem ve Štrasburku byl zřízen k zajištění plnění závazků, přijatých Vysokými smluvními stranami v Úmluvě a Protokolech k ní; od 1. listopadu 1998 vykonává činnost jako stálý úřad (čl. 19 Úmluvy; základním orgánem původního kontrolního mechanismu Úmluvy v letech 1955 až 1998 byla Evropská komise pro lidská práva – dále jen „EKLP“). Na ESLP se mohou obracet jednak jednotlivci, nevládní organizace a skupiny jednotlivců (individuální stížnosti – čl. 34 Úmluvy), jednak jednotlivé smluvní strany Úmluvy (mezistátní stížnosti – čl. 33 Úmluvy). Aby se ESLP mohl zabývat odůvodněností stížností, musí tyto splňovat tzv. podmínky přijatelnosti, jež jsou vymezeny v čl. 35 Úmluvy.

Tamtéž, s. 11, 173, 188.

³⁸ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS. *Survey of activities 2007*. Strasbourg: 2008, s. 58 – 59. Citováno z: SCHEU, Harald Christian. Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. In WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (eds). *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 471.

³⁹ Takový zásah musí být v souladu se zákonem a nezbytný v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

Tamtéž, s. 472.

⁴⁰ KOSAŘ, David. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 99, 100.

⁴¹ Rozsudek ESLP ze dne 24. června 2004, Von Hannover proti Německu, stížnost č. 59320/00.

spravedlivé rovnováhy mezi protichůdnými zájmy jednotlivce a společnosti jako celku.⁴² V rámci pozitivních závazků mají státy povinnost zájmy v čl. 8 Úmluvy chránit před zásahy ze strany třetích soukromých osob, ustanovení tedy implikuje pozitivní závazky státu přijmout opatření k zajištění efektivního respektování soukromého života i ve sféře vztahů mezi jednotlivci samotnými. Zvláštní kategorií pozitivních závazků tvoří procedurální závazky, tedy povinnosti, kdy Úmluva vyžaduje existenci určité procedury ve vnitrostátním právu pro účinné zajištění práv. ESLP běžně vyžaduje, aby zásahy do zájmů pod čl. 8 Úmluvy vyplývaly z rozhodovacího procesu, který je spravedlivý a poskytuje dostatečný respekt k zájmům chráněným předmětným ustanovením.⁴³

Z textu čl. 8 Úmluvy vyplývá, že tento chrání čtyři související zájmy: soukromí, rodinný život, obydlí (domov) a korespondenci.⁴⁴ Tyto chráněné zájmy spolu úzce souvisejí a je přirozené, že často jich bude zasaženo více zároveň. Identifikace konkrétního dotčeného zájmu v zásadě nemá na přezkum podle čl. 8 Úmluvy vliv. Význam chráněného zájmu a v případě negativních závazků závažnost zásahu do něj se posuzuje ad hoc na základě konkrétních skutkových okolností.⁴⁵

ESLP při posuzování stížnosti namítající porušení (nejen) čl. 8 Úmluvy postupuje podle algoritmu zkoumání, který lze rozdělit do pěti kroků. U prvních dvou kroků leží důkazní břemeno na stěžovateli, který musí prokázat, že jeho stížnost spadá pod jedno z práv

⁴² Podmínky, za kterých konkrétní pozitivní závazek státu vzniká, velký senát shrnul ve věci A, B a C proti Irsku (rozsudek ESLP ze dne 16. prosince 2010, stížnost č. 25579/05).

⁴³ KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 884 – 887.

⁴⁴ Úmluva neposkytuje definici žádného ze čtyř výše uvedených pojmů, které jsou předmětem její ochrany, východiska pro řešení jednotlivých kauz je proto třeba hledat v judikatuře ESLP.

Bližší viz ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv. I. část – Úmluva*. Praha: Linde Praha, 2010, s. 279.

Ústavní soud České republiky (dále jen „ÚS“) ve svém nálezu ze dne 20. února 2007 sp. zn. II. ÚS 568/06 uvádí, že při interpretaci čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy je třeba vycházet z faktu, že rodina představuje primárně biologickou vazbu, pak sociální institut, který je teprve následně anticipován právní úpravou. Při výkladu těchto pojmů je proto třeba zohledňovat biologickou vazbu a pak sociální realitu rodiny a rodinného života, která ovšem v posledním století prošla zásadními změnami. Rodina představuje společenství blízkých osob, mezi nimiž existují úzké vazby příbuzenské, psychosociální, emoční, ekonomické a další. Ačkoliv tedy v rovině sociální reality je pojem rodiny velmi proměnlivý, neboť sociální realita rodiny prochází postupnými změnami a pod jejich vlivem se stále znatelněji rozměňuje i tradiční evropské pojetí rodiny a těmto proměnám nutně podléhá také právní regulace rodiny a rodinného života, nelze přesto přehlížet, že základem rodinných vazeb je tradičně právě biologické pouto pokrevního příbuzenství mezi členy rodiny. Na jednu stranu proto nelze vyloučit skutečnost, že právní ochranu jakožto rodina mohou požívat i společenství osob žijících mimo institut manželství nebo osob pokrevně nepřibuzných, mezi nimiž nicméně existují shora uvedené citové a další vazby (osoby žijící v postavení druha a družky, partneři žijící společně s dítětem, které se narodilo jednomu z partnerů z jiného vztahu atd.). Takový rozsah pojmu rodinný život ostatně vyplývá i judikatury ESLP. Na druhou stranu i takové pojetí rodiny a rodinného života počítá s významem pokrevních (příbuzenských) vazeb mezi členy rodiny, přičemž biologická a sociální realita má přednost před právní domněnkou.

Nález ÚS ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06, Sb. n. u. sv. 44, s. 399.

⁴⁵ KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 865.

chráněných Úmluvou a že došlo k zásahu do tohoto práva. Pokud je výsledek u některého z těchto kroků negativní, ESLP již k dalším krokům pětistupňového testu nepřistupuje a stížnost je zamítnuta. Pokud však stěžovatel unesl důkazní břemeno u prvních dvou kroků, přenáší se důkazní břemeno na vládu příslušného státu, která musí prokázat, že jednala „v souladu se zákonem“ (princip legality), sledovala legitimní cíl (princip legitimacy) a že přijaté řešení bylo nezbytné v demokratické společnosti. O porušení Úmluvy půjde tehdy, pokud vláda v jednom z těchto tří kroků důkazní břemeno neunesla. Dále platí, že pokud ESLP shledá porušení již v rámci testu legality či v rámci testu legitimacy, další kroky pětistupňového testu by se neměly posuzovat.⁴⁶

1.2.1 Právo na rodinný život ve světle judikatury ESLP

Právo na respektování rodinného života se aplikuje na rodinné vztahy a předpokládá tedy existenci rodiny. Pro existenci rodiny nejsou třeba oba rodiče, dle názoru ESLP je i vztah mezi svobodnou matkou a dítětem forma rodiny.⁴⁷ Pro ESLP je existence rodiny otázkou faktickou, záležející na skutečné existenci blízkých osobních vazeb v praxi, které se posuzují podle okolností každého konkrétního případu.⁴⁸ Rodinou je v první řadě vztah mezi manželi a mezi rodiči a nezletilými dětmi. Soužití rodičů a dětí je základním prvkem rodinného života.⁴⁹ Vztah mezi manželi a rodiči a dětmi je ESLP privilegován v tom směru, že existence blízkých osobních vazeb se předpokládá, a bylo by případně na státu prokázat, že byly přetřhány. Rodinný život však zahrnuje i vztahy mezi dalšími příbuznými, jako jsou sourozenci,⁵⁰ prarodiče a děti⁵¹ či strýc a synovec.⁵² Rodinný život u těchto vztahů však již není presumován, nýbrž bude záviset na všech okolnostech případu, zda mezi osobami existují skutečně v praxi blízké osobní vazby. Společné soužití v jedné domácnosti však není nezbytné, i když je jedním z faktorů, který je brán v potaz.⁵³

Od okamžiku a již ze samotné skutečnosti narození dítěte existuje mezi ním a jeho rodiči pouto tvořící rodinný život, a to i když rodič s dítětem nežije (to však platí pouze v momentě narození, později by mohl tento vztah přestat existovat, pokud by nebyl

⁴⁶ KOSAŘ, David. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 100, 101.

⁴⁷ Rozsudek pléna ESLP ze dne 13. června 1979, Marckx proti Belgii, stížnost č. 6833/74.

⁴⁸ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. července 2001, K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94.

⁴⁹ Rozsudek pléna ESLP ze dne 9. června 1998, Bronda proti Itálii, stížnost č. 22430/93.

⁵⁰ Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. března 1988, Olsson proti Švédsku, stížnost č. 10465/83.

⁵¹ Rozsudek ESLP ze dne 9. června 1998, Bronda proti Itálii, stížnost č. 22430/03.

⁵² Zpráva EKLP ze dne 9. února 1993, Boyle proti Spojenému království, stížnost č. 16580/90.

⁵³ KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 872, 873.

udržován).⁵⁴ Rodinný život existuje i mezi matkou, která souhlasila s adopcí svého dítěte, a tímto dítětem (matka si své rozhodnutí následně rozmyslela a žádala odvolání souhlasu k adopci).⁵⁵ Rodinný život ESLP shledal i mezi stěžovatelem, který se před soudy snažil o uznání, že je otcem dítěte, což dosud nebylo potvrzeno, a tímto dítětem.⁵⁶ Rodinný život existuje ipso facto i mezi dětmi a adoptivními rodiči, i když tyto ještě nebyly předány do jejich péče.⁵⁷

Poněkud užší je pohled ESLP na existenci rodinného života ve věcech vyhoštění, kde je zpravidla omezen na jádro rodiny.⁵⁸ V několika deportačních případech ESLP odmítl uznat existenci rodinného života mezi rodiči a dospělými dětmi, když děti neprokázaly dostatečný prvek závislosti. Zpravidla tomu bylo tehdy, když dospělé děti již měly své vlastní děti.⁵⁹ Naopak v jiných případech, kde dospělí stěžovatelé žili se svými rodiči a vlastní děti neměli, ESLP existenci rodinného života shledal.⁶⁰

ESLP v souladu se společenským vývojem pojem rodinný život rozšířil i na jiné vztahy než ty z formálně uzavřeného manželství nebo příbuznosti. Pojem rodina pod čl. 8 Úmluvy zahrnuje i vztahy, kdy osoby spolu žijí mimo manželství, a to nejen v situaci, kdy do manželství podle vnitrostátních zákonů vstoupit nemohli, ale i tehdy, pokud tak z nějakého důvodu nechtějí.⁶¹

Svěřením dítěte do náhradní péče není rodinný život přetržen, ale jedná se o zásah do rodinného života.⁶² Jako v každé záležitosti týkající se dítěte, i v těchto situacích hraje hlavní roli nejlepší zájem dítěte.⁶³ Jednoduchý odkaz na nejlepší zájem dítěte však nebude

⁵⁴ Rozsudek ESLP ze dne 21. června 1998, Berrehab proti Nizozemsku, stížnost č. 10730/84.

⁵⁵ Rozsudek ESLP ze dne 10. ledna 2008, Kearns proti Francii, stížnost č. 35991/04.

⁵⁶ Rozhodnutí ESLP ze dne 10. března 2005, Róžanski proti Polsku, stížnost č. 55339/00.

⁵⁷ Rozsudek ESLP ze dne 22. června 2004, Pini a další proti Rumunsku, stížnost č. 78028/01.

⁵⁸ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 9. října 2003, Slivenko proti Lotyšsku, stížnost č. 48321/99.

⁵⁹ Rozsudek ESLP ze dne 12. ledna 2010, A. W. Khan proti Spojenému království, stížnost č. 47486/06;

rozsudek ESLP ze dne 17. ledna 2009, Onur proti Spojenému království, stížnost č. 27319/07.

⁶⁰ Rozsudek ESLP ze dne 29. ledna 1997, Bouchelkia proti Francii, stížnost č. 23078/93; rozsudek ESLP ze dne 21. října 1997, Boujlifa proti Francii, stížnost č. 25404/94; rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 23. června 2008, Maslov proti Rakousku, stížnost č. 1638/03; rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Bousarra proti Francii, stížnost č. 25672/07.

⁶¹ Např. rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 22. dubna 1997, X, Y a Z proti Spojenému království, stížnost č. 21830/93 – pan X byl transsexuál, který se narodil jako žena, následně podstoupil operační změnu pohlaví a žil společně se svou partnerkou Y a její dcerou Z vzešlou z umělého oplodnění; v projednávaném případě ESLP dospěl za daných okolností k závěru, že de facto rodinné vztahy spojují všechny tři stěžovatele; rozsudek ESLP ze dne 24. června 2010, Schalk a Kopf proti Rakousku, stížnost č. 30141/04 – ESLP s odkazem na rychlý vývoj společenských postojů k homosexuálním párům uvedl, že vztah dvou osob stejného pohlaví společně žijící ve stabilním de facto partnerském vztahu bude napříště, stejně jako tomu je u osob opačného pohlaví, spadat pod pojem „rodinný život“.

KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 874.

⁶² Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. března 1088, Olsson proti Švédsku, stížnost č. 10465/83.

⁶³ Rozsudek ESLP ze dne 8. dubna 2004, Haase proti Německu, stížnost č. 11057/02.

příliš nápomocný, neboť v těchto věcech je fakticky sporné právě to, co je nejlepším zájmem dítěte – zda za daných okolností zůstat s rodiči nebo naopak být svěřen do péče jiné osoby. Je nepochybné, že posléze uvedený případ, kdy zájem dítěte převáží nad zájmem rodiče, může nastat.

Vnitrostátní orgány jsou povinny pečlivě vážit na jedné straně důležitost ochrany dítěte v situaci, kdy se zdá, že je vážně ohroženo jeho zdraví či vývoj, a na druhé straně zájem, aby rodina nebyla rozdělena, eventuálně aby došlo k jejímu sjednocení co nejdříve to je možné. Odebrání dítěte do náhradní péče by v zásadě mělo být dočasným řešením a trvání takového opatření by mělo být ukončeno ihned, jakmile to okolnosti dovolí.⁶⁴ Avšak pokud se dítě v náhradní péči nachází již delší dobu, je při jeho sjednocování se svou rodinou třeba vzít v potaz zájem dítěte na tom, aby se jeho faktická situace opět neměnila. Potřeba stability pro dítě může za určitých okolností převážit nad zájmem znovusjednocení rodiny.⁶⁵

Faktorem svědčícím o disproportionálnosti odebrání dětí do náhradní péče jsou případná další omezení, např. styku mezi rodiči a dětmi v náhradní péči, a tyto je třeba podrobit přísnému přezkumu.⁶⁶ Odebrání dítěte z péče rodičů by zásadně mělo být dočasným řešením a je proto důležité, aby si rodiče mohli zachovat kontakt se svými dětmi.⁶⁷ Tyto závěry však nelze generalizovat, neboť i přísná omezení styku po odebrání dětí mohou být výjimečně v souladu s čl. 8 Úmluvy, pokud jsou v nejlepším zájmu dítěte.⁶⁸

Článek 8 Úmluvy ukládá státu rovněž pozitivní závazky, které jsou těsně spjaty s účinným „respektováním“ rodinného života. Jakmile je tedy prokázána existence rodinného vztahu, musí stát v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem.⁶⁹ Vnitrostátní orgány musí také vyvíjet takovou

⁶⁴ Rozsudek ESLP ze dne 26. února 2002, Kutzner proti Německu, stížnost č. 46544/99.

⁶⁵ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. července 2001, K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94.

⁶⁶ Např. v již citované věci Kutzner proti Německu byly stěžovatelům dvě děti odebrány do pěstounské péče, stěžovatelé s dětmi neměli žádný kontakt po dobu šesti měsíců a následně jim byla umožněna pouze hodina styku měsíčně. Toto omezení výrazně přispělo k závěru, že zásah nebyl proporcionální.

KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 948.

⁶⁷ Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. března 1988, Olsson proti Švédsku, stížnost č. 10465/83 – porušení čl. 8 Úmluvy, kdy faktorem byla skutečnost, že děti byly umístěny do náhradní péče daleko od svých rodičů, čímž byl značně ztížen jejich vzájemný kontakt.

Tamtéž.

⁶⁸ Např. rozsudek ESLP ze dne 8. června 2010, Dulhamre proti Švédsku, stížnost č. 67/04 – rodiče příliš nespolupracovali s úřady a i pouhý telefonický kontakt měl na děti špatný vliv; rozhodnutí ESLP ze dne 27. dubna 2010, Barelli a další proti Itálii, stížnost č. 15104/04 – děti se drogově závislé matky bály.

Tamtéž, s. 949.

⁶⁹ Rozsudek ESLP ze dne 26. února 2002, Kutzner proti Německu, stížnost č. 46544/99 – děti byly svěřeny do pěstounské péče z důvodu, že rodiče neměli intelektuální schopnosti je vychovat. Kritika ESLP směřovala vůči vnitrostátním orgánům v tom smyslu, že tyto rodičům neposkytly dodatečnou výchovnou pomoc skrze sociální pracovníky.

snahu, kterou lze od nich rozumně očekávat, aby napomohly navrácení dítěte do péče rodičů. Pokud jsou děti v náhradní péči umístěny již po nějakou dobu, jejich navrácení do péče rodičů se často nemůže realizovat ihned a vyžaduje určitou přípravu. Typ a rozsah těchto přípravných opatření závisí na okolnostech případu, avšak porozumění a spolupráce všech zúčastněných osob jsou esenciálním faktorem. Použití donucovacích prostředků je v kontextu péče o dítě velmi citlivou záležitostí. Příslušné orgány musí brát ohled na zájmy, práva a svobody dotčených osob a zejména na nejlepší zájem dítěte a jeho práva, která mu přiznává čl. 8 Úmluvy. V tomto ohledu mají vnitrostátní orgány z důvodu svého přímého kontaktu se zainteresovanými osobami prostor pro uvážení.⁷⁰

V rámci procedurálních závazků ESLP vyžaduje, aby zásahy do zájmů spadajících pod čl. 8 Úmluvy vyplýval z rozhodovacího procesu, který je spravedlivý a poskytuje dostatečný respekt chráněným zájmům. Osobám, do jejich práv je zasazeno, musí být dostatečným způsobem umožněno se řízení účastnit a hájit své zájmy.⁷¹ Odebírané děti by s ohledem na svůj věk a vyspělost měly být slyšeny před soudem.⁷² Výjimkou z řádné účasti všech osob na řízení zainteresovaných může být v případě, že se jedná o naléhavou situaci.⁷³ Taková naléhavá situace však není dána tam, kde nebezpečí trvalo již po nějakou dobu.⁷⁴ Vnitrostátní orgány jsou dále povinny dotčeným rodinám poskytnout důkazy a materiály, na jejich základě rozhodly o odebrání dítěte z jejich péče.⁷⁵ Rodiče v řízení o péči o dítě musí mít přístup k relevantním dokumentům⁷⁶ a řízení nesmí trpět nadměrnými průtahy.⁷⁷ Vnitrostátní soudy musí návrhy na odebrání dětí z péče rodičů podrobit pečlivému přezkumu a najisto postavit, že děti jsou skutečně v ohrožení.⁷⁸

KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 949.

⁷⁰ V již citovaném případě Olsson proti Švédsku soud neshledal porušení pozitivních závazků státu, neboť nenavázání kontaktu s dětmi bylo z velké části způsobeno samotnými rodiči, orgány naopak samy nabízely řešení.

Tamtéž, s. 949, 950.

⁷¹ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10. května 2001, T. P. a K. M. proti Spojenému království, stížnost č. 28945/95.

⁷² Rozsudek ESLP ze dne 21. června 2007, Havelka a další proti České republice, stížnost č. 23499/06.

⁷³ K tomu blíže viz rozsudek ESLP ze dne 8. dubna 2004, Haase proti Německu, stížnost č. 11057/02.

⁷⁴ Rozsudek ESLP ze dne 9. května 2003, Covezzi a Morselli proti Itálii, stížnost č. 52763/99.

⁷⁵ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10. května 2001, T. P. a K. M. proti Spojenému království, stížnost č. 28945/95.

⁷⁶ Rozsudek ESLP ze dne 24. února 1995, McMichael proti Spojenému království, stížnost č. 16424/90.

⁷⁷ Rozsudek ESLP ze dne 9. května 2003, Covezzi a Morselli proti Itálii, stížnost č. 52763/99.

⁷⁸ Rozsudek ESLP ze dne 18. prosince 2008, Saviny proti Ukrajině, stížnost č. 39948/06.

KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 950.

2 Rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy – hmotněprávní podmínky

Nařízení ústavní výchovy (případně ochranné výchovy) představuje po zbavení rodičovské zodpovědnosti druhý nejzávažnější zásah do rodinných vztahů. Nález ÚS publikovaný pod č. 72/1995 Sb.⁷⁹ dnem 1. října 1995 zrušil původní § 46 ZOR, § 19 odst. 1 písm. a) zákona České národní rady č. 114/1998 Sb, o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení a § 15 vyhl. Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (dále jen „MPSV“) č. 182/1991 Sb., v platném znění. Tato ustanovení dosud umožňovala okresnímu úřadu učinit ve věcech péče o nezletilé ohrožené děti i takové opatření, o kterém měl právo rozhodnout pouze soud. ÚS zrušovaná ustanovení shledal rozporná s ústavním zákonem České republiky, vycházejí přitom z dikce čl. 32 odst. 4 Listiny a ÚPD, dle kterých práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Pokud tedy jiné právní předpisy stanoví, že správní orgány mají právo učinit taková opatření, o nichž má jinak právo rozhodnout pouze soud a případně stanoví, že soud rozhoduje o takových opatřeních dodatečně, jsou v rozporu s ústavním zákonem. Omezení rodičovských práv a odloučení dětí od rodičů v případě jejich nesouhlasu lze provést jen rozhodnutím soudu, nikoliv správního orgánu.⁸⁰ Ústavní výchovu tedy může nařídit jen soud, přičemž řízení je možno zahájit i bez návrhu.

Ústavní výchova jako jedna z forem náhradní výchovy je z hlediska hmotněprávního zakotvena v § 46 ZOR a dále v předpisech, které upravují její výkon, způsob péče o děti, úhradu za pobyt apod. Ze systematického zařazení v ZOR lze usuzovat, že institut ústavní výchovy se uplatní zásadně teprve tehdy, jestliže mírnější prostředky zásahu státu do rodinněprávních vztahů nemohly předcházet, nepředcházely, eventuálně se minuly účinkem nebo se nenašla vhodná osoba ochotná zajistit individuální náhradní rodinnou výchovu anebo je v zájmu dítěte nutné, aby mu byla zajištěna péče ve speciálním zařízení.⁸¹

⁷⁹ Nález ÚS ze dne 28. března 1995, sp. zn. Pl. ÚS 20/94, Sb.n.u. sv. 3, s. 109.

⁸⁰ K tomu blíže viz NOVOTNÁ, Věra. Řešení důsledků nálezů Ústavního soudu při ochraně nezletilých dětí. *Sociální politika*, roč. 1995, č. 12, s. 20.

⁸¹ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 215.

2.1 Podmínky nařízení ústavní výchovy de lege lata

Dle § 46 odst. 1 věty první ZOR jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).⁸²

Výchova nezletilého dítěte je vážně ohrožena, jestliže rodiče dítě zanedbávají po stránce výchovné, citové, materiální, hygienické apod., nevykonávají nad ním dohled, tolerují např. záškoláctví, požívání alkoholu, drog či jiné závislé chování. V těchto případech výchova dítěte zatím není vážně narušena, jedná se však o takový stav, který v sobě reálnou možnost narušení výchovy dítěte zahrnuje. Ústavní výchova zde plní funkci preventivní.

Výchova nezletilého dítěte je vážně narušena závadnými projevy vlastních rodičů nebo dalších osob, se kterými se dítě stýká, výchovnou nezpůsobilostí rodičů, jejich asociálním chováním, vlivy širšího rodinného prostředí. Jako příklad lze uvést situaci, kdy rodiče s dítětem opakovaně navštěvují restaurační zařízení v pozdních večerních hodinách, dítě se stává svědkem alkoholických excesů a vulgárního chování svých rodičů či jiných osob. V takových případech již došlo k vážnému narušení výchovy dítěte a ústavní výchova musí plnit funkci nápravnou.

Za jiné závažné důvody, pro které rodiče nemohou výchovu nezletilého dítěte zabezpečit, je možno považovat vážné onemocnění rodičů bránící jim v zajištění řádné výchovy dítěte, invalidita rodičů či dítěte, dlouhodobá nepřítomnost rodičů z různých důvodů (např. vazba či výkon trestu), smrt rodičů apod. Jiné závažné důvody mohou spočívat také u dítěte samotného (např. jeho duševní porucha). V těchto případech plní ústavní výchova funkci zajištění osobní péče a výchovnou funkci s akcentem na ochranu zájmu dítěte.⁸³

Jinými výchovnými opatřeními se rozumí výchovná opatření obsažená původně v § 43 odst. 1 ZOR, tj. napomenutí, stanovení dohledu, uložení omezení. Jedná se o opatření, která může v souladu s ustálenou a zažitou koncepcí výchovných opatření ukládat jak orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), tak v případě potřeby také soud.⁸⁴

⁸² § 46 odst. 1 věta první ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

⁸³ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 216.

⁸⁴ Na prvním místě se předpokládá přijetí výchovných opatření rozhodnutím OSPOD, nicméně v řadě případů je vhodné, aby o těchto opatřeních rozhodl soud v rámci řízení o výchově dítěte, neboť mají souvislost s jinými opatřeními, která zasahují do rodičovské zodpovědnosti rodičů a která může učinit výlučně soud. Může se jednat např. o situaci, kdy soud rozhodne o zamítnutí návrhu na nařízení ústavní výchovy dítěte, avšak současně stanoví

Novelizací zákonem č. 401/2012 Sb. byla s účinností od 1. ledna 2013 materie výchovných opatření věcně přenesena z § 43 ZOR do § 13 ZSPOD, přičemž zároveň došlo k upřesnění jednotlivých výchovných opatření a k rozšíření jejich okruhu oproti dosavadnímu stavu o možnost uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou činnost nebo povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu tří hodin nebo terapie. Nově lze také výchovné opatření ve formě omezení uložit nejen samotnému dítěti, ale také jeho rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte.

Katalog výchovných opatření byl dále rozšířen o nové druhy výchovných opatření zakotvené v § 13a ZSPOD. Toto ustanovení zakládá možnost soudu dočasně odejmout dítě z jeho dosavadního výchovného prostředí a nařídít maximální tříměsíční pobyt dítěte v některém z uvedených zařízení – ve středisku výchovné péče, v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen „ZDVOP“), v zařízení poskytovatele zdravotních služeb nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením. Takto rozhodnout může soud jen tehdy, pokud výchovná opatření podle § 13 odst. 1 ZSPOD nevedla k nápravě a vyžaduje-li to zájem dítěte. Soud je navíc povinen v rozhodnutí označit zařízení, do kterého má být dítě umístěno, přičemž přihlédne k zájmům dítěte a vyjádření obecního úřadu obce s rozšířenou působností, rovněž dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti rodičů nebo jiných osob blízkých dítěti. Ustanovení dále precizuje důvody k dočasnému umístění dítěte do ZDVOP. Speciálně jsou rovněž vymezeny podmínky, za kterých je přípustné svěření dítěte do zařízení poskytovatele zdravotních služeb v případě sporů mezi rodiči o výchově nebo o styku s dítětem, obsažené v § 13a odst. 4 ZSPOD.⁸⁵ Doba celkového trvání výchovného opatření může soud zcela výjimečně prodloužit, celková doba jeho nepřetržitého trvání však nesmí přesáhnout šest měsíců.

Výchovná opatření upravená v § 13a ZSPOD je oprávněn nařídít výlučně soud v souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny a čl. 9 odst. 1 ÚPD. Zatímco důvodová zpráva uvádí, že soud bude v těchto případech rozhodovat stejně jako u ostatních výchovných opatření rozsudkem,

nad výchovou dítěte dohled nebo uloží dítěti omezení. Konstrukce souběžné pravomoci OSPOD a soudu k ukládání výchovných opatření nečiní v praxi problémy a v tomto směru nedochází mezi rozhodovací činností OSPOD a soudu k žádným kolizím.

K tomu bližší viz důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony – Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. [online]. psp.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/texh/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

⁸⁵ Vymezení restriktivních podmínek vychází z nálezu ÚS ve věci nepřipustnosti umístění dítěte do psychiatrické léčebny v souvislosti s řešením sporu rodičů o výchovu a styk s dítětem (nález ÚS ze dne 13. července 2011, sp. zn. III. ÚS 3363/10, Sb.n.u. sv. 62, s. 59).

v praxi se lze v současné době setkat s názorem, že by mělo být rozhodováno ve formě usnesení obdobně jako v režimu předběžného opatření, neboť se jedná o časově omezené, dočasné opatření. Autorka této práce se domnívá, že tomuto názoru nelze přisvědčit. Dle § 176 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OSŘ“), ve věcech péče soudu o nezletilé soud ve věci samé rozhoduje rozsudkem mj. o výchově a výživě nezletilých dětí, přičemž do této kategorie spadá rovněž rozhodování soudu dle § 43 ZOR v souvislosti s přijetím některého z výchovných opatření.⁸⁶ Ačkoliv § 43 ZOR v novelizovaném znění s účinností od 1. ledna 2013 odkazuje na možnost soudu rozhodnout o výchovném opatření podle § 13 ZSPOD, analogicky lze rozhodování ve formě rozsudku vztáhnout i na nově zakotvená výchovná opatření obsažená v § 13a ZSPOD. Takový závěr lze dovodit také z odst. 6 citovaného ustanovení, které stanoví, že do doby pobytu dítěte v ZDVOP, v zařízení poskytovatele zdravotních služeb nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením, který je uložen na základě předběžného opatření podle § 76 nebo § 76a OSŘ nebo výchovného opatření dle odst. 1, se pro účely posouzení celkové doby nepřetržitého trvání výchovného opatření podle odst. 5 sčítají.⁸⁷ Z uvedeného vyplývá, že rozhodování o výchovném opatření dle § 13a odst. 1 ZSPOD je vyčleněno mimo režim nařizování předběžných opatření dle § 76 OSŘ a ve věci bude soud rozhodovat rozsudkem. Konečně jako rozhodující argument je třeba uvést novelizované znění § 162 OSŘ, kde je od 1. ledna 2013 v odst. 1 písm. c) zakotvena předběžná vykonatelnost rozsudku, jimiž soud prodlužuje trvání výchovného opatření, kterým bylo dítě dočasně odňato z péče rodičů nebo jiné fyzické osoby.⁸⁸

⁸⁶ BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír, KRČMÁŘ, Zdeněk a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 886.

⁸⁷ § 13a odst. 6 ZSPOD.

⁸⁸ Důvodová zpráva k tomuto kroku opětovně uvádí, že o výchovných opatřeních rozhoduje soud rozsudkem. Zakotvení předběžné vykonatelnosti rozhodnutí soudu o prodloužení trvání výchovného opatření nařízeného soudem dle § 13a ZSPOD je dle zákonodárce zcela na místě, a to i s ohledem na skutečnost, že tu není důvod, aby rozhodnutí o výchovném opatření byla obecně vykonatelná předběžně, a to zejména ne rozhodnutí spočívající v již tak razantním zásahu do života rodiny spočívající v dočasném odnětí dítěte z jeho výchovného opatření a v nařízení pobytu dítěte v zařízení. Jsou-li tu totiž naléhavé důvody pro předběžnou úpravu poměrů dítěte ve smyslu § 76a (absence péče, vážné ohrožení života nebo narušení příznivého vývoje), postupuje soud cestou nařízení předběžného opatření. Nejsou-li zde však takové důvody, mají účastníci právo na projednání věci včetně možnosti podat proti rozhodnutí odvolání s odkladným účinkem. Jedinou výjimkou, kdy je naléhavý zájem na předběžné vykonatelnosti rozhodnutí, aby jeho účel nebyl zmařen, nastává tehdy, kdy soud ve smyslu § 13a odst. 5 prodlužuje dobu trvání výchovného opatření, které je zásadně nařizováno na dobu nejvýše tří měsíců. Jsou-li tu zákonem předvídané podmínky a naléhavý zájem na prodloužení trvání výchovného opatření podle § 13a ZSPOD, bude mít soud na projednání věci zpravidla krátkou dobu a v případě odvolání účastníků do rozhodnutí, který se trvání výchovného opatření prodlužuje, by výchovné opatření zaniklo a pobyt dítěte v daném zařízení by musel být ukončen, ačkoli by takový stav nebyl v zájmu dítěte.

Sněmovní tisk 564/0 – vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. [online]. psp.cz [cit. 4. srpna 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/texh/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

Dle důvodové zprávy výchovná opatření dle § 13a ZSPOD přichází v úvahu v případě, kdy na jednu stranu nejsou důvody pro předběžnou úpravu poměrů dítěte soudním předběžným opatřením dle § 76a OSŘ, tedy není ohrožen život dítěte ani vážně narušen nebo ohrožen jeho příznivý vývoj, je však v zájmu dítěte nezbytné jeho dočasné odnětí z dosavadního výchovného prostředí, neboť mírnější opatření se buď minula účinkem, nebo by v dané situaci nedostačovala.⁸⁹ Vzhledem ke znění § 13a odst. 2 ZSPOD obsahující vymezení podmínek pro svěření dítěte do péče ZDVOP se však nabízí otázka, na které případy toto ustanovení dopadá, neboť výčet obsažený v písm. a) až písm. d) v podstatě kopíruje předpoklady, za kterých lze nařídit předběžné opatření dle § 76a OSŘ, přičemž se jedná o případy, ve kterých je třeba jednat neprodleně. Vzhledem ke shora uvedenému rozboru problematiky rozhodování o nařízení výchovného opatření dle § 13a ZSPOD si lze stěžít představit, že za situace, kdy dítě se např. ocitne bez jakékoliv péče nebo bude odhaleno jeho týrání, OSPOD podá návrh dle § 14 odst. 1 písm. g) ZSPOD namísto návrhu dle § 16 ZSPOD a soud teprve po provedeném dokazování vydá rozsudek, v němž rozhodne o dočasném odnětí dítěte z péče rodičů či osoby odpovědné za výchovu dítěte.

Lze říci, že i v kontextu ustálené judikatury ÚS a ESLP k otázce odnětí dítěte z péče rodičů je § 13a ZSPOD ustanovením poněkud problematickým. Odnětí dítěte z péče rodičů představuje nejzávažnější zásah do rodinného života, a je proto nezbytné, aby toto opatření, jakož i prostředky dané právními předpisy k jeho realizaci, byly správně interpretovány a následně aplikovány. Vazba mezi rodičem a dítětem je jedním z prvořadých předpokladů zdárného vývoje dítěte. Pro rodiče a dítě je možnost být spolu základním prvkem rodinného života. Opatření, která jim v tom brání, představují zásah do práva na rodinný život (srov. čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod). Takový zásah ze strany státu je možný, jen je-li nezbytný a v souladu se zákonem; nezbytnost znamená, že zásah je založen na naléhavé společenské potřebě, která je přiměřená sledovanému legitimnímu cíli - ochraně zájmu dětí. Jde zejména o případy, kdy děti byly vystaveny násilí, špatnému zacházení či pohlavnímu zneužívání, kdy byl zjištěn nedostatek citového zázemí nebo znepokojivý zdravotní stav či psychická nerovnováha u rodičů, případně nevyhovující životní podmínky ve spojení s dalšími okolnostmi. Odnětí dítěte z péče rodičů představuje až nejkrajnější opatření, které lze uplatnit pouze v nejzávažnějších případech, a musí se tedy opírat o dostatečně závažné argumenty motivované zájmem dítěte. Možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího

⁸⁹ *Sněmovní tisk 564/0 – vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.* [online]. psp.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/texh/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah do práva rodičů těšit se rodinnému životu se svým dítětem musí být nadto ještě "nezbytný" s ohledem na další okolnosti. Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem.⁹⁰ Ustanovení § 13a ZSPOD však umožňuje soudu v podstatě nařídit ústavní výchovu jako výchovné opatření z důvodu, že to vyžaduje zájem dítěte na řádné výchově. V souladu s judikaturou ÚS je však nařízení ústavní výchovy až jako nejkrajnější řešení uplatnitelné v nejzávažnějších případech, případně odejmutí dítěte z péče rodičů proti jejich vůli bude stěží možné odůvodnit jen zájmem dítěte na řádné výchově.

Nevhodným se rovněž jeví zařazení umístění dítěte do ZDVOP do systému výchovných opatření. Zatímco možnost dočasného umístění dítěte ve středisku výchovné péče⁹¹ jako výchovné opatření přicházející v úvahu u dětí s výchovnými problémy či vážnými poruchami chování bude jejich problém řešit, neboť tato zařízení jsou specializována na práci s takovými dětmi, ZDVOP nebude schopné poskytnout odbornou psychologickou a pedagogickou pomoc dítěti, které závažné poruchy chování už má, jinak by toto výchovné opatření ani nebylo uloženo, a důsledkem poté bude jen oddělení dítěte od jeho rodičů.⁹²

Mezi výchovná opatření lze extenzivním výkladem zahrnout také zásady soudu do institutu rodičovské zodpovědnosti dle § 44 ZOR a možnost soudu upravit, omezit, popř. zakázat styk rodiče s nezletilým dítětem dle § 27 odst. 2 a 3 ZOR. Za jiná výchovná opatření lze rovněž považovat odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče dle § 45 ZOR či do pěstounské péče dle § 45a ZOR, ačkoli rodiče i v těchto případech mohou zásadně na dítě výchovně působit.⁹³

⁹⁰ Nález ÚS ze dne 6. září 2011, sp. zn. II. ÚS 2546/10, Sb.n.u. sv. 62, s. 303; nález ÚS ze dne 10. října 2007, sp. zn. II. ÚS 838/07, Sb.n.u. sv. 47, s. 53.

⁹¹ Střediska výchovné péče jsou definována zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZOVÚV“). Jedná se o školská zařízení pro preventivně výchovnou péči odlišná od zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Účelem středisek je poskytovat preventivně výchovnou péči, a tím zejména předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Střediska poskytují pomoc rodičům nebo jiným osobám, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, při výchově a vzdělávání dítěte a při řešení problémů spojených s péčí o dítě, s cílem zachovat a posílit rodinné vazby dítěte a zamezit odtržení dítěte z jeho rodinného prostředí.

⁹² WESTPHALOVÁ, Lenka. Jak přispět k ochraně dětí, které vyžadují okamžitou pomoc? *Právní fórum*, roč. 2012, č. 7, s. 283.

⁹³ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 217.

Institut ZDVOP byl do českého právního řádu začleněn současně s přijetím ZSPOD z roku 1999, a to s účinností od 1. dubna 2000. Dle původního záměru zákonodárce vyplývajícího z důvodové zprávy k návrhu ZSPOD měla tato zařízení poskytovat péči ohroženým dětem, a to péči po nezbytnou, zpravidla krátkou dobu, než bude jejich situace vyřešena jiným odpovídajícím způsobem, tedy např. ústavní výchovou nebo péčí jiné osoby než rodiče.⁹⁴

Shora uvedené pojetí dočasné péče o děti v ZDVOP se však změnilo novelou ZOR provedenou zákonem č. 109/2002 Sb. s účinností k 1. červenci 2002, kdy byla do § 46 ZOR zavedena možnost umístění dítěte do ZDVOP dle § 42 ZSPOD. Péče o děti v těchto zařízeních tak přestala být péčí okamžitou a stala se alternativou ústavní péče, čímž byla postavena na roveň náhradní péče. V § 46 odst. 2 ZOR byla zakotvena povinnost soudu před nařízením ústavní výchovy zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v ZDVOP. Formulace tohoto zákonného ustanovení užívajícího přívlastek „rodinná“ pro péči o děti v ZDVOP tak nesprávně implikovalo, že se v případě těchto zařízení jedná o náhradní rodinnou péči. Rozhodnutím o svěřeni dítěte do péče ZDVOP však soud dítě nespřevádí do péče konkrétní fyzické osoby, nýbrž rozhoduje o svěřeni dítěte do péče zařízení, jde tedy o zařízení typu ústavní výchovy.⁹⁵ Uvedený terminologický nedostatek neodpovídal teorií i praxí přijímanému členění náhradní výchovy dítěte na náhradní rodinnou péči a na náhradní péči v ústavních zařízeních, a byl odstraněn novelizací ZOR s účinností od 1. ledna 2013.

ZDVOP poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané nebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a v jiné obdobné nutné péči.⁹⁶

V návaznosti na trend snižování počtu dětí umístovaných do ústavů počet ZDVOP roste. Nejznámějším zařízením tohoto druhu v České republice představuje síť zařízení

⁹⁴ *Sněmovní tisk 260/0, vládní návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí* [online]. psp.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&8CT=260&CT1=0>>.

⁹⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 368.

⁹⁶ § 42 odst. 1 ZSPOD, ve znění pozdějších předpisů.

Klokánek, kterou provozuje nestátní organizace Fond ohrožených dětí.⁹⁷ ZDVOP jsou v § 39 ZSPOD systematicky zařazena mezi zařízení sociálně-právní ochrany spolu se zařízeními odborného poradenství pro péči o děti, zařízeními sociálně výchovné činnosti a výchovně rekreačními tábory pro děti. Tato zařízení mohou být zřizována fyzickými a právníckými osobnostmi nebo obcemi a kraji v samostatné působnosti na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany, které dle § 49 ZSPOD vydává krajský úřad. Vzhledem ke skutečnosti, že ZSPOD donedávna vůbec nestanovil, jak by péče o děti v ZDVOP měla být organizována, byla tato záležitost zcela v dikci každého zařízení, což způsobilo, že mezi jednotlivými ZDVOP panují velké rozdíly. Některá jsou provozována samostatně, nezávisle na jiném pobytovém zařízení, jiná jsou zřízena již při existujícím dětském domově, dětském centru, kojeneckém ústavu, případně jiné organizaci poskytující služby pro rodiny a děti.⁹⁸ Většina těchto zařízení má přesně vyčleněnou kapacitu pro lůžka okamžité pomoci, přesto se v praxi stává, a to zejména u ZDVOP zřízených při ústavních institucích, že se dítě fakticky pohybuje v kolektivu dětí celé organizace a je tedy pouze administrativně vedeno v režimu okamžité pomoci.⁹⁹

Novelou ZSPOD účinnou od 1. ledna 2013 došlo k úpravě podmínek činnosti ZDVOP, včetně omezení počtu dětí umístěných v těchto zařízeních a omezení délky doby, po kterou děti v těchto zařízeních pobývají. Přijatá opatření mají přispět k tomu, aby ZDVOP získalo formu zařízení spíše rodinného typu a aby poskytovalo pomoc okamžitou, krizovou, nikoliv dlouhodobou.¹⁰⁰

Jak již bylo uvedeno výše, péče o děti v ZDVOP byla zakotvena nejen jako alternativa k nařízení ústavní výchovy, ale byla před tímto institutem i upřednostněna. Ustanovení § 46 odst. 4 věta první ZOR stanoví povinnost soudu zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit

⁹⁷ Projekt Klokánek je konstruován tak, aby se předcházelo umístění ohrožených dětí do ústavů. Děti jsou svěřovány do péče jedné nebo dvěma „tetám“ nebo „středům“ (oficiální název pro vychovatele v Klokánku), a to na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě žádosti zákonného zástupce dítěte nebo požádá-li o to dítě samotné. V náhradní rodině dítě pobývá krátkou dobu, během které se hledá řešení – sanace vlastní rodiny nebo předání dítěte do náhradní rodinné péče. Osoby pečující o děti v Klokánku procházejí psychologickým testováním a jsou pravidelně supervidovány. Kontakt dítěte s biologickými rodiči je podporován, pokud tomu nebrání vážné důvody či pokud dítě samo tento kontakt neodmítá. Klokánek jako zařízení s přívlástkem rodinná alternativa ústavní péče vyvolává rozporuplné názory odborné veřejnosti. Kritika je vznášena zejména z titulu nedostatečného profesionálního přístupu ve vztahu k ohroženým dětem a k respektování práv jejich rodičů.

K tomu blíže viz KUBÍČKOVÁ, Hana. *Dítě – rodina – instituce aneb Jak neztratit budoucnost*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011, s. 64 – 69.

⁹⁸ BARVÍKOVÁ, Jana, PALONCYOVÁ, Jana. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístění dětí, podmínky péče o děti, financování provozu*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2012, s. 12.

⁹⁹ Tamtéž, s. 22.

¹⁰⁰ *Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony*. [online]. psp.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/texh/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

náhradní rodinnou péčí nebo péčí v ZDVOP, které mají přednost před výchovou ústavní.¹⁰¹ Citované ustanovení *expressis verbis* klade náhradní rodinnou péčí nebo péčí v ZDVOP před péčí ústavní. Nicméně při interpretaci i aplikaci předmětného ustanovení nelze vycházet pouze z jazykového a systematického výkladu a rozhodovat ve věci samé mechanicky, nýbrž je třeba vždy mít na zřeteli konkrétní situaci toho kterého dítěte, zohlednit jeho potřeby a zájmy jakožto i celkovou odbornou a materiálně-technickou úroveň příslušného zařízení. Soud má tedy povinnost hodnotit danou situaci v kontextu všech souvislostí a dospět k řešení, které pozitivně ovlivní budoucnost dítěte a jeho přirozené rodiny. V intencích ust. § 81 odst. 1 OSŘ v dané věci soud není vázán žádným návrhem ani návrhem OSPOD. Řízení může být zahájeno i bez návrhu a věc je projednávána v rámci zásad tzv. řízení nesporného, ovládaného zásadou oficiality a zásadou vyšetřovací. Soud je povinen vyšetřit jak situaci v přirozené rodině dítěte, tedy zejména míru narušení rodiny, možnost návratu dítěte zpět do jeho přirozené rodiny, tak i stav dítěte zahrnující jeho fyzické, duševní a sociální zdraví, resp. míru jeho narušení. V souladu s § 132 OSŘ provedené důkazy musí soud posuzovat jednotlivě i v jejich vzájemné souvislosti, přitom pečlivě přihlíží ke všemu, co vyšlo za řízení najevo tak, aby mohl v zájmu dítěte učinit to nejlepší rozhodnutí, které povede ke zdárnému vývoji dítěte. Dospěl-li soud k závěru, že ačkoli by pro konkrétní dítě byla náhradní rodinná péče vhodnější než ústavní výchova, avšak nebylo možné ani v rámci okruhu příbuzných dítěte nebo cestou zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče zajišťované státem najít vhodnou osobu, která by byla ochotna a schopna péči o dítě zajistit, nezbyvá než ústavní výchovu nařídit.¹⁰²

Dle § 42 odst. 2 ZSPOD se dítě umísťuje v ZDVOP na základě rozhodnutí soudu, na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, na základě žádosti zákonného zástupce dítěte nebo požádá-li o to dítě. Co se týče prvního z uvedených právních titulů umístění dítěte do ZDVOP, může se jednat o rozhodnutí soudu ve formě předběžného opatření dle § 76 nebo § 76a OSŘ anebo ve formě rozsudku o svěřením dítěte do péče ZDVOP dle § 46 ZOR. Dle stanoviska MPSV ze dne 19. září 2006 č. j. 2006/56857-24 v zájmu určitosti a srozumitelnosti rozhodnutí soudu a v zájmu právní jistoty dítěte a dalších účastníků řízení je žádoucí, aby ve výroku rozhodnutí soudu bylo vždy přesně označeno konkrétní ZDVOP, do jehož péče se dítě svěřuje, a dále aby soud v rozhodnutí jasně rozlišoval mezi svěřením dítěte do péče ZDVOP a nařízením ústavní výchovy, neboť se jedná o dva odlišné instituty

¹⁰¹ § 46 odst. 4 věta první ZOR.

¹⁰² KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 217, 222, 223.

rodinného práva.¹⁰³ Aby rozhodnutí soudu o umístění dítěte do ZDVOP bylo dostatečně určité, a tím i materiálně vykonatelné, musí z obsahu jeho výroku i odůvodnění vyplývat, do kterého konkrétního zařízení se dítě umísťuje. V opačném případě by pravomoc rozhodnout o umístění dítěte v zařízení bylo delegováno z nezávislých soudů na zřizovatele těchto zařízení, přičemž by v praxi mohlo dojít k umístění dítěte do zařízení velmi vzdálených od bydlišť rodičů, což by fakticky znemožnilo kontakt rodičů s dítětem a obnovení narušených funkcí v rodině, zároveň by to mohlo vést k nekontrolovatelnému přemísťování dětí z vůle zřizovatelů ZDVOP. Takový postup by byl dále v rozporu s § 42a odst. 7 písm. a) ZSPOD, dle něhož přemístění dítěte umístěného v ZDVOP na základě rozhodnutí soudu do jiného takového zařízení je možné opět jen na základě rozhodnutí tohoto soudu, a po předchozím oznámení o přemístění příslušnému OSPOD. Je-li tedy třeba k přemístění dítěte nutno nového rozhodnutí soudu, v němž bude rozhodnuto o přesunu dítěte z jednoho ZDVOP do jiného, je zřejmé, že vůle zákonodávce směřuje k tomu, aby v původním rozhodnutí soudu o umístění dítěte do ZDVOP bylo uvedeno konkrétní ZDVOP a aby se dítě vždy nacházelo v určitém ZDVOD konkrétně uvedeném v rozhodnutí soudu. Určení konkrétního ZDVOP v rozhodnutí soudu má také zásadní význam i pro posouzení nároku na státní příspěvek pro zřizovatele ZDVOP dle § 42g a násl. ZSPOD a při rozhodování o povinnosti rodičů hradit příspěvek na úhradu pobytu a péče v zařízení dle § 42b a násl. ZSPOD. V praxi se lze v některých případech setkat s rozhodnutími soudu, která požadavky určitosti a srozumitelnosti bohužel nesplňují. Toto konstatování platí zejména o rozhodnutích, ve kterých se ve výroku sice nařizuje ústavní výchova dítěte, avšak z odůvodnění rozhodnutí vyplývá záměr soudu svěřit dítě do péče ZDVOP nebo ve kterých se ve výroku nařizuje výkon ústavní výchovy v ZDVOP, čímž dochází k nesprávnému směšování těchto dvou rozdílných institutů.¹⁰⁴

Vrátíme-li se k prvnímu odstavci ustanovení § 46 ZOR, věta druhá tohoto ustanovení stanoví, že jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídít ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela.¹⁰⁵ Zákon předpokládá pro takový postup neuvádí, nicméně logickým výkladem lze dovodit, že se jedná o případy, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena či narušena nebo i o případy jiné, jestliže je kolektivní výchova v zájmu nezletilého nutná.

¹⁰³ *Stanovisko MPSV ze dne 19. září 2006, č.j. 2006/56857-24 k umístění dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.* [online]. mpsv.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7280/Stanovisko_MPSV_04.pdf>.

¹⁰⁴ K tomu blíže viz *Stanovisko MPSV ze dne 25. února 2013, č.j. 2013/13218-211 k nedostatečně určitým rozhodnutím soudů o umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc* [online]. mpsv.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/16530/Stanovisko.pdf>>.

¹⁰⁵ § 46 odst. 1 věta druhá ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

Konkrétně se může jednat o případy, kdy rodiče dítě hrubě zanedbávají, zneužívají či dokonce týrají, respektive kdy je nejen výchova dítěte, ale i jeho zdraví vážně ohroženo či dokonce již poškozeno. Rovněž se může jednat o situace, kdy ohrožení či narušení výchovy již dosáhlo takového stádia, které explicitně vylučuje účinnost jiného výchovného opatření a je v zájmu dítěte, aby bylo z rodiny odebráno. Dále může toto ustanovení dopadat na případy, kdy rodiče nechtějí o dítě z objektivních nebo i subjektivních příčin pečovat, neexistuje vhodná osoba pro individuální náhradní rodinnou výchovu a kolektivní výchova tak je nutná v zájmu nezletilého. V každém případě je tento postup odůvodněn snahou o co nejrychlejší vytvoření nového výchovného prostředí pro řádnou výchovu dítěte.¹⁰⁶

V minulosti často docházelo k tomu, že děti byly odebírány z péče rodičů a umísťovány do ústavní péče právě jen z důvodu nepříznivé materiální situace rodiny. V roce 2011 v rámci provádění systematických návštěv dle § 1 odst. 3 a 4 zákona č. 349/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů, o veřejném ochránci práv, zahájil ombudsman dlouhodobější projekt zmapování poměrů v zařízeních, do kterých jsou v České republice umísťovány děti. Výstupem této činnosti byl materiál s názvem Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny. Pracovníci Kanceláře veřejného ochránce práv během návštěv analyzovali i právní tituly, na jejichž základě byly děti do zařízení umístěny. Tímto bylo zjištěno, že nejčastějším důvodem nařízení ústavní výchovy jsou po výchovných problémech sociální důvody, tedy situace, kdy rodina neměla vytvořeny vhodné bytové podmínky nebo čelila finančním potížím typicky pramenícím z nezaměstnanosti či předluženosti. Z celkového počtu 543 zkoumaných rozhodnutí o ústavní výchově bylo celých 11% rozhodnutí vydáno jen kvůli sociálním důvodům.¹⁰⁷ Rovněž podle údajů Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky bylo v roce 2010 téměř 46% dětí přijato do kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let pouze ze sociálních důvodů. Taková praxe byla v rozporu jak s konstantní judikaturou ESLP, tak se stanoviskem Nejvyššího soudu ČR (dále jen „NS“) sp. zn. Cpjn 202/2010 ze dne 8. prosince 2010, o nichž je pojednáno níže.

Dostáváme se tak k jedné ze zásadních změn, ke které v rámci transformace péče o ohrožené děti novelizací právní úpravy s účinností od 1. ledna 2013 došlo, a tou je doplnění § 46 odst. 1 ZOR o větu čtvrtou. Dle této klauzule se za vážné ohrožení nebo vážné narušení výchovy dítěte nepovažují nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte

¹⁰⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 221.

¹⁰⁷ *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2011* [online]. ochrance.cz [cit. 31. srpna 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/souhrnna_zprava_VOP_2011.pdf>.

nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti.¹⁰⁸ Nově tedy zákon výslovně vylučuje možnost rozhodnout o nařízení ústavní výchovy pouze z důvodu sociálně-ekonomické nedostatečnosti rodiny za předpokladu, že ostatní funkce rodiny nejsou těmito materiálními nedostatky ohroženy.

Předmětnému legislativnímu kroku předcházela dlouhodobý vývoj zahrnující aktivity subjektů zákonodárné, výkonné i soudní moci, jehož hlavní podnět lze spatřovat v rozhodovací činnosti ESLP. Tento orgán dohlížející na dodržování Úmluvy opakovaně konstatoval, že Česká republika se v několika případech dopustila porušení práva na ochranu rodinného a soukromého života, k němuž došlo v důsledku odebrání dětí z péče rodičů a jejich umístění do náhradní ústavní péče. Takto se ESLP vyslovil zejména ve svých rozsudcích ve věci Wallová a Walla proti České republice ze dne 26. října 2006 a ve věci Havelka a ostatní proti České republice ze dne 21. července 2007. Uvedené rozsudky jsou citovány v důvodové zprávě k zákonu č. 401/2012 Sb., což představuje určité posun v oblasti vlivu judikatury ESLP na právní řád České republiky.¹⁰⁹

2.1.1 Zásadní rozhodnutí ESLP ve vztahu k ČR v kontextu ústavní výchovy

Rozsudek ESLP ze dne 26. října 2006, Wallová a Walla proti České republice, stížnost č. 23848/04

V případě Wallová a Walla versus Česká republika byli stěžovateli Emílie Wallová a její manžel Jaroslav Walla. Oba jsou čeští občané, narodili se v letech 1963 a 1949, v době

¹⁰⁸ § 46 odst. 1 věta čtvrtá ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁹ V roce 2009 byl publikován závěr, že důvodové zprávy novelizací právní úpravy judikaturu ESLP vůbec nezmiňují. Rovněž mezinárodní úmluvy jsou uváděny jen sporadicky v úvodu důvodových zpráv s poukazem na soulad novelizace s těmito úmluvami. Absentují jakékoliv odůvodnění jednotlivých ustanovení z hlediska mezinárodních úmluv a judikatury ESLP. Tento přístup je označován jako chybný s ohledem na možnost předkládat pozměňovací návrhy v zákonodárném sboru bez vědomí, že navrhované ustanovení reflektuje judikaturu ESLP či mezinárodní úmluvy.

DÍTĚ, Petr, FYCÝK, Jiří, KOHN, Pavel. Vliv judikatury Evropského soudu pro lidská práva na rodinné právo. In SCHELLE, Karel (ed). *Aktuální otázky práva ČR a EU 2009*. Ostrava: KEY Publishing, 2009, s. 53.

Obdobně autor příspěvku Rodinné právo ve světle judikatury ESLP předneseném na konferenci Dny práva Masarykovy univerzity v Brně uvádí, že v důvodových zprávách nejen českých, ale i slovenských zákonů se mu nepodařilo dohledat zmínky o judikatuře ESLP. Státy sice informují Výbor ministrů o legislativních změnách souvisejících s rozhodovací praxí, nicméně je obtížné dohledat, zda právní úprava byla skutečně přijata v důsledku stížnosti u ESLP. Vzhledem k obsahu přehledů případů sledovaných Výborem ministrů lze dovodit, že legislativní odezva je zpravidla otázkou několik let. Současně je zjevné, že judikatura ESLP působí zejména ve vztahu ke státu, který se dopustil porušení Úmluvy bez viditelných důsledků pro právní řády ostatních států.

ORÁLEK, František. *Rodinné právo ve světle judikatury ESLP* [online]. law.muni.cz [cit. 31. srpna 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/sblizovani/Oralek_František_1308.pdf>.

vydání rozhodnutí žili v obci Vesce. Mají pět dětí, které se narodily v letech 1985, 1988, 1995, 1997 a 2000.

K žádosti odboru sociálně-právní ochrany okresního úřadu Tábor (dále jen „příslušný OSPOD“) nařídil Okresní soud v Táboře dne 25. září 2000 nad dětmi stěžovatelů soudní dohled z důvodu nevyhovujícího bydlení s cílem, aby dětem bylo urychleně zajištěno vyhovující bydlení. Dne 15. listopadu 2000 podal příslušný OSPOD soudu návrh na vydání předběžného opatření, kterým by byly děti předány do ústavní výchovy s odůvodněním, že rodina od roku 1997 nemá vhodné stále ubytování, rodiče nebyli schopni nalézt řešení a snažili se vyhnout kontrolám prováděným v návaznosti na nařízeném soudním dohledu. Soud téhož dne žádosti vyhověl a podle § 76a OSŘ rozhodl o dočasném umístění tří nejstarších dětí do jednoho dětského domova a ostatních dvou dětí do jiného s cílem zajistit příznivý vývoj a zdraví dětí.

Rozsudkem ze dne 1. března 2001 rozhodl okresní soud v řízení zahájeném *ex officio* o umístění dětí do ústavní výchovy s tím, že výchova poskytovaná stěžovateli vykazuje nedostatky, neboť tito nejsou schopni zajistit svým dětem bydlení vyhovující po stránce hygienické a zdravotní. Zároveň stěžovatele poučil, že v případě změny poměrů mohou žádat o zrušení tohoto opatření. Krajský soud dne 26. července 2001 tento rozsudek zrušil a požádal soud prvního stupně o doplnění dokazování ohledně nezbytnosti umístění dětí do ústavní výchovy. Okresní soud dne 1. listopadu 2001 řízení zastavil, neboť stěžovatelka předložila nájemní smlouvu na vyhovující byt. Toto rozhodnutí bylo dne 30. ledna 2002 krajským soudem zrušeno s odůvodněním, že oba rodiče jsou nezaměstnaní a že není jisté, zda dojde k prodloužení uvedené nájemní smlouvy uzavřené na dobu určitou, konkrétně do února 2002.

Okresní soud dne 21. března 2002 na návrh příslušného OSPOD rozhodl, že k osvojení dvou nejmladších dětí není nutný souhlas stěžovatelů, neboť shledal, že stěžovatelé ve smyslu ust. § 68 odst. 1 písm. a) ZOR neprojevovali po dobu nejméně šesti měsíců o děti opravdový zájem.

Dne 18. dubna 2002 nařídil okresní soud opětovně na základě § 46 ZOR ústavní výchovu všech pěti dětí stěžovatelů. Soud vzal zejména v úvahu, že stěžovatel neměl stále zaměstnání a stěžovatelka, která byla nezaměstnaná, se na úřadu práce přihlásila jako uchazečka o zaměstnání až v dubnu 2001 a nesplnila formality nezbytné pro získání sociálních dávek. Vzhledem k tomu, že stěžovatelé nevyvinuli dostatečné úsilí k překonání svých materiálních obtíží ani k tomu, aby rodině zajistili bydlení, soud rozhodl, že stěžovatelé ze subjektivních důvodů nejsou schopni zabezpečit výchovu svých nezletilých dětí. Dále soud poznamenal, že stěžovatelé neprojeví žádný zájem o děti, s nimiž nebyli v kontaktu

od dubna do prosince 2001. Toto rozhodnutí krajský soud k odvolání stěžovatelů potvrdil rozsudkem ze dne 22. srpna 2002. Soud uvedl, že i když pobyt dětí v ústavním zařízení nepředstavuje ideální řešení a znamená vážný zásah do práv rodičů i dětí, mají tam děti zajištěny hmotné potřeby, a to zejména v situaci, kdy rodiče přistupují k plnění svých rodičovských povinností nedbale. Soud rovněž poznamenal, že podle zásady, na níž je založeno § 46 odst. 2 ZOR, ústavní výchova může přicházet v úvahu, pouze pokud není možné ponechat děti v rodinném prostředí. V daném případě bylo prokázáno, že matka stěžovatelky není s to se o děti postarat, a jiné osoby, které by bylo ochotny výchovu dětí zabezpečit, nebyly zjištěny. Soud konečně prohlásil, že pokud rodiče vyvinou skutečnou snahu o zajištění nezbytných životních podmínek a vytvoří stabilní rodinné prostředí, nic nebude bránit tomu, aby v případě třech nejstarších dětí byla ústavní výchova v budoucnu zrušena. Téhož dne krajský soud potvrdil rozsudek ze dne 21. března 2002 týkající se souhlasu s osvojením mladších dětí.

Dne 20. listopadu 2002 podali stěžovatelé ústavní stížnost, ve které tvrdili, že rozhodnutí o umístění jejich dětí do ústavní výchovy a rozhodnutí o souhlasu s osvojením nebyla v souladu se zákonem, s čl. 8 Úmluvy ani s Úmluvou o právech dítěte. Podle stěžovatelů nebyly tyto zásahy nezbytné v demokratické společnosti, neboť nebylo dodrženo kritérium přiměřenosti a soudy dostatečně nevzaly v potaz názor nezletilých. Stěžovatelé namítali, že rozhodnutí o umístění jejich dětí do ústavní výchovy bylo odůvodněno pouze jejich nevyhovující materiální situací, aniž však příslušné orgány vůči nim dostaly svým pozitivním povinnostem formou rady či pomoci a umožnily stěžovatelům zlepšit jejich situaci. Podle nich by sporný zásah splňoval podmínku subsidiarity pouze za předpokladu, že by taková pozitivní opatření selhala. Stěžovatelé připustili svůj díl zodpovědnosti za danou situaci, poukazovali však též na to, že jejich finanční problémy vyplývají mimo jiné z toho, že osoba, která od nich odkoupila dům, přestala hradit splátky, a dále z nahromadění dalších negativních okolností. Zdůrazňovali rovněž právo dětí těšit se z přítomnosti rodičů a upozorňovali na riziko citové deprivace. Dále uvedli, že neuspokojivá sociální a materiální situace dětí nemůže být vyřešena zásahem veřejné moci do jejich práva na respektování rodinného života, které požívá zvláštní ochrany. Stěžovatelé konečně tvrdili, že v daném případě nebyly splněny všechny podmínky k osvojení dětí bez souhlasu rodičů.

Dne 13. listopadu 2003 přidělil ÚS nezletilým dětem opatrovníka pro řízení, jež bylo před ním vedeno, a rozhodl o odkladu vykonatelnosti rozhodnutí, která se týkala souhlasu s osvojením.

Nálezem ze dne 28. ledna 2004 ÚS zrušil rozsudek krajského soudu týkající se souhlasu s osvojením, a to s odůvodněním, že tímto rozsudkem došlo k zásahu do práv stěžovatelů na spravedlivý proces a na respektování rodinného života. Stížnost v části týkající se umístění dětí do ústavní výchovy však ústavní soud zamítl s tím, že sporný zásah státu byl jediným možným řešením, které bylo v souladu se zákonem i se zájmy dětí. ÚS zdůraznil, že zodpovědnost za zabezpečení životních podmínek a vývoje dětí přísluší v první řadě rodičům, zatímco pomoc ze strany orgánů veřejné moci připadá v úvahu, pouze pokud se rodina ocitne přechodně a bez vlastního zavinění v tíživé situaci. Pokud jde o výsledky dětí, jejichž věk to dovozoval, ÚS uvedl, že dcera narozená v roce 1988 vyslechnuta byla. K výsledku syna stěžovatelů narozeného v roce 1985 nedošlo, neboť tento byl tou dobou na útěku z výchovného zařízení. ÚS dále konstatoval, že zásadním problémem, který se prolínal celým řízením, byla absence bydlení vyhovujícího tak početné rodině, jakož i neschopnost stěžovatelů si odpovídající bydlení opatřit, přičemž tato neschopnost pramenila z chudoby rodičů. Vzhledem k dalším problémům, které postupem času přibýly, bylo podle ÚS obtížné zjistit, zdali jsou stěžovatelé nezodpovědnými rodiči anebo mají pouze smůlu a přes veškeré úsilí se jim nedaří situaci vyřešit.

Na nejstarší dítě se rozhodnutí o péči přestalo vztahovat v roce 2003, kdy dosáhlo zletilosti. Dvě nejmladší děti byly rozsudkem okresního soudu ze dne 31. ledna 2005 potvrzeného rozsudkem krajského soudu ze dne 6. května 2005 svěřeny do náhradní rodinné péče manželů M. Rozsudkem ze dne 9. listopadu 2005 zrušil okresní soud ústavní výchovu dětí narozených v roce 1988 a 1995, svěřil je do péče stěžovatelů, přičemž nad jejich výchovou byl stanoven dohled. Soud přihlédl k tomu, že děti tráví každý druhý víkend u rodičů, aniž by byly shledány nedostatky či problémy, a že si samy přejí návrat. Bylo zjištěno, že stěžovatelé si od listopadu 2004 pronajali byt na dobu určitou s možností prolongace nájemní smlouvy, stěžovatel je již několik měsíců zaměstnán a stěžovatelka pobírá invalidní důchod. Za tohoto stavu soud rozhodl, že pominuly důvody, které vedly k nařízení ústavní výchovy. Rozhodnutí bylo potvrzeno rozsudkem krajského soudu ze dne 23. února 2006, jenž nabyl právní moci dne 23. března 2006.

Dvě nejmladší děti nadále zůstaly v náhradní rodinné péči.

V projednávaném případě ESLP vzal na vědomí, že všechny vnitrostátní soudy, které rozhodovaly o ukončení sporné ústavní výchovy obou starších dětí, uznaly, že zásadním problémem stěžovatelů bylo nalézt vhodné bydlení pro tak početnou rodinu. Výchovné a citové schopnosti stěžovatelů nebyly nikdy zpochybněny a soudy si byly vědomy snahy stěžovatelů o překonání obtíží. Podle ESLP tak jediným důvodem nařízení ústavní výchovy

byla ta skutečnost, že rodina v dané době obývala nevyhovující byt. Dle názoru ESLP se jednalo o materiální nedostatek, které mohly vnitrostátní orgány zhojit pomoci jiných prostředků než naprostým separováním rodiny, což se jeví jako zjevně nejradikálnější řešení použitelné pouze v nejzávažnějších případech. Dle ESLP měly české orgány v dané věci pro splnění požadavku přiměřenosti navrhnout jiná, méně drastická řešení než umístění dětí do ústavní výchovy, např. poskytnout stěžovatelům radu o různých druzích sociálních dávek, o možnostech získání sociálního bytu a o ostatních prostředcích k překonání těžkostí. Vnitrostátní orgány měly možnost dohlédnout na životní a hygienické podmínky, v nichž se stěžovatelé nacházeli, a měly jim zejména poskytnout radu o postupu, jakým by zlepšili svou situaci a našli řešení svých problémů. ESLP konstatoval, že i když si příslušné orgány byly vědomy problémů, s nimiž se stěžovatelé potýkali, pouze pokračovaly ve svém úsilí jejich situaci řešit nařízením umístění dětí do ústavní výchovy. K námitce vlády, že stěžovatelé zaujali liknavý přístup a nepodnikli dostatečné kroky pro to, aby jim byl přidělen byt nebo přiznány sociální dávky ESLP uvedl, že vláda nepředložila žádnou informaci o možnosti stěžovatelů získat případně byt sociálního typu, přičemž ESLP v daném případě považuje opatření spočívající v umístění dětí do ústavní výchovy za nepřiměřené. S ohledem na všechny uvedené skutečnosti ESLP dospěl k závěru, že důvody uplatněné vnitrostátními orgány a soudy sice byly relevantní, nepostačovaly však k ospravedlnění tak závažného zásahu do rodinného života stěžovatelů, jakým bylo umístění jejich dětí do ústavní výchovy. Ze skutkového stavu věci navíc nijak nevyplývá, že by orgány OSPOD vyvinuly dostatečné úsilí na pomoc stěžovatelům k překonání jejich obtíží a k co nejrychlejšímu sloučení s jejich dětmi. Soud proto konstatoval, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy a přiznal stěžovatelům z titulu náhrady morální újmy celkovou částku 10.000 eur.

Rozsudek ESLP ze dne 21. června 2007, Havelka a ostatní proti České republice, stížnost č. 23499/06

Řízení bylo zahájeno stížnostmi, které u ESLP podali čeští občané Antonín Havelka a jeho tehdy nezletilé děti Šárka Havelková, Tomáš Havelka a Eliška Havelková. První stěžovatel se narodil v roce 1950 a v době řízení před ESLP žil v Praze. Z jeho manželství s B. H. se v letech 1992, 1993 a 1994 narodily tři děti, které byly druhým, třetím a čtvrtým stěžovatelem, v době řízení před ESLP byly umístěny v dětském domově v Radeníně.

Nad výchovou dětí obou manželů byl nařízen soudní dohled. Od října 1995, kdy B. H. opustila společnou domácnost, se první stěžovatel staral sám o ostatní stěžovatele a další tři nezletilé děti manželky.

Dne 31. března 2004 podal příslušný OSPOD návrh na vydání předběžného opatření, jímž by byly děti svěřeny do ústavní výchovy. Návrh odůvodnil tím, že ačkoliv první stěžovatel zpočátku poskytoval kvalitní péči, byly posléze zjištěny nedostatky a spolupráce s ním byla problematická. Ekonomické a sociální podmínky rodiny se navíc postupně zhoršovaly a první stěžovatel nebyl schopen uspokojovat základní potřeby dětí, neboť kvůli neuhrazeným poplatkům byl byt odpojen od přívodu elektrické energie a plynu, rovněž zde nefungovala toaleta. Zároveň probíhalo řízení o vyklizení bytu, první stěžovatel nepracoval a požíval alkohol. Z těchto důvodů měl orgán OSPOD za to, že zdraví a příznivý vývoj dětí jsou vážně ohroženy.

Soud téhož dne návrhu vyhověl a rozhodl o umístění druhého, třetího a čtvrtého stěžovatele i jednoho z dětí B. H. do dětského domova v R. Odvolání prvního stěžovatele nebylo úspěšné.

Dne 18. května 2004 soud zahájil *ex offo* řízení o svěřeni dětí do ústavní výchovy, přičemž kolizním opatrovníkem dětí pro toto řízení ustanovil příslušný OSPOD, který podal návrh na vydání předběžného opatření shora.

Dne 15. června 2004 se ve věci konalo ústní jednání v nepřítomnosti B. H. i prvního stěžovatele. Ten se nedostavil, ačkoli byl řádně předvolán, neboť se domníval, že zástupce, kterého si zvolil v rámci řízení o vydání předběžného opatření, byl taktéž předvolán k účasti na jednání, což se však nestalo. Opatrovník nezletilých dětí trval na nařízení ústavní výchovy s odůvodněním, že rodiče ve výchově selhali. I když připustil, že mezi stěžovateli panují silné citové vazby, zdůraznil, že první stěžovatel dlužil na nájemném, v bytě nefungovala elektřina, nesnažil se hledat práci a požíval alkohol.

Téhož dne soud ve věci samé rozhodl o prodloužení ústavní výchovy druhého, třetího a čtvrtého stěžovatele, neboť na základě zprávy opatrovníka vzal za prokázané, že rodiče ve výchově selhali. Soud shledal, že první stěžovatel nashromáždil dluhy, které nebyl schopen splácet, hrozilo mu vystěhování a do bytu již nebyly zajištěny dodávky energie. Kromě toho se údajně nevěnoval domácím pracím a požíval nadměrné množství alkoholu. Od roku 2002 se jím poskytovaná péče zhoršovala. Soud rovněž poznamenal, že nebyla zjištěna žádná jiná osoba ochotna zajistit výchovu nezletilých dětí. K odvolání stěžovatele bylo napadené rozhodnutí soudu prvního stupně dne 28. dubna 2005 odvolacím soudem potvrzeno.

Ústavní stížnost všech čtyř stěžovatelů podaná dne 16. září 2005 byla rozhodnutím ÚS ze dne 16. listopadu 2005 odmítnuta jako zjevně neodůvodněná.

ESLP připomněl, že možnost umístění dítěte do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí z péče rodičů. Musí zde existovat další okolnosti akcentující „nezbytnost“ takového zásahu do práva rodičů podle čl. 8 Úmluvy vést rodinný život se svým dítětem. V průběhu předmětného řízení však nebyla učiněna ani zmínka o tom, že by nezletilí stěžovatelé trpěli psychickou poruchou, zdravotními problémy, zaostávání ve vzdělání nebo citovou újmou, že by s nimi bylo špatně zacházeno, že by byli pohlavně zneužíváni nebo že by byl jejich otec ve znepokojivém psychickém stavu. ESLP v dané situaci nebyl přesvědčen o tom, že bylo v zájmu nezletilých dětí přistoupit k úplnému rozdělení rodiny, což se zdá být nejradikálnějším opatřením, které lze uplatnit pouze v nejzávažnějších případech, jak ESLP již konstatoval v případě Walla a Wallová proti České republice. ESLP dále podotkl, že nedostatečná spolupráce stěžovatele není naprosto rozhodující skutečností, neboť nezabývá příslušné orgány povinností uplatit prostředky, které by umožnily zachování rodinného vztahu. Je pravdou, že na rozdíl od stěžovatelů Wallové a Wally první stěžovatel pobíral mnoho sociálních dávek, některé z nich i formou mimořádných příspěvků. Dle ESLP však orgány sociální ochrany měly stěžovateli poradit, jakými dalšími způsoby by mohl překonat své obtíže a vyřešit své problémy. ESLP rovněž označil za politováníhodné, že orgán OSPOD, který podal návrh na svěřeni dětí do ústavní výchovy, byl ustanoven opatrovníkem dotčených stěžovatelů a že tito stěžovatelé nebyli soudy přímo vyslechnuti, ačkoliv již v dané době dosáhli věku třinácti, dvanácti a jedenácti let.

S přihlédnutím k okolnostem daného případu dospěl ESLP k závěru, že rozhodnutí o svěřeni dětí do ústavní výchovy se neopírala o dostatečné důvody, jež by ospravedlnily jejich přiměřenost s ohledem na sledovaný legitimní cíl. Bez ohledu na rozsah volné úvahy vnitrostátních orgánů nebylo umístění dětí do ústavní péče opatření nezbytné v demokratické společnosti. ESLP proto konstatoval, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy a přiznal stěžovatelům z titulu náhrady morální újmy z důvodu rozdělení rodiny celkovou částku 10.000 eur.

2.1.2 Důvody náhradní péče v judikatuře ESLP

ESLP ve své judikatuře opakovaně konstatoval, že nařízení ústavní výchovy, respektive rozdělení rodiny představuje velmi závažný zásah do rodinného života a takové opatření se musí opírat o dostatečně závažné a pádné argumenty motivované zájmem

dítěte.¹¹⁰ ESLP provádí pečlivý přezkum v této oblasti a důvody předložené státem pro takový zásah, tedy sledovaný legitimní cíl, musí být skutečně závažné, aby zásah byl proporcionální. Odebrání dítěte do náhradní péče ESLP označuje jako „zdaleka nejkrajnější opatření“ a zpravidla vyžaduje, aby vnitrostátní orgány přijaly jiná opatření, pokud mohou dosáhnout sledovanému účelu.¹¹¹ I když v řadě případů ESLP zdůrazňuje, že státy mají široký prostor pro uvážení, zda je nutné odebrat dítě do náhradní péče, v praxi tomu tak není a přezkum ESLP je relativně přísný.¹¹²

Odebrání novorozence do náhradní péče je ESLP považováno za neobyčejně tvrdé opatření, pro které musí existovat výjimečně přesvědčivé důvody. V takovém případě musí vnitrostátní orgány zkoumat, zda neexistují alternativní metody ochrany novorozence.¹¹³

Za legitimní důvod pro nařízení ústavní výchovy lze považovat vystavení dětí násilí nebo špatnému zacházení. Např. ve věci Dewinne proti Belgii¹¹⁴ bylo pro ESLP dostatečným důvodem pro odebrání dítěte z péče rodičů prokázané bití otcem a jeho obecná agresivita, když byl opilý. Obdobně ve věci Zakharova proti Francii¹¹⁵ byly důkazem o násilí modřiny na těle dítěte. Za rozporné s čl. 8 Úmluvy nejsou shledány ani případy, kdy dítě je rodičům odebráno s podezřením na špatné zacházení, které se následně nepotvrdí. Podle ESLP chybné úsudky nebo hodnocení ze strany odborníků samo o sobě nečiní rozhodnutí ve věcech péče o dítě neslučitelná s požadavky čl. 8 Úmluvy. Jak lékaři, tak orgány sociálně-právní ochrany dětí mají povinnost děti chránit a nemohou být činěni odpovědnými pokaždé, kdy se opravdové a rozumné obavy o bezpečí dítěte před členy jeho vlastní rodiny zpětně ukážou jako scestné.¹¹⁶ I v těchto případech však musí omezení rodičovských práv trvat jen co nejkratší dobu a je třeba činit potřebné úkony ke zjištění skutečného stavu věci.¹¹⁷ Dle ESLP může být v souladu s čl. 8 Úmluvy i odebrání dětí, u nichž byla zjištěna opakovaná, některá neléčená zranění, přestože nebylo prokázáno, že tato zranění způsobili rodiče,

¹¹⁰ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 13. července 2000, Scozzari a Giunta proti Itálii, stížnost č. 39221/98 a 41963/98.

¹¹¹ Rozsudek ESLP ze dne 26. února 2002, Kutzner proti Německu, stížnost č. 46544/99.

¹¹² KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 948.

¹¹³ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. července 2001, K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94.

¹¹⁴ Rozhodnutí ESLP ze dne 10. března 2005, Dewinne proti Belgii, stížnost č. 56024/00.

¹¹⁵ Rozhodnutí ESLP ze dne 13. prosince 2005, Zakharova proti Francii, stížnost č. 57306/00.

¹¹⁶ Rozsudek ESLP ze dne 30. září 2008, R. K. a A. K. proti Spojenému království, stížnost č. 38000/05 – u několikaměsíčního dítěte byla zjištěna zlomenina, předběžným opatřením bylo dítě odebráno do náhradní péče s podezřením, že ji způsobili rodiče, následně se však prokázalo, že dítě trpí vzácnou nemocí, jež má za následek zvýšenou křehkost kostí.

Tamtéž.

¹¹⁷ K tomu blíže viz např. rozsudek ESLP ze dne 23. března 2010, M. A. K. a R. K. proti Spojenému království, stížnost č. 45901/05 či rozsudek ESLP ze dne 16. března 2010, A. D. a O. D. proti Spojenému království, stížnost č. 28680/06.

neboť dítě minimálně nedokázali ochránit a zajistit včasnou lékařskou péči.¹¹⁸ Pokud je skutečně dítě z těchto důvodů ohroženo, může být dokonce povinností státu vyplývající z Úmluvy zasáhnout a dítě chránit.¹¹⁹

Podezření na pohlavní zneužívání dítěte je dle ESLP zcela jistě legitimním a dostatečným důvodem odebrání dítěte z péče.¹²⁰ Souladné s čl. 8 Úmluvy je i odebrání pohlavně zneužívaného dítěte z péče rodičů, kteří se na zneužívání nijak nepodíleli, nevěděli o něm, ale nedokázali mu zabránit. Stalo se tak v případě Covezzi a Morselli proti Itálii, kde ke zneužívání došlo ze strany členů širší rodiny, kteří děti stěžovatelů často hlídali.¹²¹

Legitimním důvodem pro omezení rodičovských práv dále bývá znepokojivý zdravotní stav či psychická nerovnováha rodičů, pokud má za následek neschopnost řádně se o dítě starat.¹²² V praxi se jednalo např. o vážné psychické problémy matky, které si již několikrát vyžádaly její hospitalizaci¹²³ nebo neschopnost rodičů z důvodu jejich lehké mentální retardace zajistit dostatečný vývoj dětí, které již také jevíly známky mentální retardace.¹²⁴ Tento důvod byl shledán dostatečným také ve věci Polášek proti České republice, kdy stěžovatel měl schizoidní rysy, nestaral se o praktické záležitosti a děti byly často samotné, případně se o ně starala matka stěžovatele.¹²⁵

Naopak dostatečným důvodem pro odebrání dětí z péče rodičů není dle ESLP špatná sociální situace rodiny. Tato otázka byla posuzována ve výše zreferované věci Wallová a Walla proti České republice, kde k odebrání dětí do náhradní péče došlo pouze z důvodu neodpovídajícího bydlení, v čemž ESLP spatřil porušení čl. 8 Úmluvy. Z rozsudku implicitně vyplývá, že za situace, kdy rodina nebyla schopna si sama zajistit odpovídající bydlení, bylo povinností státu poskytnout rodině sociální pomoc. K závěru o porušení Úmluvy na stejném základě dospěl ESLP i v druhém výše popsaném případě Havelka a další proti České republice, kde již určitá podpora ze strany státu byla patrná, avšak dle ESLP nedostatečná. Obdobně k porušení došlo ve věci Saviny proti Ukrajině, kde se jednalo o odebrání dětí slepým rodičům. Podle vnitrostátních orgánů v důsledku osobních charakteristik stěžovatelů a jejich špatné finanční situace nebyli schopni zajistit řádnou výchovu dětí, které byly

¹¹⁸ Rozhodnutí ESLP ze dne 20. března 2007, Remmo a Uzunkaya proti Německu, stížnost č. 5496/04.

¹¹⁹ Rozsudek ESLP ze dne 8. června 2010, Dolhamre proti Švédsku, stížnost č. 67/04.

¹²⁰ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10. května 2001, T. P. a K. M. proti Spojenému království, stížnost č. 28945/95.

¹²¹ Rozsudek ESLP ze dne 9. května 2003, Covezzi a Morselli proti Itálii, stížnost č. 52763/99.

¹²² Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 13. července 2000, Scozzari a Giunta proti Itálii, stížnost č. 39221/98 a 41963/98, rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. července 2001, K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94.

¹²³ Rozsudek ESLP ze dne 1. července 2004, Couillard Maugery proti Francii, stížnost č. 64796/01.

¹²⁴ Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. března 1988, Olsson proti Švédsku, stížnost č. 10465/83.

¹²⁵ Rozhodnutí ESLP ze dne 8. ledna 2007, Polášek proti České republice, stížnost č. 31885/05.

nedostatečně živeny, špatně oblečeny, jejich zdravotní stav byl nepříznivý a rovněž hygienická situace v bytě byla zcela nevyhovující. ESLP v této věci zejména kritizoval laxní přístup ukrajinských soudů, které svá rozhodnutí postavily plně na tvrzení místních úřadů, často nepřiliš konkrétních, a nebyly provedeny žádné jiné důkazy jako výslech samotných dětí, konstatování jejich lékařské dokumentace, výslechy sousedů apod. Rovněž schopnost rodičů děti vychovávat nebyla posouzena např. psychologem, přičemž odvolací soud explicitně odmítl, že by neschopnost rodičů řádně pečovat o děti vyplývala z jejich slepoty.¹²⁶

Dle názoru ESLP možnost umístit dítě do prostředí vhodnějšího pro jeho výchovu nemůže sama o sobě odůvodňovat jeho násilné odnětí biologickým rodičům; takový zásah do práva rodičů těšit se rodinnému životu se svým dítětem ve smyslu čl. 8 Úmluvy musí být nadto nezbytný s ohledem na další okolnosti.¹²⁷

Na margo autorka práce poznamenává, že uvedené judikurní závěry ESLP jsou koncentrovaně shrnuty v již citovaném nálezu ÚS ze dne 10. října 2007 sp. zn. II. ÚS 838/07. S výše přiblíženou judikaturou ESLP měli představitelé justice možnost se seznámit také na semináři pořádaném Justiční akademií na téma Řízení ve věcech nezletilých se zaměřením na ukládání výchovných opatření a prevenci odebírání dětí z biologické rodiny, konaném ve dnech 29. – 31. října 2012 v Kroměříži, kde důvody odnětí dítěte z péče rodičů ve světle judikatury ESLP interaktivním způsobem prezentoval dr. Jan Kratochvíl, jeden ze spoluautorů komentáře k Úmluvě.

2.1.3 Problematika nedostatečných materiálních a bytových poměrů rodiny jako důvodu nařízení ústavní výchovy

Jak již bylo naznačeno shora, pod vlivem judikatury ESLP bylo třeba v České republice učinit legislativní opatření zamezující neoprávněným zásahům státu do rodinného práva a z toho vyplývajícímu porušování čl. 8 Úmluvy v důsledku odebrání dětí z péče rodičů a jejich umístění do náhradní ústavní péče. Vzhledem k rozdílné rozhodovací praxi obecných soudů zaujalo dne 8. prosince 2010 občanskoprávní a obchodní kolegium NS v zájmu sjednocení judikatury stanovisko k rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy z důvodů materiálních nedostatků rodiny, zvláště pak jejich špatných bytových poměrů.

¹²⁶ Rozsudek ESLP ze dne 18. prosince 2008, Saviny proti Ukrajině, stížnost č. 39948/06.

KRATOCHVÍL, Jan. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 951 – 953.

¹²⁷ Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. července 2001, K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94.

NS ve svém stanovisku připomněl zprávu bývalého Nejvyššího soudu ČSR ze dne 10. května 1981, sp. zn. Cpj 228/81,¹²⁸ dle které za vážné porušení výchovy dítěte je nutno považovat skutečnost, že rodiče zanedbávají své povinnosti při výchově dětí, vytvářejí pro ně nevhodné rodinné prostředí nebo přímo ohrožují jejich duševní, tělesný nebo mravní vývoj a děti je třeba z výchovy rodiny odejmout, nebo když rodiče ani při náležitém úsilí nemohou zvládnout výchovu dětí pro nedostatky v jejich duševním, tělesném nebo mravním vývoji, anebo když z objektivních důvodů na rodičích nezávislých není možno zajistit výchovu dětí ve vlastní rodině, přičemž zpravidla nejde o děti, v jejich chování by byly zjištěny vážné závady.

Ve stanovisku byly shrnuty závěry výše přiblížené konstantní judikatury ESLP k problematice odebírání dětí z péče rodičů. NS rovněž konstatoval, že nařízení ústavní výchovy znamená rozdělení rodiny, čímž představuje až nejkrajnější opatření, které je možné přijmout, přičemž vždy je třeba zkoumat, zda výchovu dítěte není možné zajistit náhradní rodinnou péčí či péčí v ZDVOP, které mají přednost před výchovou ústavní. K možnosti nařízení ústavní výchovy v případě, kdy jiná výchovná opatření nemusí předcházet, tedy když rodiče z jiných závažných důvodů nemohou výchovu dítěte zabezpečit nebo je to v zájmu nezletilého nutné, NS uvedl, že soudy jsou povinny v odůvodnění rozhodnutí vysvětlit, proč se v dané věci jedná právě o takovýto výjimečný případ.

Hlavním závěrem stanoviska však bylo, že důvodem pro nařízení ústavní výchovy nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry. Majetková nedostatečnost rodiny projevující se především nevhodnými nebo nedostatečnými podmínkami k bydlení nikdy nemůže být sama o sobě skutečností odůvodňující rozdělení rodiny, neboť sama tato okolnost nenaplnuje žádný ze zákonných předpokladů, které mohou být důvodem pro nařízení ústavní výchovy. Nejedná se zde o případ, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena, ani o případ, kdy z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Navíc pouhá „chudoba“ nebo nedostatek bydlení jsou řešitelné za pomoci orgánu státu či orgánu územní samosprávy. Není však vyloučeno, aby skutečnost materiálních nedostatků rodiny byla jedním z kumulovaných důvodů nařízení ústavní výchovy, doprovázena např. okolností nepříznivého zdravotního stavu rodičů, jejich psychické nevyrovnanosti či nedostatečné citové, výchovné či pedagogické schopnosti. Obdobně mohou být splněny podmínky nařízení ústavní výchovy za předpokladu, že majetková nedostatečnost rodiny, zvláště pak její špatné bytové poměry, jsou důsledkem

¹²⁸ Zpráva byla uveřejněna ve zvláštním čísle Bulletinu Nejvyššího soudu ČSR, roč. 1981, s. 83.

zaviněného jednání rodičů a odmítání uvedenou situaci řešit za pomoci orgánů státu či územní samosprávy, vždy ovšem pod podmínkou splnění všech ostatních zákonných předpokladů užití předmětného institutu náhradní péče o dítě. Bude tedy nutné, aby soudy v takových případech zkoumaly, zda příslušné orgány státu poskytly či byly připraveny poskytnout rodičům či osobám odpovědným za výchovu dítěti náležitou pomoc směřující k vyřešení nepříznivé situace, a to pomoc nejen materiálního charakteru, ale rovněž poskytnutím rady o postupu ke zlepšení majetkové situace rodiny. V případě negativního zjištění pak nebude možné usuzovat na nezbytnost opatření spočívajícího v nařízení ústavní výchovy, neboť stát v takovém případě nedostal pozitivním závazkům, které jsou těsně spjaty s účinným respektováním rodinného života a nebudou tak splněny podmínky pro nařízení ústavní výchovy. *A contrario* bylo-li by však prokázáno, že stát řádně splnil svou povinnost poskytnout náležitou pomoc, ale rodiče ji odmítali nebo nebyli ochotni poskytnout orgánům státu dostatečnou součinnost, a zároveň by bylo zřejmé, že majetkovou nedostatečností rodiny rodiče zavinili svým vlastním jednáním, nařízení ústavní výchovy by bylo legitimní.¹²⁹ V tomto kontextu NS uvedl, že při odůvodnění rozhodnutí o nařízení či nenařízení ústavní výchovy v případech, kdy jedním z důvodů je rovněž majetková nedostatečnost rodiny, projevující se zejména nevhodnými či nedostatečnými podmínkami k bydlení, je třeba také vyjádřit, zda byla nebo nebyla ze strany příslušných orgánů státu či územní samosprávy nabídnuta pomoc a s jakým výsledkem, neboť poskytování uvedené pomoci nelze automaticky presumovat. V této souvislosti je vhodné připomenout tu skutečnost, že nabídku adekvátního řešení bytové situace může učinit i jiný subjekt než orgán státu či územní samosprávy, např. orgány církve, nevládní organizace apod., a i tyto případy poskytnutí pomoci bude třeba v rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy zohlednit.

NS dále zdůraznil, že požadavek nařízení ústavní výchovy jen v nezbytně nutných případech se neomezuje pouze na fázi před rozhodnutím o ústavní výchově, ale i na fázi po nařízení ústavní výchovy. Soudy jsou tedy povinny podrobovat důvody svého rozhodnutí kontinuálnímu přezkumu z toho hlediska, zda nedošlo ke zlepšení podmínek nařízení ústavní výchovy natolik, že její další trvání již nadále není nutné.¹³⁰

Je třeba říci, že právní věta předmětného stanoviska v rozhodovací praxi vyvolala jisté interpretační potíže, a to nejen vzhledem k použitým vágním pojmům jako „materiální nedostatky rodiny“ či „špatné bytové poměry“. Iniciovala totiž otázku, jak má soud konkrétně

¹²⁹ MELCROVÁ, Zuzana. „Chudoba“ nemůže být jediným důvodem pro nařízení ústavní výchovy. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokratizaci*, roč. 2011, č. 1, s. 19.

¹³⁰ Stanovisko NS ze dne 8. prosince 2010, sp. zn. Cpjn 202/2010.

rozhodnout v situaci, kdy právě v důsledku nedostatečných materiálních či bytových poměrů je již vážně ohrožena výchova nezletilého dítěte. Pokud by soud v takovém případě bez dalšího vyloučil možnost nařízení ústavní výchovy s odkazem na judikaturu ESLP a povinnost státu poskytnout rodině potřebnou pomoc, rozhodl by tím sice v souladu se stanoviskem, nicméně ponecháním dítěte v nevyhovujících životních podmínkách by mohlo dojít k ohrožení zájmu nezletilého dítěte. V praxi se tak vyskytl názor – z pohledu autorky této práce správný a jistě ne osamocený – že právní větu předmětného stanoviska NS nelze uplatnit v těch výjimečných situacích, kdy ani přes vynaložené úsilí příslušných státních orgánů se nepodaří zlepšit materiální podmínky rodiny či zajistit rodině s nezletilými dětmi odpovídající bydlení, přičemž nevyhovující materiální či bytové poměry již budou ohrožovat zdraví nezletilého dítěte. Nebude-li v těchto výjimečných případech přicházet v úvahu jiná forma státní ingerence ve smyslu aplikace zákona o rodině, budou osvědčeny důvody pro nařízení ústavní výchovy, neboť užití tohoto institutu bude představovat nevyhnutelné řešení vypjaté sociální situace, a to v zájmu nezletilého dítěte.¹³¹

Vzhledem k nezbytnosti zákonných změn vláda České republiky usnesením č. 882/2010 ze dne 7. prosince 2010 schválila Obecná opatření k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů.¹³² Tato opatření reagovala na závěry vyslovené ESLP a měla za cíl zajistit, aby se ČR do budoucna vyvarovala porušení závazků vyplývajících z Úmluvy. Jedním ze základních principů, jejichž naplnění obecná opatření sledovala, byla zásada nepřipustnosti odebírání dětí z rodinné péče výhradně z důvodů nevhodného bydlení nebo jiných sociálních a ekonomických důvodů, pokud nejsou vážně ohroženy život, zdraví nebo příznivý vývoj dítěte a zároveň pokud není možné zajistit ochranu dítěte jinými prostředky. Dále byl kladen důraz na závěr, že pokud nejsou zpochybněny výchovné schopnosti rodičů a jejich citové vazy k dětem, má stát pozitivní povinnost poskytnout rodičům odpovídající pomoc při výchově dětí, včetně pomoci k překonání nepříznivých bytových a materiálních podmínek rodiny, která umožní setrvání dětí v rodině, přičemž odpovědnost za poskytnutí potřebné pomoci ohrožené rodině neleží pouze na orgánech uplatňujících státní moc (zejména soudech a OSPOD), ale nesou ji

¹³¹ VRCHA, Pavel. *K nařizování ústavní výchovy – několik poznámek ke stanovisku Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Cpjn 202/2010* [online]. vrcha.webnode.cz, 14. prosince 2010 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://vrcha.webnode.cz/news/k-narizovani-ustavni-vychovy-nekolik-poznamek-ke-stanovisku-nejvyssiho-soudu-cr-sp-zn-cpjin-202-2010-1/>>.

¹³² *Usnesení vlády č. 882/2010 ze dne 7. 12. 2010 k Obecným opatřením k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů* [online]. mvcr.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.mvcr.cz/soubor/castka-5-pdf.aspx>>.

společně všechny orgány veřejné moci, včetně samosprávy (obcí a krajů) i další nestátní organizace.

Obecná opatření k výkonu rozsudků ESLP měla být prováděna v širším kontextu transformace systému péče o ohrožené děti v ČR. Jedním z požadovaných legislativních opatření byla úprava zákonných podmínek pro nařízení ústavní výchovy nebo svěřeni dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc s důrazem na zamezení umístění dítěte do náhradní péče zařízení pouze z důvodu materiální nedostatečnosti rodiny na základě závěrů obsažených ve stanovisku NS sp. zn. Cpjn 202/2010. Výsledkem bylo přijetí zákona č. 401/2012 Sb., kterým v rámci celkové reformy péče o ohrožené děti došlo mj. k novelizaci ZOR a doplnění § 46 odst. 1 o již citovanou větu čtvrtou, vylučující možnost nařízení ústavní výchovy pouze z důvodu nedostatečných bytových či majetkových poměrů, pokud jinak jsou rodiče či osoby, který bylo dítě svěřeno do péče, způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a dostát povinnostem vyplývajících z jejich rodičovské zodpovědnosti.

S problematikou odebírání dětí z péče rodičů pouze ze sociálních důvodů úzce souvisí otázka tzv. sociálního bydlení, která je v České republice záležitostí často diskutovanou, nicméně stále nedořešenou. V naší zemi na rozdíl od většiny států Evropské unie dosud nebyl přijat zákon o sociálním bydlení, což je ze strany odborné veřejnosti dlouhodobě kritizováno.¹³³ Dle pražského mluvčího Platformy pro sociální bydlení, sociologa Štěpána Ripky, zákon o sociálním bydlení potřebuje nejen vláda a města pro účely získání možnosti čerpat evropské dotace, respektive odpovědného řešení sociální a tudíž i bytové politiky, ale také sociální pracovníci z důvodu předcházení případům odebírání dětí z fungujících rodin a jejich umístění do institucionální péče kvůli nedostupnosti bydlení.¹³⁴ Na absentující zákonnou úpravu sociálního bydlení kontinuálně upozorňuje i veřejný ochránce práv jako na stále závažnější problém, který přispívá k propadu sociálně slabých občanů do chudoby a současně zvyšuje sociální napětí ve společnosti.¹³⁵ Dle zjištění ombudsmana stále hrozí umístění dětí do ústavní výchovy z bytových důvodů, protože OSPOD nemají žádné nástroje, jak pomoci rodinám ohroženým ztrátou bydlení. Nedostatečný systém sociálního

¹³³ Přední organizací bojující za přijetí zákona o sociálním bydlení je Platforma pro sociální bydlení, jejímiž zakládajícími členy jsou IQ Roma servis o.s., Vzájemné soužití o.s., Centrom o.s., Štěpán Ripka, Armáda spásy, Český helsinský výbor, ROMEA o.s. a Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity. RIPKA, Štěpán. *Co je sociální bydlení a proč ho potřebujeme* [online]. romea.cz, 29. května 2013 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://romea.cz/cz/zpravodajstvi/stepan-ripka-co-je-socialni-bydleni-a-proc-ho-potrebujeme>>.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ *Souhrnná zpráva veřejného ochránce práv 2012* [online]. ochrance.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/souhrna_zprava_VOP_2012-web.pdf>.

bydlení nemá negativní dopad pouze na počet dětí s nařízenou ústavní výchovou, ale nepřehlédnutelná je i skutečnost, že 60% dětí přicházejících z ústavní výchovy končí v azylových domech.¹³⁶

Bytová politika na místní úrovni spadá do samostatné působnosti obcí, které případně zajišťují i výkon přenesené působnosti při poskytování pomoci státu formou dávek. Obecně formulovanou povinnost pečovat o uspokojení potřeby bydlení svých občanů však obce neplní. Svůj bytový fond většinou již rozprodaly a ohroženým rodinám tedy není možné nabízet sociální byty.¹³⁷

Co se týče podpory ze strany státu, v současné době jsou sociální dávky, kterými stát přispívá nízkopříjmovým skupinám osob k úhradě nákladů spojených s bydlením, řešeny v rámci dvou samostatných systémů. Současná právní úprava sociálních dávek v oblasti bydlení zahrnuje příspěvek na bydlení, který je poskytován podle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a doplatek na bydlení, který je vyplácen podle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Institut tzv. zvláštního příjemce dávek, který je zakotven v zákoně o státní sociální podpoře, a který by měl sloužit k zamezení zadlužování sociálně slabých rodin, však ještě v nedávné minulosti nebyl v praxi příliš využíván.¹³⁸

Nutnost přijetí nového legislativního řešení v oblasti péče o sociálně ohrožené skupiny obyvatel vyplývá z Koncepce bydlení ČR do roku 2020, kterou vláda přijala usnesením č. 524 ze dne 13. července 2011.¹³⁹ Tato koncepce se mimo jiné zaměřuje na zvýšení dostupnosti bydlení pro osoby ohrožené sociálním vyloučením a osoby znevýhodněné v přístupu k bydlení. Jedním z konkrétních úkolů je příprava návrhu komplexního řešení sociálního bydlení, která spadá do gesce ministerstva pro místní rozvoj a MPSV. Materiál obsahující analytickou a návrhovou část komplexního řešení sociálního bydlení by měl být vládě předložen do konce

¹³⁶ *Sociální reforma pohledem ombudsmána* [online]. ochrance.cz, 16. května 2012 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2012/socialni-reforma-pohledem-ombudsmana/>>.

¹³⁷ *Zpráva o stavu lidských práv v ČR v roce 2010* [online]. vlada.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/assets/ppov/slp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Zprava-LP-2010_cz.pdf>.

¹³⁸ HRUBÁ, Kateřina. *Odebírání dětí ze sociálních důvodů je porušení Úmluvy* [online]. viaiuris.cz, 15. listopadu 2006 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.viaiuris.cz/index-php?p=msg&id=116>>.

Institut tzv. zvláštního příjemce je upraven v § 59 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Toto ustanovení umožňuje, aby například příspěvek na bydlení byl zasílán přímo k rukám majitele nemovitosti, v níž se nachází nájemní byt se sociálně slabou rodinou, a tak bylo zajištěno předcházení dluhů na nájemném a službách spojených s bydlením.

¹³⁹ *Koncepce bydlení ČR do roku 2020* [online]. mmr.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Bytova-politika/Koncepce-Strategie/Koncepce-bydleni-CR-do-roku-2020>>.

tohoto roku.¹⁴⁰ Nezbyvá než doufat, že příslušné orgány přistoupí k plnění uloženého úkolu zodpovědně a systém sociálního bydlení bude nastaven tak, aby umožnil mimo jiné předcházet umístění dětí do ústavní výchovy pouze z důvodu nedostatečných bytových poměrů rodiny.

V korespondenci se zásadní změnou v § 46 odst. 1 ZOR bylo v § 14 odst. 3 písm. b) ZSPOD zakotveno, že součástí návrhu OSPOD na nařízení ústavní výchovy je vyhodnocení, že důvodem podání návrhu nejsou pouze nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jinak jsou tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění povinností vyplývajících z jejich rodičovské zodpovědnosti.¹⁴¹ Povinností OSPOD před podáním návrhu soudu je, aby podrobně zkoumal situaci dítěte a jeho rodiny, projednal s rodiči důvody, pro které má dojít nebo již došlo k podání návrhu soudu, uspořádal v této věci případovou konferenci a uskutečnil opatření sociálně-právní ochrany dětí vyplývající z vyhodnocení situace dítěte a individuálního plánu ochrany dítěte. Postavení OSPOD je tak komplikovanější, neboť na jedné straně jsou na něj kladeny zvýšené nároky směřující k pomoci ohrožené rodině a její sanaci, aniž by však tato činnost byla podpořena ze strany státu v podobě aktivního naplňování koncepce bytové politiky, na straně druhé zákonodárce za účelem zamezení umístění dítěte do náhradní institucionální péče pouze z důvodu materiální nedostatečnosti, sociálních nebo bytových poměrů rodičů po OSPOD vyžaduje obligatorní vyhodnocení dle výše citovaného ustanovení. Nabízí se otázka, jak dalece bude soud povinen prověřovat skutečnosti v hodnocení uvedené. S ohledem na rozsudek ESLP ve věci Saviny proti Ukrajině lze mít za to, že soud nebude moci automaticky toto vyhodnocení přejímat a vycházet pouze z tvrzení OSPOD, naopak bude třeba ve věci vždy v souladu se zásadou oficiality provést potřebné dokazování.

Doplnění § 46 odst. 1 ZOR o čtvrtou větu modifikuje rozhodovací činnost soudu ve věci nařízení ústavní výchovy oproti dosavadnímu postupu v tom směru, že soud je povinen nadále zkoumat, zda v případě zjištění nedostatečných bytových nebo majetkových poměrů rodiny je možné dítě v takovém prostředí ponechat, neboť přes tyto materiální nedostatky je řádná výchova dítěte v rodině zabezpečena. Oproti právní větě obsažené ve shora uvedeném stanovisku NS došlo v zákonné úpravě k určitému pozitivnímu posunu v tom směru, že možnost nařízení ústavní výchovy z důvodu nedostatečných bytových či majetkových poměrů rodiny není vyloučena explicitně bez dalšího, nýbrž takové vyloučení je podmíněno

¹⁴⁰ MMR ČR a jeho role v politice sociálního bydlení [online]. mmr.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Ministerstvo/Pro-media/Tiskove-zpravy/2013/MMR-CR-a-jeho-role-v-politice-socialniho-bydleni>>.

¹⁴¹ § 14 odst. 3 písm. b) ZSPOD.

zjištěním, že osoby odpovědné za výchovu dítěte jsou jinak způsobilé řádnou výchovu zabezpečit a plnit své povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti. Takto formulované zákonné ustanovení tak na jedné straně v intencích štrasburské judikatury brání rozdělení rodiny pouze ze sociálních důvodů, na druhou stranu je však možnost nařízení ústavní výchovy z důvodu nedostatečných bytových nebo majetkových poměrů připuštěna v případě, že osoby odpovědné za výchovu dítěte nejsou schopné v takové tíživé sociální situaci řádnou výchovu dítěte zabezpečit.

Je nepochybné, že zákon nemůže reagovat na všechny životní jevy. V reálu se může jednat o různě odstupňované stavy nevyhovujících bytových či majetkových poměrů a nelze předem teoreticky vymezit žádné sumarizační vodítko, kterým by se soudy mohly ve své rozhodovací praxi řídit. Nelze pochybovat o závěru, že není dán důvod pro nařízení ústavní výchovy v případě, kdy rodina žije v ne zcela standardním bytě, který však přesto představuje lidsky důstojné bydlení. Naopak lze dospět k závěru o nutnosti odebrání dítěte z péče rodičů, kteří dítě nechávají vyrůstat v obydlí neposkytujícím základní hygienické či materiální zázemí, případně navíc odmítají jakoukoliv součinnost v OSPOD směřující k zlepšení jejich situace.¹⁴² V praxi se jistě vyskytují hraniční případy, kdy je těžké určit, zda nevyhovující bydlení či nedostatečné majetkové poměry osob pečujících o dítě jsou natolik závažné, že implikují selhání rodičovské funkce a jsou důvodem pro nařízení ústavní výchovy. Bude proto vždy záležet na důkladném posouzení konkrétního případu s důrazem na zájem dítěte jako přednostního hlediska při každém rozhodování soudu v rámci péče o nezletilé.

2.2 Doba trvání ústavní výchovy

Dle judikatury ESLP je nařízení ústavní výchovy třeba za běžných okolností považovat za dočasné opatření, které bude zrušeno okamžitě, jakmile to dovolí okolnosti.¹⁴³ Až do účinnosti novely ZOR zákonem č. 401/2012 Sb. byla ústavní výchova soudem nařizována bez časového omezení. Soud nebyl povinen stanovit dobu trvání ústavní výchovy, měl pouze povinnost nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.¹⁴⁴ Toto ustanovení směřovalo k tomu, aby byla ústavní výchova sledována a aby byly pravidelně

¹⁴² VRCHA, Pavel. *K nařizování ústavní výchovy – několik poznámek ke stanovisku Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Cpjn 202/2010* [online]. vrcha.webnode.cz, 14. prosince 2010 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://vrcha.webnode.cz/news/k-nařizovani-ustavni- vychovy-nekolik-poznamek-ke-stanovisku-nejvyssiho-soudu-cr-sp-zn-cpjn-202-2010-1/>>.

¹⁴³ Rozsudek ESLP ze dne 8. dubna 2004, Haase proti Německu, stížnost č. 11057/02.

¹⁴⁴ Zákon tuto povinnost soudu *expressis verbis* ukládal v § 46 odst. 3 ZOR, ve znění účinném do 31. prosince 2012, od 1. ledna 2013 je tato povinnost upravena v odst. 5 téhož ustanovení.

přezkoumány důvody pro její nařízení s cílem umožnit návrat dítěte k rodičům, respektive do náhradní rodinné péče.¹⁴⁵ Úkony souvisejícími s tímto přezkumem byl zpravidla pověřen vyšší soudní úředník, který po vyžádání zpráv od OSPOD a od ústavního zařízení, ve kterém bylo dítě umístěno, se s těmito seznámil a nevyplývaly-li z podaných zpráv nějaké zásadní skutečnosti (např. o tom, že ústavní výchova neplní svůj účel nebo není v zájmu dítěte v ní pokračovat, případně že by bylo možné dítě svěřit do náhradní rodinné péče), vyšší soudní úředník spis lhůtoval na dalších šest měsíců, aniž by byl tento předložen příslušnému soudci. V rámci praxe na opatrovnickém oddělení dvou okresních soudů měla autorka práce možnost blíže se seznámit s podobou přezkumu podmínek trvání ústavní výchovy, a to jak v době před novelou ZOR, tak za stávající právní úpravy. Zatímco jeden z okresních soudů v rámci pravidelného přezkumu trvání důvodů nařízené ústavní výchovy nadále postupuje tak, jak je popsáno výše, aniž by vyžadoval vyjádření dítěte či stanovisko rodičů, druhý ze soudů důsledně bere v úvahu demonstrativní výčet obsažený v § 46 odst. 5 ZOR (do 31. prosince 2012 odst. 3). Uvedené poznatky samozřejmě nelze paušalizovat, nicméně vypovídají o jisté nesjednocenosti postupů jednotlivých soudů stran zjišťování podmínek dalšího trvání nařízené ústavní výchovy.

Závěr o tom, že při dlouhodobějším trvání ústavní péče se pravidelný přezkum podmínek trvání nařízené ústavní výchovy může stát jako pro soud, tak pro OSPOD ryze formálním, vyplývá z důvodové zprávy k zákonu č. 401/2012 Sb., kterým bylo s účinností od 1. ledna 2013 v novém § 46 odst. 2 ZOR zakotveno časové omezení ústavní výchovy a možnosti jejího prodloužení. Dle předmětného ustanovení lze ústavní výchovu nařídit nejdéle na dobu tří let. Před uplynutím této lhůty lze nařízenou ústavní výchovu prodloužit, jestliže důvody pro ni stále trvají, přičemž k tomuto prodloužení lze přistoupit opakovaně, vždy však nejdéle na dobu tří let. Ustanovení zároveň pamatuje na situace, kdy doba dříve rozhodnutím soudu stanovená již uběhla a soud dosud nerozhodl o zrušení nebo prodloužení ústavní výchovy. V takovém případě dítě zůstává v ústavní výchově do okamžiku, než bude soudem pravomocně rozhodnuto, přestože bude překročena maximální doba, na kterou lze ústavní výchovu nařídit či prodloužit.¹⁴⁶

¹⁴⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 224.

¹⁴⁶ § 46 odst. 2 ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

Časovým omezením trvání ústavní výchovy zákonodárce zohlednil postavení tohoto institutu ústavní výchovy jako ultima ratio mezi ostatními opatřeními.¹⁴⁷ Soud je tedy povinen každé tři roky od nařízení ústavní výchovy provést nové úplné důkazní řízení a znovu vydat rozhodnutí ve věci. Na ustanovení § 46 odst. 2 ZOR ve znění od 1. ledna 2013 navazuje právní úprava institutu ústavní výchovy zakotvená v NOZ, o níž je pojednáno v následující podkapitole.

Povinnost soudu pravidelně přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči, je stanovena v § 46 odst. 6 ZOR. Minimální zákonné časové rozpětí mezi jednotlivými přezkumy činí šest měsíců. Dle demonstrativního výčtu si soud zejména vyžádá zprávy příslušného OSPOD, opatří si vyjádření dítěte, je-li ho s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopné a vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska.

V § 46 odst. 4 druhá věta ZOR zákon stanoví povinnost zrušit ústavní výchovu, jestliže pominou důvody pro její nařízení nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči.¹⁴⁸ Jedná se o dvě na sobě nezávislé alternativy. Jestliže pominou důvody pro ústavní výchovu, soud ji zruší a dítě bude vychovááno ve své přirozené rodině. Pokud ústavní výchova byla nařízena z důvodu závadného chování dítěte a tento důvod by pominul, přičemž však rodiče by nebyli schopni např. kvůli špatnému zdravotnímu stavu zajistit, mohl by soud ústavní výchovu zrušit pouze tehdy, jestliže by u dítěte přicházela v úvahu některá z forem náhradní rodinné výchovy. V případě, že lze dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, není pro zrušení ústavní výchovy podmínkou pominutí důvodů, které vedly k jejímu nařízení. Jinými slovy existuje-li výchovně vhodná osoba, která je ochotná a schopná dítěte převzít do individuální náhradní rodinné péče, soud ústavní výchovu zruší vždy, ačkoliv nepominuly důvody, pro něž byla nařízena.¹⁴⁹

Ústavní výchova zaniká *ex lege* dosažením zletilosti dítěte. Dle § 46 odst. 1 věta třetí ZOR však soud může z důležitých důvodů prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.¹⁵⁰ Z dikce citovaného ustanovení je zřejmé, že záleží na posouzení každého konkrétního případu a na uvážení soudu. Mezi situace, kdy přichází v úvahu prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti dítěte, lze řadit zájem na vývoji osobnosti dítěte, dokončení výchovného působení na dítě, dovršení přípravy na jeho budoucí povolání,

¹⁴⁷ Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. [online]. psp.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/texh/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

¹⁴⁸ § 46 odst. 4 věta druhá ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁴⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 223, 224.

¹⁵⁰ § 46 odst. 1 věta třetí ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

upevnění pracovních návyků dítěte, rozšíření možností jeho uplatnění na trhu práce apod. Pokud soud shledá, že jsou dány důležité důvody pro prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti dítěte, nelze než dovést, že musí o tomto prodloužení rozhodnout. V této souvislosti je třeba úzké součinnosti s odbornými pracovníky ústavního zařízení, s lékaři, psychology, soudními znalci a dalšími osobami disponujícím poznatky o vývoji dítěte a jeho potřebách. O prodloužení ústavní výchovy je třeba rozhodnout před dosažením osmnáctého roku věku dítěte, neboť dosažením zletilosti ústavní výchova zaniká *ex lege*. Došlo-li k prodloužení ústavní výchovy o jeden rok, zaniká po uplynutí jednoho roku po dosažení zletilosti, rovněž *ex lege*.¹⁵¹

V praxi jsou stále častější případy, kdy sice nedojde k prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti dítěte rozhodnutím soudu, ale je přesto v zájmu dítěte, aby v ústavním zařízení setrvalo a dokončilo přípravu na budoucí povolání, tedy zpravidla studium na střední škole či odborném učilišti. Tyto osoby, které jsou již zletilé a způsobilé k právním úkonům, mají možnost uzavřít smlouvu s ústavním zařízením o prodloužení svého pobytu do ukončení studia a zůstávají nadále v ústavu na základě smluvního vztahu.¹⁵²

S otázkou trvání ústavní výchovy je spjata problematika útěkovosti dětí z ústavních zařízení, která zůstává dlouhodobě neřešeným problémem. Nedostatečná je rovněž státem garantovaná následná podpora dětí opouštějících institucionální péči, která by jim zprvu asistenčním a později podpůrným způsobem usnadnila vstup do života mimo ústav. Ministerstvo vnitra ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen „MŠMT“) uskutečnilo v letech 2006 – 2007 rozsáhlý průzkum, který byl věnován kriminální kariéře dětí, které během let 1995 – 2004 opustily zařízení MŠMT. Výsledky průzkumu jednoznačně prokázaly, že umístění dětí do ústavní péče vede v mnoha případech spíše než k úspěšné socializaci k jejich kriminalizaci a společenské dezintegraci. Důvodem selhání dětí po odchodu z institucionální péče je jejich nedostatečná připravenost přizpůsobit se běžnému životu mimo ústav, který se diametrálně liší od zažitého modelu života v ústavu vyznačujícího vysoce režimovým charakterem. Doba těsně po odchodu z ústavního zařízení je mimořádně kritická a záleží jen na tom, najde-li se někdo, kdo tento životní zlom pomůže bývalému chovanci překonat. Nejznámějšími pomáhajícími organizacemi jsou

¹⁵¹ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. In HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 222.

¹⁵² HOLUB, Milan et al. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 172.

tzv. domy na půl cesty, které jsou však zřizovány nahodile, kvalita jejich práce je v mnoha případech diskutabilní stejně jako služby, které poskytují.¹⁵³

2.3 Institut ústavní výchovy v NOZ

Z důvodu potřeby změny v soukromém právu v reakci na události ve společenském dění působila od devadesátých let minulého století při Ministerstvu spravedlnosti ČR (dále jen MS^Č) komise pro rekonstrukci občanského práva tvořená zástupci široké právnické veřejnosti. V roce 2000 pověřil tehdejší ministr spravedlnosti Otakar Motejl dva z jejích členů, profesora Karla Eliáše a docentku Michaelu Zuklínovou, přípravou věcného záměru NOZ, který určil koncepci budoucího zákoníku a základní obrysy řešení klíčových institutů. Věcný záměr byl schválen vládou dne 18. dubna 2001. Po více jak deseti letech legislativních prací byl NOZ vyhlášen dne 22. března 2012 ve Sbírce zákonů v částce 33 pod číslem 89/2012 Sb.¹⁵⁴

Obecné pojetí rodinného práva zůstává v NOZ nezměněno. NOZ navazuje na dosavadní právní úpravu a inspiruje se v ní. Případné odchylky od současného stavu spočívají především ve formulačních změnách, které byly zapracovány pro snadnější porozumění textu. NOZ zavádí i nové instituty (např. rodinný závod), případně navrácí některé instituty, které naše právo již dříve znalo (např. osvojení zletilého). Nabytím účinnosti NOZ ke dni 1. ledna 2014 dojde ke zrušení současné právní úpravy rodinného práva obsažené v ZOR.

Instituty náhradní péče o dítě jsou v NOZ upraveny v Části druhé, Hlavě III pod názvem Poručenství a jiné formy péče o dítě (§§ 928 – 975 NOZ). Tato ustanovení zahrnují poručenství (§§ 928 – 942 NOZ), opatrovnictví dítěte (§§ 943 – 952 NOZ), svěření dítěte do péče jiné osoby a pěstounství (§§ 953 – 970 NOZ) a ústavní výchovu (§§ 971 – 975 NOZ). Institut osvojení oproti dosavadnímu pojetí nemá být nadále považován za formu náhradní rodinné péče, neboť se jedná o záležitost statusovou, kdy rozhodnutí soudu změni zdaleka nejen poměry mezi přirozeným rodičem, dítětem a osvojitelem.¹⁵⁵

¹⁵³ GJURIČOVÁ, Jitka. Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti vyplývající z průzkumu osudu dětí, které v letech 1995 – 2004 opustily institucionální péči. In CHMELAR, Tomáš, MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana (eds). *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23. května 2008*. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008, s. 20, 26, 27.

¹⁵⁴ *Časové mezníky přípravy nového občanského zákoníku* [online]. justice.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>>.

¹⁵⁵ *Sněmovní tisk 362/0, vládní návrh zákona – občanský zákoník* [online]. psp.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>>.

V případě institutu ústavní výchovy v NOZ se dle důvodové zprávy jedná o formulačně upravený přepis dosavadní právní úpravy s tím, že je zřetelně vyjádřena povinnost soudu přijmout opatření vždy, kdy nastal stav, zpravidla rodiči nezpůsobený zaviněně, který je v rozporu se zájmem dítěte. Stejně jako o ostatních formách náhradní péče bude i o nařízení ústavní výchovy vždy rozhodovat soud, a to jak v případě předběžného opatření, tak i v meritu věci. Zákonodárce zdůrazňuje, že soud je zásadně vázán povinností zohledňovat zájem dítěte, aniž by přitom pomíjel také právo rodičů na společný život se svým dítětem, přistupovat k ústavní výchově jako k institutu subsidiárního charakteru a naříditi ji, nelze-li situaci dítěte řešit jinými způsoby, které by nepředstavovaly nepřiměřený zásah do rodinného života zúčastněných osob. Při svém rozhodování je soud vázán nejen zákonem, ale i mezinárodními závazky České republiky, zejména Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a Úmluvou o právech dítěte.

Dle § 971 odst. 1 NOZ jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také naříditi ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby.¹⁵⁶ Citované ustanovení určuje podmínky nařízení ústavní výchovy, přičemž oproti dosavadní právní úpravě dochází k bližšímu vymezení situací, za kterých užití institutu ústavní výchovy přichází v úvahu a zároveň je jako určitý korektiv *expressis verbis* vyjádřen požadavek dosažení takové míry těchto předpokládaných nepříznivých stavů, kdy je to již v rozporu se zájmem dítěte. NOZ rovněž výslovně označuje ústavní výchovu za nezbytné opatření a vyjadřuje tím povahu tohoto institutu jako *ultima ratio* v systému náhradní péče o dítě.

Dále NOZ v § 971 odst. 2 stanoví, že v případě, že rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu, svěří soud dítě do ZDVOP, a to na dobu nejdéle šesti měsíců.¹⁵⁷ Nadále je tedy zachována možnost umístění dítěte do péče ZDVOP jako alternativa ústavní výchovy, dochází však k omezení tohoto postupu pouze pro případy, kdy rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu. Nově je navíc zaveden časový limit určující maximálně možnou dobu trvání pobytu dítěte v ZDVOP. Předmětné ustanovení tak reflektuje původní pojetí umístění dítěte do těchto zařízení jako opatření přechodného, dočasného charakteru. Dítě by v těchto případech mělo být

¹⁵⁶ § 971 odst. 1 NOZ.

¹⁵⁷ § 971 odst. 2 NOZ.

umíst'ováno do nejbližšího ZDVOP, což by vzhledem ke skutečnosti, že součástí většiny zařízení pro výkon ústavní výchovy je i ZDVOP, nemělo činit v praxi potíže. Otázkou však zůstává, zda pro některá samostatná ZDVOP nebude toto ustanovení likvidační.

Dle § 971 odst. 3 NOZ nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti.¹⁵⁸ Toto ustanovení koresponduje s § 46 odst. 1 věta čtvrtá ZOR. Zřejmým nedopatřením ze strany zákonodárce však byly v druhé části citovaného ustanovení opomenuty osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nicméně z logiky věci je nepochybné, že druhá část ustanovení se vztahuje i na tyto osoby a není proto třeba z této legislativně-technické nedůslednosti vyvozovat nějaké jiné závěry.

Dostáváme se k jedné ze zásadních změn úpravy institutu ústavní výchovy v kontextu NOZ oproti dosavadní právní úpravě. Dle § 971 odst. 4 NOZ soud v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, označí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Přitom přihlédne k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud dbá na umístění dítěte co nejbliže bydlišti rodičů nebo jiných osob dítěti blízkých. To platí i tehdy, rozhoduje-li soud o přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.¹⁵⁹ Dle platné právní úpravy soud není povinen uvádět ve svém rozhodnutí konkrétní zařízení pro výkon ústavní výchovy. Dítě je po právní moci rozsudku o nařízení ústavní výchovy vždy nejprve umístěno do diagnostického ústavu, který teprve na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dítěte a volné kapacity jednotlivých zařízení dítě umíst'uje do některého ze školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy (viz níže).¹⁶⁰ V praxi však mnohdy není naplňováno § 5 odst. 13 ZOVÚV, dle kterého se při umíst'ování dítěte dbá na umístění dítěte co nejbliže bydlišti osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte. Ústavní zařízení byla často vybudována mimo městské aglomerace, což ztěžuje sanaci rodiny po nařízení ústavní výchovy a ohrožuje pravidelný kontakt rodiny s umístěným dítětem. Komplikovaná je situace zejména rodičů, kterým bylo dítě odebráno z důvodu ztráty jejich funkce ekonomické, přičemž saturace

¹⁵⁸ § 971 odst. 3 NOZ.

¹⁵⁹ § 971 odst. 4 NOZ.

¹⁶⁰ Nálezem ÚS ze dne 30. června 2004, sp. zn. Pl. ÚS 23/02, publikovaným pod č. 476/2004 Sb., byla s účinností od 26. srpna 2004 zrušena ustavení § 5 odst. 1 poslední věta, § 8 odst. 4 a § 41 odst. 2 ZOVÚV umožňující diagnostickému ústavu umístit děti do smluvních rodin.

K tomu blíže viz *ÚS: o umístění dítěte do náhradní rodiny musí rozhodovat soud*. [online]. novinky.cz, 13. července 2004 [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.novinky.cz/domaci/36038-us-o-umisteni-ditete-do-nahradni-rodiny-musi-rozhodovat-soud.html>>.

citových potřeb dítěte zůstala zachována. Nedostatek finančních prostředků těmto rodinám brání v pravidelné návštěvě jejich dětí, velká vzdálenost zařízení pro výkon ústavní výchovy od bydliště rodičů rovněž limituje systematickou práci s rodinou. Umístěním dítěte do neúměrné vzdálenosti od bydliště rodičů dochází de facto k znemožnění pravidelného kontaktu rodiny s dítětem a takový postup představuje porušení čl. 9 odst. 3 ÚPD zakotvující právo dítěte na pravidelný osobní kontakt s rodiči.¹⁶¹ Rovněž ESLP ve svém rozhodnutí Olsson proti Švédsku¹⁶² konstatoval, že byť samotným rozhodnutím o odebrání dítěte z péče rodičů nedojde k porušení čl. 8 Úmluvy, může k němu dojít výkonem takového rozhodnutí, a to v případě, kdy děti jsou umístěny daleko od svých rodičů, což brání pravidelnému styku s nimi.

Ústavní zařízení, ve kterých je vykonávána ústavní výchova, jsou diferencována podle věku dítěte, jeho zdravotního stavu, fyzických a psychických vlastností, podle druhu výchovných potíží apod. V praxi tak děti jsou přemísťovány z jednoho ústavního zařízení do druhého právě z důvodu věkového limitu, přičemž tímto postupem může dojít k rozdělení sourozeneckých skupin. Přes všeobecné povědomí o nevyhovujícím stavu se dosud nepodařilo odstranit roztržitost systému v této oblasti. Nadále tedy jednotlivé typy zařízení, ve kterých je prováděn výkon ústavní výchovy, spadají do kompetence tří různých rezortů, což se odráží v odlišné právní úpravě, různém systému financování, rozdílných metodických pokynech i požadavcích na zaměstnance a jejich kvalifikaci. Jsme jeden z mála států s takto nesjednoceným systémem. Na mezinárodní konferenci, která se konala v listopadu 2011, a které se účastnilo osmnáct postkomunistických zemí, se ukázalo, že v podobně roztržitěném systému pracuje jen Česká republika a Ázerbajdžán.¹⁶³

Výkon ústavní a ochranné výchovy nezletilých dětí, zpravidla od tří do osmnácti let věku, případně zletilých osob do devatenácti let věku, náleží do působnosti MŠMT. Právní úprava je v tomto případě obsažena v ZOVÚV, dle něhož jsou zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Ústavní výchova dětí od narození do tří let věku je vykonávána ve zdravotnických zařízeních v gesci Ministerstva zdravotnictví, a to na základě zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, kterým byl s účinností od 1. dubna 2012 zrušen zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Pro děti do jednoho roku

¹⁶¹ HAVIGEROVÁ, Jana. *Sanace rodiny po nařízení ústavní výchovy*. [online]. viaiuris.cz, 3. října 2007 [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.viaiuris.cz/index.php?p=msg&id=179>>.

¹⁶² Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. března 1988, Olsson proti Švédsku, stížnost č. 10465/83.

¹⁶³ MACELA, Miloslav. In *Péče o ohrožené děti a jejich rodiny – sborník příspěvků z odborného semináře konaného Veřejným ochráncem práv dne 5. dubna 2012 v Praze* [online]. vzd.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <[http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky\[1\].pdf](http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky[1].pdf)>.

jsou určeny kojenecké ústavy, pro děti od jednoho do tří let jsou zřízeny dětské domovy pro děti do tří let věku. Děti zdravotně postižené jsou umísťovány v ústavech sociální péče podléhajících MPSV. ZOVÚV má chránit a upevňovat práva dětí v institucích v něm uvedených, právní pozicí dvou posléze uvedených skupin dětí, tedy dětí do tří let věku a dětí zdravotně postižených, se však tento zákon vůbec nezabývá. Určitou změnu v tomto směru přinesl zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který v § 48 odst. 4 výslovně stanoví, že v domovech pro osoby se zdravotním postižením může být vykonávána ústavní výchova, výchovná opatření nebo předběžné opatření podle zvláštních právních předpisů.¹⁶⁴ Pro výkon ústavní výchovy nebo předběžného opatření v domovech pro osoby se zdravotním postižením platí s ohledem na specifické potřeby osob se zdravotním postižením přiměřeně ustanovení ZOVÚV. V tomto ustanovení lze spatřovat určitou snahu po sjednocení právního režimu dětí v ústavních zařízeních různých rezortů, nejedná se však o vyčerpávající řešení.¹⁶⁵

Autorka této práce se domnívá, že ačkoliv je zakotvení povinnosti soudu specifikovat v rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy zařízení, do kterého má být dítě umístěno, vedeno snahou o ochranu zájmů dítěte, v praxi bude aplikace § 971 odst. 4 NOZ přinášet řadu komplikací. NOZ použitím slovního obratu „v rozhodnutí“ sice výslovně nestanoví, zda označení zařízení, do kterého má být dítě umístěno, je třeba uvést ve výroku rozhodnutí či pouze v jeho odůvodnění, nicméně za použití teleologické metody výkladu nelze než dospět k závěru, že soud je povinen konkrétní zařízení označit ve výroku svého rozhodnutí.

Zásadní problém je možno spatřovat ve skutečnosti, že soud nebude mít k dispozici dostatek podkladů, aby zvolil vhodné zařízení s ohledem na specifické výchovné a vzdělávací potřeby konkrétního dítěte. Zatímco diagnostický ústav při volbě zařízení pro umístění dítěte vychází z výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, soud v rámci dokazování tyto poznatky i při nejvyšší možné míře uplatnění zásady oficiality stěží získá. Tuto situaci bude možné řešit tak, že soud ve věci vydá dvě rozhodnutí. Prvním z nich nařídí ústavní výchovu, přičemž dítě umístí do označeného diagnostického ústavu. Na základě komplexní diagnostické zprávy pak soud vydá druhé rozhodnutí, kterým nařídí umístění dítěte do konkrétního zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Ve světle předmětného ustanovení bude nutné rovněž reflektovat změny v průběhu trvání ústavní výchovy, např. přemístění dítěte z důvodu dosažení určitého věku. Z dikce

¹⁶⁴ § 48 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁶⁵ HOLUB, Milan et al. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 175.

poslední věty § 971 odst. 4 NOZ vyplývá, že soud bude rozhodovat o každém přemístění dítěte do jiného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, z čehož lze dovozovat, že dojde k několikanásobnému nárůstu rozhodovacích úkonů soudu v rámci nařízené ústavní výchovy.

Ustanovení § 972 odst. 1 NOZ je totožné s § 46 odst. 2 ZOR a zakotvuje maximální dobu, na kterou lze ústavní výchovu nařídit. Stejně jako dle právní úpravy účinné od 1. ledna 2013 bude možné i dle NOZ nařídit ústavní výchovu nejdéle na dobu tří let, zachována bude i možnost prodloužení ústavní výchovy před uplynutím tří let od jejího nařízení, jestliže důvody pro její nařízení stále trvají. Trvání ústavní výchovy bude i nadále možné prodloužit opakovaně, vždy však nejdéle na dobu tří let. Z důvodu ochrany dítěte je stejně jako v ZOR zakotveno, že dítě zůstává v ústavní výchově po dobu trvání soudního řízení o prodloužení či zrušení ústavní výchovy, i když už uběhla doba dříve rozhodnutím soudu stanovená.¹⁶⁶ Toto ustanovení míří na případy, kdy z nějakého podstatného důvodu nebylo možné soudní řízení o prodloužení či zrušení ústavní výchovy skončit před uplynutím doby stanovené v dřívějším soudním rozhodnutí a nelze z něj tedy vyvozovat, že by byl správný postup soudu, kdy by řízení o prodloužení či zrušení ústavní výchovy zahájil vždy až těsně před uplynutím doby, na kterou byla ústavní výchova nařízena v předchozím rozhodnutí soudu. Naopak bude třeba dbát na včasné zahájení tohoto řízení tak, aby nedocházelo k zneužívání tohoto ustanovení.

Dle § 972 odst. 2 NOZ pomínou-li důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena, nebo je-li možné zajistit dítěti jinou než ústavní péči, soud neprodleně ústavní výchovu zruší a zároveň rozhodne podle okolností o tom, komu bude napříště dítě svěřeno do péče.¹⁶⁷ Oproti dosavadní právní úpravě je tedy kladen důraz na okamžité rozhodování soudu ve věci zrušení ústavní výchovy. Vzhledem ke skutečnosti, že soud zpravidla nemá jinou možnost, jak se o potřebě zrušení ústavní výchovy dozvědět, je třeba, aby se zabýval jakýmkoli relevantním podnětem a v tomto ohledu primárně podnětem samotného ústavního zařízení.¹⁶⁸ Nově je stanoveno, že v rámci rozhodnutí o zrušení ústavní výchovy soud zároveň rozhodne o tom, komu bude dítě svěřeno o péče. Soud tedy bude muset na tuto povinnost pamatovat v průběhu celého řízení a zohlednit ji při zjišťování skutkového stavu a při provádění důkazů.

Ustanovení § 972 odst. 3 NOZ pak nově výslovně stanoví jako specifický důvod zániku ústavní výchovy rozhodnutí soudu o osvojení.¹⁶⁹ Dle věty druhé tohoto ustanovení dojde

¹⁶⁶ § 972 odst. 1 NOZ.

¹⁶⁷ § 972 odst. 2 NOZ.

¹⁶⁸ *Sněmovní tisk 362/0, vládní návrh zákona – občanský zákoník* [online]. psp.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>>.

¹⁶⁹ § 972 odst. 3 věta první NOZ: Ústavní výchova zaniká rozhodnutím soudu o osvojení.

k přerušení ústavní výchovy tehdy, bylo-li rozhodnuto o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele podle § 823 nebo 829.¹⁷⁰

V § 973 NOZ je upraven postup soudu při pravidelném přezkumu trvání důvodů pro nařízení ústavní výchovy, eventuálně možnosti zajištění dítěti náhradní rodinnou péčí. Dle demonstrativního výčtu si soud zejména vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, opatří si vyjádření názoru dítěte, je-li dítě schopno si jej vytvořit a sdělit poté, co jej soud, s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost, řádně poučí, a vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska.¹⁷¹ Minimální interval pravidelného obligatorního přezkumu trvání důvodů nařízené ústavní výchovy zůstal nezměněn, soud tedy nadále bude povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. K určité zákonné modifikaci dochází v případě opatření si názoru dítěte, neboť NOZ nově soudu ukládá povinnost dítě řádně poučit s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Je otázkou, jakým způsobem soud splní tuto poučovací povinnost v případě, kdy si vyjádření názoru dítěte opatří prostřednictvím ředitele ústavního zařízení či OSPOD, neboť je nepochybné, že nelze požadovat, aby si soud v rámci přezkumu podmínek trvání ústavní výchovy opatřoval vyjádření názoru dítěte vždy osobně, ač by takový postup byl ideální. Jako možné řešení lze zvážit řešení, dle něhož by opatřením vyjádření názoru dítěte v ústavní výchově byl pověřen justiční čekatel či vyšší soudní úředník obdobně jako tomu je v případě výslechu umístěných osob v rámci detenčního řízení.

V případě § 974 NOZ se jedná o formulačně upravený přepis § 46 odst. 1 věty třetí ZOR, soud tedy nadále může z důležitých důvodů ústavní výchovu prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti.¹⁷²

Dle § 975 NOZ rozhodne-li soud o umístění dítěte do ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, upraví také rozsah vyživovací povinnosti. Toto ustanovení koresponduje s § 103

¹⁷⁰ § 823 NOZ: Se souhlasem budoucího osvojitele je možné předat mu osvojované dítě do péče ihned poté, kdy oba rodiče dali k osvojení souhlas. Souhlasí-li s tím rodiče, lze dítě předat budoucímu osvojiteli do péče i dříve, jakmile to zdravotní stav dítěte dovolí. Rodiče osvojovaného dítěte jsou povinni o předání dítěte informovat orgán sociálně-právní ochrany dětí.

§ 829 NOZ: Dříve, než bude o osvojení rozhodnuto, musí být osvojované dítě v péči osvojitele na jeho náklad. Osvojitel má povinnosti a práva osoby, do jejíž péče je dítě svěřeno podle § 953 až 957 NOZ.

¹⁷¹ § 973 NOZ.

¹⁷² § 974 NOZ.

ZOR¹⁷³ s tím, že nadále není výslovně stanovena povinnost soudu zohlednit výši platby podle zvláštních právních předpisů.¹⁷⁴

2.4 Slovenská právní úprava – exkurs

Právní úprava institutu ústavní výchovy je na Slovensku obsažena v § 54, 55 zákona č. 36/2005 Z. z., zákon o rodině a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZR“), kterým byl nahrazen dosavadní zákon o rodině č. 94/1963 Z. z., a to s účinností od 11. února 2005.

Obdobně jako v České republice i na Slovensku má ústavní výchova vůči všem formám náhradní péče subsidiární charakter. Ustanovení § 54 odst. 1 ZR výslovně uvádí, že náhradní osobní péče anebo pěstounská péče mají přednost před ústavní výchovou a dále že soud je povinen před nařízením ústavní výchovy vždy zkoumat, zda nezletilé dítě není možno svěřit do náhradní osobní péče anebo do pěstounské péče.¹⁷⁵

Ustanovení § 54 odst. 2 ZR stanoví taxativní výčet důvodů, pro které je možné nařídit ústavní výchovu. Ústavní výchovu může soud dítěti nařídit jako formu náhradní péče tehdy, kdy rodiče nezabezpečují anebo nemohou zabezpečit osobní péči o dítě, je to v zájmu dítěte a soud má za prokázané, že dítě není možné svěřit do náhradní osobní péče ani do pěstounské péče.¹⁷⁶ Kromě těchto případů je možno ústavní výchovu dítěti nařídit také jako formu výchovného opatření za situace, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena¹⁷⁷ anebo vážně narušená a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě.¹⁷⁸ Stejně jako v České republice tak ústavní výchova může být nařízena nejen jako určitá náhrada za osobní péči rodičů, kteří ji nemohou z vážných důvodů zabezpečit, ale také jako druh výchovného opatření jakožto sankce za závadné chování dítěte či rodičů, přičemž tyto dvě množiny případů je třeba od sebe důsledně odlišovat. Jejich společným jmenovatelem však zůstává chápání ústavní výchovy

¹⁷³ Dle § 103 ZOR rozhodne-li soud o umístění dítěte do ústavní nebo ochranné výchovy, upraví vždy také rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dítěti.

¹⁷⁴ Jedná se zejména o příspěvek na úhradu péče dětem a nezaopatřeným osobám v zařízeních dle § 27 a násl. ZOVÚV a dále úhrady nákladů za sociální služby dle § 71 a násl. zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

¹⁷⁵ § 54 odst. 1 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁶ § 54 odst. 2 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁷ Původní zákon o rodině umožňoval nařízení ústavní výchovy tehdy, kdy výchova dítěte byla narušená, nestačilo tedy její pouhé ohrožení. Soudy tak byly nuceny využívat extenzivní výklad, pokud chtěly náhradní péči dítěti zabezpečit. Nové znění zákona o rodině tyto aplikační problémy vyřešilo s tím, že stupeň ohrožení řádně výchovy dítěte musí být vážný.

PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 326, 327.

¹⁷⁸ § 54 odst. 2 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

jako krajního řešení, které přichází v úvahu až tehdy, kdy všechny mírnější alternativy nepřinesly požadovaný výsledek.¹⁷⁹

Dle § 54 odst. 2 věta druhá ZR za vážné ohrožení anebo vážné narušení výchovy nezletilého dítěte se nepovažují nedostatečné bytové poměry anebo majetkové poměry rodičů nezletilého dítěte. Zatímco do českého právního řádu bylo obdobné ustanovení zavedeno až s účinností od 1. ledna 2013 v podobě nové věty čtvrté § 46 odst. 1 ZOR, přičemž v předmětném ustanovení bylo pamatováno kromě rodičů i na osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče, a zároveň byl do ustanovení zakomponován korektiv v podobě podmínky, že přes materiální nedostatky jsou jinak tyto osoby způsobilé zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti, nový slovenský zákon o rodině přijatý v roce 2005 v tomto směru stále vykazuje nedostatky. O tom, že § 54 odst. 2 věta druhá ZR v praxi způsobuje komplikace, svědčí např. návrh poslankyně Národní rady Slovenské republiky Evy Černé na novelizaci ZR s tím, aby věta *in fine* citovaného ustanovení byla vypuštěna.¹⁸⁰

Zákon v § 54 odst. 4 ZR *expressis verbis* stanoví, že pokud soud nerozhodl dle § 39 odst. 2 nebo 3 anebo podle § 56, jsou rodiče nezletilého dítěte nadále jeho zákonnými zástupce a spravují jeho majetek.¹⁸¹ Tímto ustanovením se slovenská právní úprava liší od tuzemské, která uvedený závěr neobsahuje výslovně v textu zákona, ale tento je dovozován odbornou literaturou. V obou zemích je ovšem nařízení ústavní výchovy chápáno jako faktické omezení výkonu rodičovských práv a povinností, přičemž rodiče nadále zůstávají zákonnými zástupci nezletilého dítěte, nedošlo-li k nějaké formě ingerence státu do institutu rodičovské zodpovědnosti a v tomto důsledku k ustanovení poručníka či opatrovníka. Rozsah rodičovských práv k nezletilému dítěti, které je v ústavní péči, je širší než rozsah rodičovských práv k nezletilému dítěti svěřenému do pěstounské péče. V případě ústavní péče rodiče nezletilého dítěte toto zastupují a spravují jeho majetek jak v běžných, tak v podstatných náležitostech (s výjimkou případů uvedených v § 39 odst. 2, 3 a § 56 ZR), zatímco právo zastupovat nezletilé dítě svěřené do pěstounské péče a spravovat jeho majetek náleží rodičům

¹⁷⁹ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 326, 327.

¹⁸⁰ K tomu blíže viz *Snemovní tlač. č. 1284 – návrh poslankyne Národnej rady Slovenskej republiky Evy Černej na vydanie zákona, ktorým sa mení a doplňa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov a ktorým sa mení zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon* [online]. nrsr.sk [cit. 12. října 2013]. Dostupné z <<http://www.nrsr.sk/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=3&ID=1284>>.

Po projednání předmětného návrhu zákona v prvním čtení bylo Národní radou Slovenské republiky rozhodnuto usnesením č. 1816 z 22. září 2005, že nebude pokračovat v projednávání tohoto návrhu zákona.

Uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky č. 1816 z 22. septembra 2005 [online]. nrsr.sk, 22. září 2005 [cit. 12. října 2013]. Dostupné z <<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=3&CPT=1284>>.

¹⁸¹ § 54 odst. 4 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

pouze ohledně podstatných záležitostí, neboť právo zastupovat nezletilé dítě a spravovat jeho majetek v běžných záležitostech náleží pěstounovi či budoucímu pěstounovi.¹⁸²

Dle § 54 odst. 4 ZR soud může výjimečně nařídit ústavní výchovu i tehdy, pokud jejímu nařízení nepředcházela jiná výchovná opatření.¹⁸³ Výjimečnost případu a neúčelnost jiného výchovného opatření musí být prokázána. Zatímco v České republice zákon připouští možnost nařídit ústavní výchovu bez předchozích výchovných opatření tehdy, jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, slovenská právní úprava klade důraz na výjimečnost případu a neúčelnost jiného výchovného opatření. Dle literatury může odůvodnění výjimečnosti spočívat např. ve stádiu závislosti dítěte na návykové látce, kdy je zároveň zřejmé, že ambulantní léčení nemůže být účinné. Může se také jednat o případy, kdy s ohledem na věk dítěte vzniknou důvodné pochybnosti o tom, že je možné očekávat realizaci jeho převýchovy do nabytí zletilosti, neboť případná převýchova má obvykle dlouhodobější charakter. Není třeba, aby jiná výchovná opatření předcházela nařízení ústavní výchovy v případě, kdy je ústavní výchova nařízena z důvodu vážného ohrožení jeho výchovy nebo z důvodu, že rodiče nezletilého dítěte nemůžou zabezpečit osobní péči o dítě z jiných vážných důvodů, neboť v těchto případech se zpravidla jedná o situaci, kdy je třeba dítěti poskytnout bezprostřední a rychlou ochranu. Soud však vždy musí mít vždy okolnosti výjimečnosti případu i neúčelnosti jiných výchovných opatření prokázané a v odůvodnění rozhodnutí, jímž nařizuje ústavní výchovu, se musí se způsobem, kterým dospěl k vyhodnocení těchto skutečností, vypořádat.¹⁸⁴

Ustanovení § 54 odst. 5 věta první ZR zakotvuje povinnost soudu v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, přesně označit zařízení, do kterého má být dítě umístěné. Druhá věta uvedeného pak ustanovení stanoví, že při rozhodování o nařízení ústavní výchovy soud vždy přihlédne na zájem nezletilého dítěte, zejména na citové vazby nezletilého dítěte k sourozencům a na jejich zachování.¹⁸⁵ Povinná náležitost výroku o nařízení ústavní výchovy v podobě označení konkrétního zařízení, do kterého bude dítě umístěné, byla do ZR zavedena až v roce 2005. Do té doby konkrétní ústav, ve kterém bude dítě umístěné, oznámil soudu OSPOD ve fázi realizace soudního rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, přičemž určitý ústav určoval diagnostický ústav na základě komplexního vyšetření dítěte. Důvodem začlenění této náležitosti byla snaha zabezpečit co nejdůslednější ochranu zájmům dítěte tím, že o konkrétním ústavním zařízení rozhodne soud, který může nejlépe zhodnotit a posoudit všechny aspekty

¹⁸² Nález Ústavního soudu Slovenské republiky ze dne 18. října 2010, č. j. Pl. ÚS 14/05.

¹⁸³ § 54 odst. 4 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸⁴ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 332.

¹⁸⁵ § 54 odst. 5 věta první ZR, ve znění pozdějších předpisů.

rozhodování o dítěti. Otázka, které kritéria má soud vyhodnocovat jako nejdůležitější při výběru ústavního zařízení, je řešena větou druhou předmětného ustanovení. Na volbu konkrétního ústavního zařízení má vliv v první řadě cíl, který se nařízením ústavní výchovy sleduje. Tento vyplývá z hmotněprávního důvodu. V případě sourozenců je třeba k záležitosti přistupovat velice citlivě. Nebylo by v zájmu dítěte, pokud by upřednostnil společný ústav pro sourozence, pokud jeden z nich vyžaduje začlenění do diagnostického ústavu nebo do resocializačního střediska pro drogově závislé. Naplnění cíle ústavní výchovy v takových případech převažuje nad zájmem na zachování rodinných vazeb. Pokud však je to objektivně možné s ohledem na důvod, pro který je ústavní výchova nařizována, pak je vhodné, aby soud určil pro sourozence stejný ústav, aby nedocházelo k zprerhání rodinných vazeb.¹⁸⁶

Kromě uvedení konkrétního zařízení musí rozsudek o nařízení ústavní výchovy obsahovat též výrok o povinnosti rodičů, případně předků dítěte, platit výživné na dítě s určením jejich výšky, data splatnosti měsíčních plateb a o uložení povinnosti poukazovat výživné zařízení, do kterého má být dítě umístěné, a to dle § 81 ZR. Toto zařízení je platebním místem, z čehož vyplývá nutnost vždy, když dojde ke změně určeného ústavního zařízení, současně změnit též výrok týkající se platebního místa.

Jak již bylo uvedeno výše, současná česká právní úprava institutu ústavní výchovy neobsahuje povinnost soudu označit ve svém rozhodnutí konkrétní ústavní zařízení, do kterého bude dítě umístěno, avšak touto povinností bude soud vázán od nabytí účinnosti NOZ v intencích § 971 odst. 4. Zájem dítěte je sice v souladu s mezinárodními závazky ČR předním hlediskem při rozhodování soudu v každé záležitosti dítěte, výslovně stanovená povinnost soudu přihlédnout na citové vazby nezletilého dítěte k sourozencům a na jejich zachování však v platné české právní úpravě absentuje. Ačkoliv tato povinnost vyplývá z judikaturní činnosti ESLP, autorka této práce se domnívá, že její formulace v zákonném textu by přispěla k větší ochraně práv dítěte a v tomto směru by slovenská právní úprava mohla být inspirací *de lege ferenda*.

Ustanovení § 54 odst. 6 ZR je totožný s § 46 odst. 1 věta třetí ZOR a umožňuje soudu z důležitých důvodů prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.¹⁸⁷ Stejně jako v České republice i na Slovensku ústavní výchova končí *ex lege* nejpozději okamžikem dosažením zletilosti dítěte, přičemž není potřebné vydávat následné rozhodnutí soudu o zrušení ústavní výchovy. Naopak v případě, kdy existují důležité důvody, může soud prodloužit ústavní výchovu o jeden rok po zletilosti, pokud rozhodne před dosažením zletilosti

¹⁸⁶ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 332, 333, 336.

¹⁸⁷ § 54 odst. 6 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

dítěte a zároveň po dobu pobytu dítěte v ústavní výchově. V takovém případě ústavní výchova zaniká *ex lege* uplynutím určené doby, nejpozději uplynutím 19. roku dítěte. Dítě však může požádat ústav o poskytování péče až do jeho osamostatnění, nejdéle však do 25. roku věku.¹⁸⁸ Pro úplnost je třeba dodat, že ústavní výchova rovněž končí uplynutím času, na který byla nařízena, nedojde-li k jejímu opětovnému prodloužení na další časový úsek.

Ustanovení § 55 odst. 1 ZR upravuje povinnost soudu pravidelně sledovat způsob výkonu ústavní výchovy. Obdobně jako v České republice soud nejméně dvakrát do roka hodnotí účinnost uloženého opatření, a to zejména v součinnosti s OSPOD, dále s obcí a s příslušným zařízením, ve kterém je nezletilé dítě umístěné. Demonstrativním výčtem zákonodárce soudu umožnil oslovit též jiné subjekty, například školu či zařízení, které dítěti poskytovalo zdravotnickou péči.¹⁸⁹ Slovenská právní úprava se však na rozdíl od české vůbec nezmiňuje o možnosti či snad dokonce povinnosti opatřit si v rámci průběžného sledování výkonu ústavní výchovy a hodnocení jeho účinnosti vyjádření dítěte, je-li toho vzhledem k jeho věku a rozumové vyspělosti schopné, v čemž lze spatřovat nedostatek zahraniční právní úpravy.

Ustanovení § 55 odst. 2 ZR představuje zásadní odlišnost od české právní úpravy, ve které obdobné ustanovení nenalezneme. Uvedená zákonná norma stanoví, že pokud soud nařídil ústavní výchovu z důvodů, které jsou na straně rodičů, v rozhodnutí zároveň určí rodičům dítěte přiměřenou lhůtu na úpravu jejich rodinných a sociálních poměrů tak, aby mohli osobně vykonávat péči o nezletilé dítě.¹⁹⁰ Z citovaného ustanovení vyplývá, že v případě, kdy důvodem pro nařízení ústavní výchovy dítěti bylo vážné ohrožení nebo vážné narušení jeho řádné výchovy skutečnostmi na straně rodičů anebo z důvodu, že se rodiče ze subjektivních důvodů nemůžou o dítě starat, potom soud do rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy musí zakomponovat též výrok, kterým rodičům určí lhůtu na úpravu jejich rodinných a sociálních poměrů. Toto ustanovení je významné zejména v kontextu s § 54 odst. 2 *in fine* ZR. Délka stanovené lhůty závisí na posouzení konkrétních okolností, které k nařízení ústavní výchovy vedly. Na tomto místě je třeba poznamenat, že v rámci pozitivních závazků státu ve vztahu k čl. 8 Úmluvy má rodič při plnění úlohy uložené soudem upravit své rodinné a sociální poměry právo na to, aby mu stát byl nápomocný při jeho upřímné a skutečné snaze splnit uloženou povinnost. Pro tyto účely má rodič například právo na pomoc obce

¹⁸⁸ PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 336.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 343.

¹⁹⁰ § 55 odst. 2 ZR, ve znění pozdějších předpisů.

anebo OSPOD či výchovného zařízení, ve kterém je dítě umístěné.¹⁹¹ V návaznosti na veřejnoprávní předpisy se vhodnou lhůtou jeví jeden rok, avšak takový závěr nelze paušalizovat a je třeba přistupovat k jednotlivým případům individuálně. Stanovením lhůty soud vytváří určitý tlak na rodiče, aby nápravu svých poměrů neprodložovali nebo nezanedbávali. Pokud rodiče určenou lhůtu využijí a napraví své poměry, potom soud nařízenou ústavní výchovu zruší dle § 55 odst. 2 věta druhá ZR. Soud tak může učinit i před uplynutím lhůty, pokud rodiče prokážou, že odpadly důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena. V každém případě však lze rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy zrušit anebo změnit jen tehdy, pokud je prokázáno, že došlo k podstatné a stabilní změně poměrů závažnějšího charakteru spočívajících v těch okolnostech, které tvořily skutkový základ dřívějšího rozhodnutí.¹⁹²

Naopak na marné uplynutí lhůty zákon váže pro rodiče nepříznivé právní následky. Pokud rodiče v určené lhůtě nezabezpečí v součinnosti s obcí a ostatními spolupracujícími subjekty nápravu svých poměrů, ukládá zákon v § 55 odst. 2 věta třetí ZR soudu povinnost zahájit *ex officio* řízení o svěřeni dítěte do náhradní rodinné péče nebo do pěstounské péče. Účinnost takové sankce je však poněkud pochybná. Soud je povinen již před nařízením ústavní výchovy zvažovat, zda dítě není možné umístit do náhradní osobní péče nebo do pěstounské péče, přičemž obě tyto formy náhradní péče o dítě mají přednost před ústavní výchovou. Navíc vždy je důvodem pro zrušení ústavní výchovy, pokud je možné dítě svěřit do náhradní osobní péče nebo do pěstounské péče. Povinnost soudu *ex officio* zahájit řízení o svěřeni dítěte do náhradní osobní péče nebo do pěstounské péče může způsobit zbytečné zatížení soudu. Pokud totiž není k dispozici žádná vhodná osoba k zajištění náhradní osobní péče či pěstounské péče, je bezpředmětné dané řízení začínat. Při negativním výkladu § 55 odst. 2 věty třetí ZR pak lze dospět k závěru, že pokud neuplyne lhůta určená soudem na nápravu

¹⁹¹ Dle § 64 zákona č. 305/2005 Z. z., o sociálněprávní ochraně dětí a sociální kuratele, ve znění pozdějších předpisů, upravující příspěvek na podporu úpravy rodinných poměrů dítěte, může obec rodiči anebo jiné osobě, která se o dítě osobně starala, poskytnout příspěvek na dopravu za dítětem do ústavního zařízení. Obec je dokonce povinná vyčlenit ze svého rozpočtu finanční prostředky na úpravu a obnovu rodinných poměrů dítěte, včetně bytových poměrů a sociálních poměrů. To platí za podmínky, že dítě má na území obce obvyklý pobyt a zdržovalo se na jejím území nejméně jeden rok před umístěním do ústavního zařízení. Způsob použití finančních prostředků určí obec. Poskytování prostředků je podmíněno skutečnou a upřímnou snahou o úpravu vztahů s dítětem a o úpravu bytových, rodinných a sociálních poměrů tak, aby se rodič anebo jiná osoba, která se o dítě osobně starala, mohla znova o dítě osobně starat. Realnost zájmu posuzuje společně OSPOD, obec a ústavní zařízení, ve kterém je dítě umístěno. Pokud se do jednoho roku od umístění dítěte do ústavní péče neupravily nebo neobnovily rodinné poměry dítěte ani použitím poskytnutých finančních prostředků tak, aby rodiče nebo osoba, která se osobně stará o dítě, mohli osobně vykonávat péči o dítě anebo dítě nebylo umístěno do náhradního rodinného prostředí, obec poskytuje dítěti příspěvek na tvorbu úspor. Příspěvek je měsíčně poukazován na osobní účet dítěte, přičemž k nakládání s prostředky na tomto osobním účtu dítěte je třeba souhlasu soudu.

¹⁹² PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 345, 346.

rodinných a sociálních poměrů ze strany rodičů, není možné zahájit řízení o svěřeni dítěte do náhradní osobní péče či pěstounské péče. S ohledem na takový výklad by pak skutečně lhůta určena rodičům v rozhodnutí soudu neměla být delší než jeden rok, aby dítě nebylo zbytečně umístěno v ústavním zařízení, pokud je možné jej svěřit do náhradní rodinné péče.¹⁹³

Stejně jako v České republice soud rozhodne o zrušení ústavní výchovy, pokud je možno nezletilé dítě svěřit do náhradní osobní péče nebo do pěstounské péče anebo pokud zanikly důvody, pro které byla ústavní výchova nařízena, a to dle § 55 odst. 3 ZR.

Zaměříme-li se na odlišnosti slovenského systému sociálně-právní ochrany dětí a ústavní výchovy oproti českému systému péče o ohrožené děti, a zejména na jeho pozitivní prvky umožňující postupné snižování počtu dětí umístovaných do ústavní výchovy, v první řadě je třeba uvést, že nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí přijatý v květnu 2005 sloučil problematiku dětí žijících mimo vlastní rodinu pod jedno ministerstvo – Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny.¹⁹⁴ Dalším pozoruhodným rozdílem je zavedení tzv. profesionálních rodin. V těchto případech péči o dítě zabezpečuje osoba, která je zaměstnancem dětského domova. Ústavní výchova je vykonávána v domě nebo v bytě, které jsou vymezenou součástí dětského domova anebo ve vlastním domě či vlastním bytě pro určitý počet dětí. Tato forma ústavní výchovy má přednost před jejím vykonáváním v samostatných skupinách a samostatných specializovaných skupinách dětského domova.¹⁹⁵

¹⁹³ Tamtéž, s. 346, 347.

¹⁹⁴ ŽUROVCOVÁ, Hana. Inspirace od sousedů – podoba ústavní výchovy v Rakousku, Maďarsku a na Slovensku. In CHMELÁŘ, Tomáš, MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana (eds). *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23. května 2008*. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008, s. 43.

¹⁹⁵ K tomu blíže viz ust. § 52 zákona č. 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, ve znění pozdějších předpisů.

3 Řízení ve věcech ústavní výchovy

3.1 Obecně k řízení o nařízení ústavní výchovy

Řízení o nařízení ústavní výchovy, respektive o jejím prodloužení či zrušení náleží k řízením ve věcech péče soudu o nezletilé upravených v §§ 176 – 180 OSŘ. Předmětná právní úprava je zařazena v páté hlavě části třetí OSŘ označené jako „Zvláštní ustanovení“, v níž jsou soustředěna řízení vykazující odchylky od pravidelného průběhu sporného řízení. Řízení ve věci péče soudu o nezletilé jsou tak řazena k tzv. nesporným řízením, která se přes řadu společných znaků od sporných řízení odlišují.¹⁹⁶ Předmět jednotlivých řízení ve věcech péče soudu o nezletilé je různý a obvykle navazuje na některé z ustanovení ZOR. V případě řízení o nařízení ústavní výchovy je hmotněprávním podkladem rozhodování soudu § 46 ZOR, o němž bylo blíže pojednáno v předchozí kapitole této práce.

Vzhledem k možnosti zahájit řízení o nařízení ústavní výchovy v souladu s § 81 odst. 1 OSŘ i bez návrhu je dokazování vedeno zásadou vyšetřovací, postup dle § 114b OSŘ, § 115a OSŘ a § 119a OSŘ nepřipadá v úvahu.¹⁹⁷ Jednání ve věcech rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy je stejně jako ostatní civilní řízení založeno na zásadě ústnosti a veřejnosti, na rozdíl od sporných řízení se zde však uplatňuje zásada arbitrárního pořádku, tedy vyloučení koncentrace řízení. Dle § 11 odst. 1 písm. a) zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, je řízení osvobozeno od soudních poplatků a dle § 11 odst. 5 uvedeného zákona je od poplatku osvobozeno i sepsání návrhu na zahájení řízení soudem.

Věcně příslušným je v prvním stupni okresní soud, místní příslušnost se řídí § 88 písm. c) OSŘ. Jedná se o výlučnou místní příslušnost, dle níž je místně příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště, a to na základě dohody rodičů, rozhodnutí soudu nebo jiných rozhodujících skutečností. Bydliště dané dohodou rodičů představuje místo,

¹⁹⁶ OSŘ sice neoznačuje sporné a nesporné řízení jako dva druhy nalézacího řízení, neobsahuje obecné principy této úpravy ani vymezení nesporného řízení, z řady jeho ustanovení však lze dovodit, že jimi upravené diference odůvodňují pojímat nesporné řízení jako samostatný druh řízení, nikoli jen jako odchylky od jednotného řízení. V této souvislosti je třeba zmínit zejména § 120 odst. 2 OSŘ, které představuje prozatímní definici nesporného řízení, na níž odkazují i jiná ustanovení OSŘ. Citované ustanovení obsahuje taxativní výčet řízení, v nichž je soud povinen provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány, takže v těchto případech zásada projednací ustupuje zásadě vyšetřovací. Obdobně v § 81 odst. 1 je stanoveno, která řízení je možné zahájit i bez návrhu, takže ohledně nich neplatí zásada dispoziční, nýbrž se uplatní zásada oficiality.

WINTEROVÁ, Alena et al. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2011, s. 358, 359.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 375.

kde se dítě zdržuje, ať již to je u jednoho z rodičů nebo u jiné osoby, přičemž takový pobyt musí mít ráz trvalosti. Bydlištěm dítěte ve smyslu tohoto ustanovení tedy není místo, kde se dítě zdržuje pouze přechodně, nebo kde se nezdržuje na základě dohody rodičů. Jestliže již soud o poměrech nezletilého dítěte rozhodl dle § 26 nebo § 50 ZOR a dítě svěřil jednomu z rodičů do výchovy, rozhoduje o bydlišti dítěte pouze tento rodič. Rozhodnutím soudu je bydliště nezletilého dítěte založeno v případě svěřeni dítěte do péče jiné osoby dle § 45 ZOR nebo do pěstounské péče dle § 45a ZOR a dále v případě nařízení ústavní výchovy dle § 46 ZOR.¹⁹⁸

Ohledně věcné i místní příslušnosti platí tzv. zásada *perpetuatio fori*, tj. trvání věcné a místní příslušnosti. Pro určení věcné a místní příslušnosti jsou dle § 11 odst. 1 OSŘ až do skončení řízení rozhodné okolnosti, které tu jsou v době jeho zahájení. Na věcnou a místní příslušnost tedy nemají vliv změny, ke kterým dojde v průběhu řízení. Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé tvoří komplex různých řízení dotýkajících se nezletilého dítěte a všechna jsou z důvodu jejich provázanosti soustředěna do jednoho spisu. Dle judikatury soudů § 88 písm. c) OSŘ určuje místní příslušnost jen pro řízení, v němž má dojít k prvnímu opatření soudu. Jakmile je příslušnost soudu takto založena, zůstává tento soud nadále příslušným i pro další řízení týkající se téhož dítěte, i kdyby se změnila podmínky rozhodné pro určení příslušnosti.¹⁹⁹ Ke změně takto založené místní příslušnosti soudu v případě změny okolností rozhodujících pro její posouzení může dojít pouze postupem dle § 177 odst. 2 OSŘ, dle něhož může příslušný soud přenést svou příslušnost na jiný soud, jestliže je to v zájmu nezletilého. Institut přenesení místní příslušnosti představuje výjimku z jinak obecného pravidla trvání příslušnosti a je tomu tak proto, že obdobným způsobem je přenášena místní příslušnost OSPOD jako opatrovníka dítěte (viz níže), který má o dítěti vždy nejpřesnější a nejúplnější informace. Základním kritériem pro rozhodnutí o přenesení místní příslušnosti je vždy zájem nezletilého dítěte, přičemž právě v zájmu nezletilého dítěte je, aby o něm rozhodoval soud nacházející se v jeho těsné blízkosti. O přenesení místní příslušnosti soud rozhoduje usnesením, proti kterému je odvolání přípustné. V případě, že soud, na nějž byla příslušnost přenesena, s tímto nesouhlasí, předloží věc k rozhodnutí svému nadřízenému soudu, pokud již nebyla otázka příslušnosti vyřešena odvolacím soudem na základě odvolání podaného proti usnesení o přenesení místní příslušnosti některým

¹⁹⁸ JAVŮRKOVÁ, Naděžda. In DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 408.

¹⁹⁹ K tomu blíže viz HAMULÁKOVÁ, Klára. Místní příslušnost soudů ve věcech rodinněprávních se zaměřením na řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. *Právní fórum*, roč. 2012, č. 9, s. 407.

z účastníků.²⁰⁰ Usnesení soudu vydané podle § 177 odst. 2 o. s. ř. musí být doručeno i nezletilým dětem, zastoupeným kolizním opatrovníkem. Dokud tomu tak není, nemůže usnesení nabýt právní moci. Jestliže přesto okresní soud podle nepravomocného usnesení věc postoupí jinému soudu a nevyhoví jeho žádosti o napravení pochybení, je nesouhlas soudu, kterému byla věc postoupena, důvodný. Nejsou totiž splněny podmínky místní příslušnosti, neboť příslušnost nebyla pravomocně přenesena.²⁰¹ Pro úplnost je třeba dodat, že § 177 odst. 2 OSŘ má aplikační přednost před § 12 odst. 2 OSŘ, které nelze v řízení použít, respektive nelze z důvodu vhodnosti takovou věc přikázat jinému soudu.²⁰²

Soud zahajuje řízení *ex offo* na základě vlastních poznatků nebo k podnětu jiných soudů, správních úřadů, orgánů samosprávy, fyzických či právnických osob.²⁰³ V takovém případě soud rozhodne usnesením, které podle § 81 odst. 3 OSŘ doručí všem účastníkům řízení ihned po jeho vydání, případně neprodleně poté, co budou dle § 94 odst. 3 OSŘ přibráni do řízení. Účastníky řízení jsou dle tzv. třetí definice obsažené v § 94 odst. 1 OSŘ navrhovatel a ti, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno, tedy nezletilé dítě, jeho rodiče, případně osoby, které bylo dítě svěřené do náhradní péče či jiné osoby, o jejichž právech a povinnostech ve vztahu k nezletilému dítěti se má v řízení jednat.

Návrh na nařízení, prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy může podat OSPOD, konkrétně obecní úřad s rozšířenou působností dle § 14 odst. 1 písm. c) a d) ZSPOD, přičemž jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole této práce, v důsledku novelizace právní úpravy je od 1. ledna 2013 obligatorní součástí takového návrhu vyhodnocení, že důvodem podání návrhu nejsou pouze nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti. Předmětná povinnost OSPOD zakotvená v § 14 odst. 3 písm. b) ZSPOD je procesně reflektována v novém odst. 4 § 178 OSŘ, dle něhož bylo-li řízení ve věci péče soudu o nezletilé zahájeno na návrh OSPOD, je soud povinen přezkoumat náležitosti návrhu stanovené ZSPOD. V případě, že návrh neobsahuje všechny stanovené náležitosti, vyzve předseda senátu usnesením OSPOD k doplnění návrhu a stanoví lhůtu pro toto doplnění.²⁰⁴

²⁰⁰ ŠÍNOVÁ, Renata. In DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 933.

²⁰¹ Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 30. června 2004, sp. zn. 5 Nc 595/2004.

²⁰² K tomu blíže viz usnesení NS ze dne 26. dubna 2006, sp. zn. 26 Nd 66/2006.

²⁰³ Nevyhoví-li soud podnětu na zahájení řízení, nevydává o tom žádné rozhodnutí, nýbrž toho, jehož podnětu nebylo vyhověno, o svém závěru pouze neformálně přípisem vyzoomí.

BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír, KRČMÁŘ, Zdeněk et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 367.

²⁰⁴ § 178 odst. 4 OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

Tyto změny právní úpravy vychází z materiálu „Obecná opatření k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů“ (usnesení vlády č. 882 ze dne 7. prosince 2010 – viz subkapitola 2.1.3), v němž bylo mimo jiné uloženo provést legislativní opatření úpravy zákonných podmínek pro podání návrhu na nařízení ústavní výchovy nebo svěření dítěte do ZDVOP, s důrazem na zamezení umístění dítěte do náhradní péče zařízení pouze z důvodu materiální nedostatečnosti rodiny.

Kromě obecných náležitostí návrhu vyplývajících z § 42 odst. 4 OSŘ a § 79 odst. 1, 2 OSŘ je tak soud povinen přezkoumat i zvláštní náležitosti v kontextu s § 14 odst. 3 ZSPOD. Pokud návrh tyto náležitosti nemá, je nezbytné jej v uvedeném smyslu k výzvě soudu doplnit. Ustanovení § 178 odst. 4 *in fine* OSŘ však výslovně stanoví, že § 43 odst. 2 se nepoužije.²⁰⁵ Z uvedeného vyplývá, že ani v případě, kdy nedostatky návrhu nebudou přes výzvu soudu odstraněny, soud návrh neodmítne a bude pokračovat v řízení. Dle důvodové zprávy k příslušnému návrhu zákona je použití § 43 odst. 2 OSŘ vyloučeno v zájmu ochrany dítěte.²⁰⁶ Přijatá právní úprava tak sice na jedné straně splňuje požadavek úpravy zákonných podmínek podání návrhu na nařízení ústavní výchovy pro účely zamezení umístění dětí do ústavních zařízení pouze z důvodu materiálních nedostatků rodiny, na druhé straně však nesplnění povinnosti OSPOD stanovené v § 14 odst. 3 ZSPOD fakticky nevyvolává žádné procesní účinky, neboť soud i přes absenci požadovaného hodnocení a po marném uplynutí lhůty k odstranění této vady návrh nemůže odmítnout, přičemž důvody podání návrhu budou přezkoumány v rámci zjištění skutkového stavu a dokazování.

Pro úplnost je třeba dodat, při podávání návrhů na zahájení řízení by měl OSPOD důsledně rozlišovat, o který návrh v systému péče o ohrožené děti se jedná. Musí tak být jednoznačně rozlišeny návrhy na nařízení ústavní výchovy dle § 14 odst. 1 písm. c) ZSPOD, návrhy na svěření dítěte do péče ZDVOP dle § 14 odst. 1 písm. e) ZSPOD, návrhy na nařízení výchovného opatření podle § 13a ZSPOD dle § 14 odst. 1 písm. g) ZSPOD a návrhy na nařízení předběžného opatření podle § 76a OSŘ dle § 16 ZSPOD. Soud je pak při dalším postupu povinen důsledně reflektovat právní režimy těchto jednotlivých institutů a zohledňovat zákonné požadavky na náležitosti příslušných meritorních rozhodnutí.

²⁰⁵ § 178 odst. 4 *in fine* OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁶ Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony [online]. psp.cz [cit. 19. října 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

Na základě § 35 odst. 1 písm. c) OSŘ může²⁰⁷ do zahájeného řízení ve věcech nařízení ústavní výchovy a prodloužení ústavní výchovy vstoupit státní zastupitelství. Dle odst. 3 téhož ustanovení může státní zastupitelství podat ve veřejném zájmu mimo jiné návrh na zahájení řízení ve věcech uvedených v odst. 1 písm. c), nebylo-li zahájeno podle § 81 odst. 1 nebo 2 OSŘ nebo na návrh jiného navrhovatele. Ustanovení § 35 OSŘ je jedním z nejdůležitějších zákonných ustanovení, z nichž vyplývá mimotrestní působnost státního zastupitelství, jejímž ústavním základem je čl. 80 Ústavy. Využitím svých vstupových a návrhových oprávnění v občanských soudních řízeních taxativně stanovených v § 35 odst. 1 OSŘ státní zastupitelství naplňuje svou hlavní roli ochránce veřejného zájmu.²⁰⁸

Rozhodnutí státního zastupitelství o tom, že ve veřejném zájmu vstoupí do určitého řízení, je jeho suverénním rozhodnutím, soud jej bere pouze na vědomí.²⁰⁹ Ke vstupu do řízení ve věci nařízení ústavní výchovy a prodloužení ústavní výchovy je věcně příslušné okresní státní zastupitelství působící u okresního soudu, u něhož se vede toto řízení. Veřejný zájem na vstupu do tohoto řízení je dán nezbytností zajištění ochrany nezletilých osob, tedy zájmem na ochraně fyzických osob, které jsou pro své osobní vlastnosti nebo pro svoje zvláštní poměry na svých právech ohroženy. Vzhledem ke skutečnosti, že § 35 odst. 1 písm. c) OSŘ výslovně stanoví možnost státního zastupitelství vstoupit do řízení o nařízení ústavní výchovy nebo do řízení o prodloužení ústavní výchovy, nelze z oprávnění státního zastupitelství vstupovat do takto úzce vymezeného řízení dovozovat též jeho oprávnění vstupovat i do řízení o zrušení ústavní výchovy. Dle čl. 2 odst. 3 Ústavy lze státní moc uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon. Není-li tedy kompetence státního zastupitelství v daném případě stanovena, nelze ji dovozovat interpretací. Státní zastupitelství proto nemůže do řízení ve věci zrušení nařízené ústavní výchovy vstupovat.²¹⁰

Ustanovení § 35 odst. 1 OSŘ kromě taxativního výčtu řízení, do kterých je státní zastupitelství oprávněno vstoupit, zároveň stanoví, že oprávnění státního zastupitelství, popřípadě nejvyššího státního zástupce podat návrh na zahájení řízení podle zvláštních

²⁰⁷ Použitý výraz „může“ však nelze chápat jako implikaci možnosti libovolné úvahy, zda daná kompetence bude využita či nikoliv. Naopak státní zastupitelství je ve smyslu § 2 odst. 1 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů, při výkonu své působnosti povinno využívat prostředky, které mu poskytuje zákon. Výraz „může“ je proto zapotřebí v kontextu hlavního poslání státního zastupitelství, kterým je ochrana veřejného zájmu, vnímat jako možnost státního zastupitelství posoudit, zda konkrétní případ je případem vyžadujícím účast státního zastupitelství v občanském soudním řízení z důvodu ochrany veřejného zájmu. ZÁRUBA, Jan. In DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 133.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 132.

²⁰⁹ WINTEROVÁ, Alena et al. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice.* 6. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2011, s. 86.

²¹⁰ ZÁRUBA, Jan. In DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 137.

předpisů tím není dotčeno. V kontextu tématu této práce se konkrétně jedná o návrhy státního zastupitelství podle § 39 odst. 2 písm. e) ZOVÚV podané při výkonu dozoru nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, a to na zrušení nařízené ústavní výchovy nebo zrušení uložené ochranné výchovy anebo uložení ochranné výchovy dětem umístěným v zařízení na základě nařízené ústavní výchovy.

Státní zastupitelství, které se na základě svého vstupu účastní občanského soudního řízení, má postavení tzv. zvláštního subjektu řízení.²¹¹ Na rozdíl od případů, kdy státní zastupitelství podává návrh na zahájení řízení a má tedy jako navrhovatel postavení účastníka tohoto řízení, není státní zastupitelství, které vstoupilo do řízení, jeho účastníkem. Zákon proto v § 35 odst. 2 OSŘ stanoví, že státní zastupitelství je v takovém řízení oprávněno ke všem úkonům, které může vykonat účastník řízení, pokud nejde o úkony, které může vykonat jen účastník právního vztahu. Jako subjekt řízení tedy bude státní zastupitelství oprávněno zejména k uvádění rozhodných skutečností, navrhování důkazů k objasnění skutkového stavu věci, vyjádření se k provedeným důkazům, naopak v intencích citovaného zákonného ustanovení nebude moci státní zastupitelství činit procesní úkony, které přísluší pouze účastníkovi hmotněprávního vztahu, tedy dispozice návrhem, jeho zpětvzetí či změna.

Ustanovení § 35 odst. 3 OSŘ pak zakotvuje procesní legitimaci²¹² státního zastupitelství k podání ve veřejném zájmu mimo jiné návrhu na zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy a prodloužení ústavní výchovy. Uvedené návrhy je státní zastupitelství oprávněno podat za předpokladu, že řízení v těchto věcech nebylo zahájeno soudem bez návrhu podle § 81 odst. 1 nebo 2 OSŘ nebo na návrh jiného navrhovatele. O tom se musí státní zastupitelství ve světle § 83 OSŘ přesvědčit před podáním případného návrhu, při nedodržení takového postupu bude zahájení řízení bránit překážka litispendence. Při posuzování veřejného zájmu na podání návrhu podle § 35 odst. 3 OSŘ je třeba přihlížet k tomu, že využívání prostředků působnosti státního zastupitelství v oblasti péče o děti a sociálně-právní ochrany dětí se bude řídit zásadou zákonnosti a dále principem dle čl. 3 odst. 1 ÚPD, dle něhož zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Vždy je třeba dbát na to, aby prostředek mimotrestní působnosti státního zastupitelství byl použit v případech nezbytných pro ochranu dětí, zejména k odvracení ohrožení jejich

²¹¹ K tomu blíže viz WINTEROVÁ, Alena et al. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2011, s. 86.

²¹² Tzv. procesní legitimace nahrazuje v ojedinělých, zákonem stanovených případech hmotněprávní věcnou legitimaci, tedy znamená zákonem založené oprávnění domáhat se s úspěchem práva, jehož není daný subjekt ve sféře hmotněprávní nositelem a ani to o sobě netvrdí. Tamtéž, s. 139.

života, zdraví či zdárného tělesného a duševního vývoje. Předmětný netrestní prostředek je tedy nutné uplatňovat tak, aby nedocházelo k nepřiměřenému zásahu do soukromí rodiny, který by nebyl potřebný v zájmu dítěte. Veřejný zájem na podání návrhu na nařízení ústavní výchovy je dán, jde-li o ochranu práva dítěte na příznivý a všestranný vývoj, řádnou výchovu, na příznivé podmínky pro výchovu a vzdělávání, jakož i o jeho ochranu před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním, a nelze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči.²¹³

Pro správné meritorní rozhodnutí ve věci nařízení ústavní výchovy, stejně jako ve všech řízeních ve věci péče soudu o nezletilé, je nezbytné, aby soud co nejpečlivěji zjistil skutkový stav věci, neboť se jedná o závažný zásah do rodinného života dítěte a jeho rodičů. Řízení je ovládáno vyšetřovací zásadou, jež klade odpovědnost za zjištění skutkového stavu na soud. Tento je povinen zjistit, zda je naplněn hmotněprávní předpoklad pro rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy dle § 46 ZOR a pro který z vymezených důvodů je ústavní výchova případně nařizována. Soud se musí zaměřit rovněž na zjištění, zda není možné závadný stav odstranit jinými výchovnými opatřeními, případně jejich kombinací. Od potřeby objasnění všech těchto skutečností se pak odvíjí průběh dokazování. V rámci již zmíněné zásady vyšetřovací je soud povinen provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrženy a případnými návrhy na provedení důkazů, které vzejdou z aktivity účastníků, není soud vázán. Soud nese procesní odpovědnost za zjištění skutkového stavu věci a případná pasivita účastníků stran navrhování důkazů jim nemůže být přičítána k tíži.

Náležité zjištění skutkového stavu bývá i v případě rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy často ztíženo silnými citovými vazbami mezi účastníky řízení, případně osobami na řízení zúčastněnými. Úloha soudu je v těchto případech navíc umocněna veřejným zájmem na výsledku řízení zdůrazňující především ochranu nezletilého dítěte.²¹⁴ Co se týče důkazních prostředků, o něž soudy v řízeních ve věci ústavní výchovy opírají své závěry o skutkovém stavu, významný zdroj informací představují zpravidla písemné zprávy příslušného OSPOD a vyjádření dalších subjektů majících poznatky o aktuálních poměrech v rodině. Soud také vždy provede výslech účastníků řízení, neboť pro řízení platí zásada

²¹³ ZÁRUBA, Jan. In DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 158, 159.

²¹⁴ Jestliže je dětem obecně zaručena ochrana nejen zákonná, ale nadto také ústavní, je nutné tyto zákonné a ústavní garance při jejich aplikaci v konkrétní věci podložit co nejpečlivěji zjištěným skutkovým stavem a stejně pečlivě z něj odvozeným právním posouzením. K tomu blíže viz náleží ÚS ČR ze dne 29. října 2002, sp. zn. II. ÚS 157/2001, Sb. n. u. sv. 28, s. 135.

ŠÍNOVÁ, Renáta. Několik úvah ke zjišťování skutkového stavu v řízeních ve věcech rodinněprávních. In HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Poceta Petru Hlavsovi.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 219.

vyšetřovací, přičemž provedení důkazního prostředku výsledku účastníka není zákonem na rozdíl od sporného řízení jakkoli omezeno.²¹⁵ Souhlas účastníka řízení ani subsidiarita účastnického výsledku tedy nejsou vyžadovány, nicméně s ohledem na zvláštní charakter zjišťovaného skutkového stavu a dále na skutečnost, že zahájení řízení je většinou vyvoláno určitou nefunkčností vztahů v rodině dítěte, jsou na soud kladeny zvýšené nároky na posouzení věrohodnosti výpovědi účastníků.²¹⁶ V úvahu rovněž přichází možnost ustanovení znalce pro účely vypracování znaleckého posudku, nicméně v těchto případech je třeba dbát na precizní konstrukci otázek adresovaných znalci, neboť tento není oprávněn vyjadřovat se k právnímu posouzení věci, tedy není možné přenášet na znalce zodpovědnost rozhodnutí, která náleží soudu.²¹⁷

Obligatorním účastníkem všech řízení ve věcech péče soudu o nezletilé je nezletilé dítě, o jehož právech a povinnostech je v konkrétním řízení jednáno. Dle čl. 12 odst. 2 ÚPD má dítě právo být slyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.²¹⁸ Vzhledem k významu zjištění názoru dítěte v řízení o nařízení ústavní výchovy a rovněž s ohledem na některé problematické aspekty uplatňování tohoto procesního práva dítěte v praxi bude o tomto důkazním prostředku pojednáno v samostatné podkapitole (viz níže).

O nařízení ústavní výchovy i o jejím prodloužení po dosažení zletilosti či o zrušení takového opatření soud v souladu s § 176 odst. 1 OSŘ rozhoduje rozsudkem. Jak již bylo uvedeno v kapitole druhé této práce, ve výroku rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy je třeba stanovit dobu, na kterou se toto výchovné opatření nařizuje, přičemž tato nesmí překročit tři roky. Po nabytí účinnosti NOZ bude soud *ex lege* povinen ve výroku rozsudku specifikovat konkrétní ústavní zařízení či ZDVOP, do kterého bude dítě umístěno. Proti rozsudku je možné podat odvolání, které odkládá právní moc i vykonatelnost rozsudku. Rozsudky ve věci nařízení, prodloužení či zrušení ústavní výchovy nejsou *ex lege* předběžně vykonatelné, soud

²¹⁵ Dle § 131 OSŘ může soud účastnický výslech nařídit teprve tehdy, nelze-li dokazovanou skutečnost prokázat jinak a zároveň musí být splněna podmínka souhlasu účastníka, který má být vyslechnut. Toto však neplatí v řízeních uvedených v § 120 odst. 2 OSŘ a v řízení o rozvod manželství nebo v řízení o zrušení, neplatnosti či neexistenci partnerství.

²¹⁶ ŠÍNOVÁ, Renáta. Několik úvah ke zjišťování skutkového stavu v řízeních ve věcech rodinněprávních. In HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Pocita Petru Hlavsovi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 225.

²¹⁷ K této problematice se vyjádřil ÚS ve svém nálezu sp. zn. II. ÚS 2630/07, dle něhož v závěrech znaleckých posudků jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.

Nález ÚS ze dne 13. prosince 2007, sp. zn. II. ÚS 2630/07, Sb. n. u. sv. 47, s. 941.

²¹⁸ § 12 odst. 2 ÚPD.

však může předběžnou vykonatelnost ve výroku rozsudku vyslovit. Přestože se jedná o řízení, které je možné zahájit i bez návrhu, předběžnou vykonatelnost rozsudku soud může dle § 162 odst. 2 OSŘ vyslovit pouze na návrh a za splnění podmínky, že by jinak účastníku hrozilo nebezpečí těžko nahraditelné nebo značné újmy.²¹⁹ Výrok o povinnosti rodičů platit výživné na dítě, u něhož byla nařízena ústavní výchova, je předběžně vykonatelný ze zákona dle ust. § 162 odst. 1 písm. a) OSŘ, není proto třeba v tomto případě předběžnou vykonatelnost vyslovovat zvláštním výrokem.

Proti rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy je odvolání přípustné, toto právo však nenáleží těm účastníkům, kteří se jej vzdali po vyhlášení meritorního rozsudku. Odvolací řízení je ovládáno principem úplné apelace, účastníci tedy mohou uvádět nové skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně. K novým skutečnostem nebo důkazům odvolací soud přihlédne, i když nebyly uplatněny. Co se týče mimořádných opravných prostředků, v úvahu přichází žaloba na obnovu řízení či žaloba pro zmatečnost. Dle § 238 odst. 1 písm. a) dovolání podle § 237 OSŘ není přípustné ve věcech upravených zákonem o rodině, ledaže jde o rozsudek o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, o určení (popření) rodičovství nebo o nezrušitelné osvojení. I když nařízením ústavní výchovy dochází k faktickému omezení rodičovské zodpovědnosti rodičů v důsledku toho, že rodiče nemohou o dítě osobně pečovat, rodinněprávní vztah mezi rodiči a dítětem zůstává zachován a rodiče jsou zásadně nadále zákonnými zástupci nezletilého dítěte, dítě zastupují a spravují jeho jmění dle § 31 ZOR, nebylo-li stanoveno jinak (dle § 44 ZOR). Ústavní výchova má povahu dočasnou a nepředstavuje předstupeň k zbavení rodičovské zodpovědnosti a tím i k nevratnému odtržení dítěte od rodičů, neboť jejím účelem není nahradit definitivním způsobem dítěti chybějící stabilní rodinné prostředí v případě, že rodiče jej nejsou schopni či ochotni poskytnout, ale zajistit řádnou výchovu dítěte po přechodnou dobu formou náhradní kolektivní výchovy. Z uvedeného plyne, že i když se v případě nařízení ústavní výchovy jedná o faktické omezení rodičovské zodpovědnosti, nejde o ireverzibilní zásah do rodičovských práv, který by zakládal přípustnost dovolání z důvodu pozastavení, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti.²²⁰ Dovolání proti rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy tedy není přípustné.

²¹⁹ § 162 odst. 2 OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁰ Usnesení NS ze dne 31. května 2012, sp. zn. 30 Cdo 1402/2012.

3.2 Účastenství a zastoupení nezletilého dítěte v řízení

Jak již bylo řečeno výše, nezletilé dítě je vždy účastníkem řízení o nařízení ústavní výchovy. V případě způsobilosti být účastníkem řízení, tedy právní způsobilosti být nositelem procesních práv a povinností, OSŘ v ustanovení § 19 v zásadě odkazuje do sféry hmotného práva a přiznává způsobilost být účastníkem řízení každému, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti, tedy právní subjektivitu. Způsobilost být účastníkem řízení tedy mají fyzické osoby (§ 7 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů – dále jen „OZ“), právnické osoby (§ 18 OZ) a stát. Fyzické osoby mají tuto způsobilost od narození až do smrti, eventuálně prohlášení za mrtvého. Má ji i nasciturus - počaté, dosud nenarozené dítě, narodí-li se živé. Proto může být každá fyzická osoba účastníkem řízení, a to bez ohledu na věk či jiné okolnosti. Co se týče procesní způsobilosti, již se rozumí způsobilost vykonávat samostatně procesní úkony neboli způsobilost před soudem samostatně jednat, i zde procesní právo v § 20 OSŘ odkazuje do oblasti práva hmotného a procesní způsobilost přiznává každému v tom rozsahu, v jakém má způsobilost k právním úkonům. To znamená, že v plném rozsahu nabývají fyzické osoby této způsobilosti zletilostí (§ 8 OZ). Nezletilí mají způsobilost jednat před soudem jen v té míře, v jaké jim § 9 OZ přiznává způsobilost k právním úkonům, tedy mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.²²¹ S ohledem na skutečnost, že jednání před soudem může být náročnější než hmotněprávní úkony, OSŘ v § 23 stanoví určitou pojistku spočívající v tom, že vyžadují-li to okolnosti případu, může soud rozhodnout o tom, že fyzická osoba, která nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí být zastoupena svým zákonným zástupcem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně.²²²

²²¹ V současnosti je tedy třeba zkoumat rozumovou a volní vyspělost nezletilého dítěte v každém věku. Otázkou je, zda toto zkoumání má být činěno *in abstracto*, tedy zda se má přihlížet všeobecně k vyspělosti nezletilých osob daného věku), nebo *in concreto*, tedy zda se má posuzovat pouze vyspělost konkrétního dítěte, o jehož právní úkon se jedná). Zákon dovětkem „...odpovídající jejich věku“ klade požadavek na objektivizaci hodnocení mentální vyspělosti nezletilého dítěte podle přiměřené psychické vyspělosti nezletilých daného věku. V první řadě tak půjde o posuzování vyspělosti *in abstracto*, nicméně přesto je třeba nadále zachovávat složku individuálního přístupu. Lze tak vyslovit závěr, že nezletilý je zpravidla způsobilý projevovat právně relevantní vůli v rozsahu odpovídajícímu obvyklé vyspělosti nezletilých stejného věku, což však nevylučuje možnost jiného závěru s ohledem na konkrétní okolnosti jednotlivého případu.

ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 103. Citováno z: GEŠKOVÁ, Katarína. In FICOVÁ, Svetlana et al. *Ochrana práv maloletých v civilnom procese*. Bratislava: EUROUNION, 2008, s. 38.

²²² WINTEROVÁ, Alena et al. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2011, s. 132, 133.

Pro úplnost je třeba uvést, že v rámci rekodifikace občanského práva dochází k terminologické i koncepční změně, kdy pojem způsobilost k právním úkonům bude od okamžiku nabytí účinnosti NOZ nahrazen termínem svéprávnost. Nadále bude platit, že plně svéprávnou se fyzická osoba stane zletilostí, tedy tradičně dovršením osmnáctého roku věku, případně uzavřením manželství. Nově bude možné před dosažením zletilosti plně svéprávnosti nabýt tzv. přiznáním svéprávnosti.²²³ Ustanovení § 31 NOZ pak zakotvuje vyvratitelnou právní domněnku, dle níž se má za to, že každý nezletilý, který nenabyl plně svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.²²⁴

Konkrétní rozsah procesní způsobilosti nezletilého dítěte či vymezení procesních úkonů, ke kterým je nezletilé dítě v soudním řízení způsobilé, zákon blíže nespecifikuje a záleží proto do značné míry na úvaze soudu. V této souvislosti bývá často uváděn náleží ÚS sp. zn. III. ÚS 125/98, v němž byla přiznána procesní způsobilost i pro řízení před ÚS nezletilým stěžovatelům ve věku jedenáct a dvanáct let.²²⁵ Tento věk tak bývá soudní praxí chápán jako věková hranice pro nabytí způsobilosti nezletilého dítěte samostatně před soudem vystupovat.

Dle § 22 OSŘ fyzická osoba, která nemůže před soudem jednat samostatně, musí být zastoupena svým zákonným zástupcem.²²⁶ V případě nezletilého dítěte tímto jsou jeho zákonnými zástupci rodiče či obdobně osvojitelé nebo soudem ustanovený opatrovník, případně v zákonem stanovených případech poručník. Zákonný zástupce však nemůže jednat za zastoupeného tehdy, jestliže dle § 22 OZ jsou zájmy zástupce v rozporu se zájmy zastoupeného. Rovněž OSŘ v § 32 odst. 2 stanoví, že zástupcem účastníka nemůže být ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného.²²⁷ V této souvislosti je dále třeba zmínit čl. 9 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí (dále jen „ÚVPD“),²²⁸ dle něhož v řízení, které se týká dítěte, jsou z důvodu konfliktu zájmů osoby, mající rodičovskou zodpovědnost, vyloučeny ze zastupování dítěte a soudní orgán má pravomoc ustanovit dítěti pro toto řízení zvláštního zástupce.²²⁹ Na uvedená ustanovení navazuje § 37 odst. 1 ZOR, dle něhož žádný

²²³ Dle § 37 NOZ navrhne-li to nezletilý, který není plně svéprávný, aby mu soud přiznal svéprávnost, soud návrhu vyhově, pokud nezletilý dosáhl věku šestnácti let, pokud je osvědčena jeho schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti a pokud s návrhem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. V ostatních případech soud vyhově návrhu, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.

²²⁴ § 31 NOZ.

²²⁵ Nález ÚS ze dne 24. září 1998, sp. zn. III. ÚS 125/98, Sb. n. u. sv. 12, s. 87.

²²⁶ § 22 OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁷ § 32 odst. 2 OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁸ Evropská úmluva o výkonu práv dětí byla přijata ve Štrasburku dne 25. ledna 1996, pro Českou republiku vstoupila v platnost dne 1. července 2001 (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb.m.s.).

²²⁹ § 9 odst. 1 ÚVPD, ve znění pozdějších předpisů.

z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů.²³⁰ Stačí tedy jen pravděpodobnost kolize zájmů, přičemž tato je obecně dána vždy za situace, kdy rodiče a dítě jsou účastníky téhož řízení. Tak tomu je ve všech řízeních týkajících se péče soudu o nezletilé a z toho důvodu je nezletilému dítěti dle § 37 odst. 2 ZOR ustanovován opatrovník, tradičně označovaný jako kolizní opatrovník.²³¹ Tento termín se vyskytuje i v Instrukci Ministerstva spravedlnosti ze dne 3. prosince 2001 č. j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy.²³² V NOZ pak je termín explicitně užit v § 460 NOZ, dle něhož dojde-li ke střetu zákonného zástupce nebo opatrovníka se zájmem zastoupeného či ke střetnutí zájmů těch, kteří jsou zastoupeni tímž zákonným zástupcem nebo opatrovníkem, anebo hrozí-li takový střet, jmenuje soud zastoupenému kolizního opatrovníka.²³³

Soudem ustanovený kolizní opatrovník má dle § 31 odst. 1 OSŘ stejné postavení jako zástupce účastníka řízení na základě procesní plné moci. Kolizní opatrovník tak za dítě vykonává všechna procesní práva účastníka řízení. Je oprávněn činit jménem dítěte úkony, které může v řízení uplatnit rodič. Kolizní opatrovník dítě zastupuje v celém soudním řízení až do právní moci rozsudku, a to včetně případného odvolacího řízení před soudem druhého stupně. Mezi práva kolizního opatrovníka patří dle OSŘ zejména právo nahlížet do soudního spisu (§ 44 odst. 1 OSŘ), právo účasti na jednání,²³⁴ právo na doručení předvolání k prvnímu jednání zpravidla nejméně deset dnů předem (§ 115 odst. 2 OSŘ), právo na předvolání k odročenému jednání zpravidla nejméně pět dnů předem (§ 119 odst. 2 OSŘ), právo vyjádřit se k návrhům a důkazům (§ 123 OSŘ), právo klást otázky svědkovi (§ 126 odst. 3 OSŘ), právo obdržet rozsudek (§ 158 OSŘ). Velmi významným je také oprávnění navrhnout soudu, aby vyslovil předběžnou vykonatelnost rozsudku, jestliže by jinak účastníku hrozilo nebezpečí těžko nahraditelné nebo značné újmy (§ 162 odst. 2 OSŘ). Kolizní opatrovník má také právo podat odvolání (§ 201 OSŘ) a právo obdržet odvolání dalších účastníků (§ 210 OSŘ). K povinnostem kolizního opatrovníka patří dle OSŘ zejména povinnost označit důkazy

²³⁰ § 37 odst. 1 ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

²³¹ HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 140.

²³² Viz § 8 odst. 4 písm. e) úplného znění Instrukce Ministerstva spravedlnosti č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, uveřejněného pod č. 9/2010 Sbírkou instrukcí a sdělení Ministerstva spravedlnosti.

²³³ § 460 NOZ.

²³⁴ Účast kolizního opatrovníka na jednání není obligatorní, přičemž dle § 101 odst. 3 OSŘ soud může jednat i bez kolizního opatrovníka, jestliže byl řádně předvolán a včas nepožádal z důležitého důvodu o odročení. Zakotvení povinné účasti kolizního opatrovníka na jednání nejen v případě řízení o nařízení ústavní výchovy by však jistě bylo z hlediska ochrany procesních práv dítěte v podobě řádného zastoupení přínosem.

k prokázání svých tvrzení (§ 120 odst. 1 OSŘ) či povinnost řádně odůvodnit případné odvolání proti soudnímu rozhodnutí (§ 205 odst. 2 OSŘ).²³⁵

Ustanovení § 37 odst. 2 věta druhá ZOR uvádí, že soud zpravidla kolizním opatrovníkem ustanoví OSPOD.²³⁶ Soud tedy není při výběru subjektu pro funkci kolizního opatrovníka vázán žádným striktním pravidlem. Na rozdíl od řízení ve věcech dětí mladších patnácti let dle § 89 a násl. ZSVM, kde soud pro mládež v souladu s § 91 odst. 2 ZSVM opatrovníkem dítěte pro řízení ustanoví vždy advokáta, v případě řízení ve věcech péče soudu o nezletilé kolizním opatrovníkem může být osoba fyzická i právnická, v praxi je však kolizním opatrovníkem ustanovován nejčastěji OSPOD. Skutečnost, že české soudy při ustanovování kolizního opatrovníka nezletilého preferují OSPOD, vyplývá z pojetí sociálněprávní ochrany dětí v České republice.²³⁷ Výkon funkce kolizního opatrovníka přiznává § 17 odst. 1 písm. a) ZSPOD obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. V ustálené soudní praxi bývá kolizním opatrovníkem ustanovován OSPOD s působností v obvodu, v němž má nezletilé dítě své bydliště. Na rozdíl od jiného orgánu či fyzické osoby, kteří nejsou povinni funkci přijmout a vykonávat ji, přičemž jejich ustanovení je závislé na jejich předchozím souhlasu, OSPOD je dle § 17 písm. a) a § 35 odst. 2 ZSPOD povinen funkci přijmout a řádně ji vykonávat.²³⁸

V některých řízeních je však takto ustanovený opatrovník přinejmenším kontroverzní. Chybně zvolený opatrovník může znamenat až zkrácení procesní práv dítěte a porušení práva na spravedlivý proces dle čl. 36 Listiny.²³⁹ Nevhodným a v judikatuře ESLP kritizovaným postupem českých soudů je ustanovování kolizním opatrovníkem dítěte zejména v řízeních o odnětí dítěte z péče rodičů stejný OSPOD, který podal návrh na zahájení předmětného řízení.²⁴⁰ Nastává zde střet zájmů a takový opatrovník tedy není způsobilý zastupovat nezaujatě zájem dítěte, neboť jeho stanovisko je předem známo. Vzhledem ke skutečnosti,

²³⁵ MATOUŠKOVÁ, Ivana. *Význam funkce kolizního opatrovníka v soudním řízení o úpravě výchovy a výživy a o úpravě styku rodiče s dítětem – doporučení pro začínající sociální pracovníky*. [online]. mpsv.cz, 3. května 2010 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10795/KO_doporučení.pdf>.

²³⁶ § 37 odst. 2 věta druhá ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

²³⁷ K tomu blíže viz CILEČKOVÁ, Kateřina. Rovnost účastníků v řízeních ve věcech péče o nezletilé. *Právní fórum*, roč. 2012, č. 9, s. 412.

²³⁸ HOLUB, Milan et al. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 120.

²³⁹ KRISTKOVÁ, Veronika. *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů*. [online]. viaiuris.cz, IV/2005 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf>.

²⁴⁰ Např. ESLP v rozsudku Havelka a ostatní proti České republice označil skutečnost, že OSPOD, který podal návrh na svěření dětí do ústavní výchovy, byl v tomto řízení zároveň ustanoven jejich opatrovníkem, za politováníhodnou.

Rozsudek ESLP ze dne 21. června 2007, Havelka a další proti České republice, stížnost č. 23499/06.

S výše uvedeným názorem ESLP ve věci Havelka a ostatní proti České republice se ztotožňuje rovněž ÚS, a to např. ve svém nálezu ze dne 13. dubna 2010, sp. zn. II. ÚS 485/10.

Nález ÚS ze dne 13. dubna 2010, sp. zn. II. ÚS 485/10, Sb. n. u. sv. 57, č. 93.

že v takových případech dochází ke splynutí funkcí navrhovatele řízení na nařízení ústavní výchovy a kolizního opatrovníka dítěte, má opatrovnický soud nízkou možnost získat na daný případ náhled z jiného úhlu než z pohledu příslušného sociálního pracovníka, proti jehož návrhu často stojí sociálně slabý, právně nezastoupený rodič s malou schopností vystupovat před soudem a účinným způsobem předkládat důkazy k vyvracení návrhu OSPOD.²⁴¹ Konkrétní pracovník, který podal návrh na nařízení ústavní výchovy a který pak má dítě v řízení zastupovat, je současně pro soud i zdrojem poznatků o situaci celé rodiny, jeho vyjádření mívá pro soud velkou váhu a bývá stěžejním důkazním materiálem, o který soud opírá své meritorní rozhodnutí. Dále zde existuje riziko předpojatosti, neboť příslušný sociální pracovník s rodinou většinou dlouhodobě pracuje a za tu dobu si vytvoří k osobám pečujícím o dítě určitý vztah, který může být i negativní. Zásadní problém také může představovat nedostatek právního vzdělání sociálních pracovníků vystupujících v roli kolizního opatrovníka, kteří přes často bohaté praktické zkušenosti dostatečně neznají právní úpravu. Tato skutečnost pak může ovlivnit např. podávání opravných prostředků z jejich strany, aktivní vystupování proti průtahům v řízení a podobně.²⁴²

K nesprávnému postupu obecných soudů v oblasti ustanovování kolizního opatrovníka nezletilému dítěti v řízení o nařízení ústavní výchovy se vyslovily i soudy vyššího stupně. Např. Krajský soud v Praze ve svém rozhodnutí ze dne 24. září 1998 sp. zn. 24 Co 332/2008 konstatoval, že s ohledem na charakter řízení o nařízení ústavní výchovy, kdy důležitou roli při realizaci procesních práv dítěte ohroženého výchovným opatřením v podobě ústavní výchovy z důvodů na stran jeho rodičů má i kvalita jeho zastoupení s důrazem na právní otázky, jeví se vhodným v těchto případech kolizním opatrovníkem dítěte ustanovit namísto OSPOD, který podal soudu podnět k zahájení řízení o tomto výchovném opatření, na jehož základě soud řízení o tomto výchovném opatření zahájil, osobu z řad advokátů, a to v zájmu maximálního zachování a uplatnění práv nezletilých dětí v předmětném řízení.²⁴³

Na nevhodnost postupu soudů prvního stupně v otázce ustanovování kolizního opatrovníka nezletilého dítěte upozornil rovněž veřejný ochránce práv, který v souhrnné zprávě o své činnosti uvedl, že v analyzovaných rozhodnutích OSPOD několikrát figuroval jako navrhovatel ústavní výchovy i jako kolizní opatrovník dítěte v řízení, čímž je ještě

²⁴¹ KRISTKOVÁ, Veronika. *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů*. [online]. viaiuris.cz, IV/2005 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf>.

²⁴² BITTNER, Petr et kol. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Artron 2005, 2007, s. 33, 34.

²⁴³ K tomu blíže viz STRUPEK, David: Ustanovení kolizního opatrovníka nezletilých dětí. *Bulletin advokacie*, roč. 2008, č. 11, s. 53.

před rozhodnutím soudu předjímáno, že předmětné rozhodnutí je v zájmu dítěte a není tak dostatečně zajištěno právo dítěte na spravedlivý proces.²⁴⁴

Nedostatek procesního zastoupení je také důvodem pro podání žaloby pro zmatečnost dle § 229 odst. 1 písm. c) OSŘ, přičemž újmy na procesních právech, která spočívá v tom, že účastník nebyl řádně zastoupen, se může dovolávat jen ten účastník, v jehož procesněprávních poměrech nastala,²⁴⁵ tedy nezletilé dítě.

Lze říci, v důsledku změny praxe, která reagovala na judikaturu ESLP a ÚS, dle nichž není možno nadále ustanovit kolizním opatrovníkem dítěte OSPOD, pokud navrhuje nebo dává podnět k opatření zasahujícímu závažným způsobem do rozsahu rodičovské zodpovědnosti, se v současnosti případy duplicity procesních funkcí OSPOD v osobě navrhovatele nařízení ústavní výchovy a zároveň kolizního opatrovníka dítěte pro předmětné řízení *de facto* nevyskytují. Vzhledem k tomu, že z těchto důvodů v některých řízeních není místně příslušný OSPOD v soudním řízení vůbec účasten, přičemž se jedná o OSPOD, který vede dítě ve své evidenci a pracuje na sanaci rodiny, vznikla potřeba zakotvit postavení tohoto OSPOD jako účastníka řízení a toto jeho postavení mu ve všech uvedených případech za účelem ochrany zájmu dítěte zajistit.²⁴⁶ S účinností od 1. ledna 2013 tak došlo k doplnění § 178 o nový odst. 3, dle něhož jestliže orgán sociálně-právní ochrany dětí nepodal soudu návrh na zahájení řízení ve věci péče soudu o nezletilé a ani nebyl v tomto řízení ustanoven dítěti jako opatrovník, má orgán sociálně-právní ochrany dětí v řízení ve věci péče soudu o nezletilé postavení účastníka řízení.

²⁴⁴ *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2011* [online]. ochrance.cz [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_sne_movnu/souhrnna_zprava_VOP_2011.pdf>.

²⁴⁵ Usnesení NS ze dne 25. listopadu 2003, sp. zn. 21 Cdo 1503/2003.

V citovaném rozhodnutí NS byla rovněž řešena právní otázka, zda je naplněn důvod žaloby pro zmatečnost dle § 229 odst. 1 písm. c) OSŘ v případě, že v řízení péče o nezletilé je ustanoven nezletilému dítěti jako účastník tohoto řízení opatrovník, o němž má rodič dítěte za to, že vůči němu vystupuje „podjatě“. NS k této otázce zaujal negativní názor s odůvodněním, že opatrovník účastníka jeho zástupcem na základě rozhodnutí soudu a je povinen vykonávat procesní práva účastníka řízení a plnit jeho procesní povinnosti v souladu se zájmy jím zastupovaného účastníka řízení. Zákon nestanoví – stejně jako tomu je u zástupců účastníků řízení na základě zákona nebo plné moci – jako předpoklad pro výkon této funkce, aby opatrovník účastníka byl nepodjatý vůči ostatním účastníkům. Takový požadavek by byl ostatně absurdní, neboť je zřejmé, že opatrovník při zastupování účastníka se za řízení může dostat a zpravidla také dostává do střetu s jinými účastníky řízení, jejichž zájmy a postoje za řízení jsou odlišné od zájmů jím zastupovaného účastníka řízení. Jestliže opatrovník účastníka řízení vystupuje za řízení „podjatě“ vůči ostatním účastníkům řízení, nelze z tohoto úspěšně dovozovat, že by účastníka nezastupoval řádně. Ostatnímu účastníkovi řízení majícímu za to, že kolizní opatrovník v řízení sděluje soudu vůči němu zaujatá stanoviska a zprávy, nic nebrání v tom, aby tvrdil skutečnosti a navrhoval důkazy, kterými by tato – z jeho pohledu „podjatá“ sdělení – vyvrátil.

²⁴⁶ Sněmovní tisk *Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony* [online]. psp.cz [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

V praxi se lze však setkat s případy, kdy soudy sice respektují vyloučení možnosti ustanovení do funkce kolizního opatrovníka OSPOD, který podal návrh na zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy či učinil podnět k zahájení předmětného řízení, nicméně kolizním opatrovníkem dítěte ustanovují justičního čekatele či vyššího soudního úředníka působícího na daném soudě. Tento postup však rovněž nepředstavuje vyhovující řešení. Opatrovník je osobou, která má v řízení hájit práva a oprávněné zájmy účastníka, kterého zastupuje. Při ustanovení opatrovníka je proto třeba přísně vážit, aby nedošlo ke kolizi zájmů zástupce a zastoupeného. Nelze očekávat, že podřízený pracovník soudu jako opatrovník účastníka řízení ve věci řešené tímtož soudem, bude brojit proti postupu a rozhodnutí soudu.²⁴⁷ Opatrovník ustanovený z řad zaměstnanců soudu má zpravidla oproti OSPOD výhodu právního vzdělání, nedostatkem však bývá neznalost rodinného prostředí dítěte, což vylučuje možnost kvalifikovaného posouzení, jaké řešení je skutečně v zájmu dítěte.²⁴⁸ Navíc v drtivé většině případů justiční čekatel či vyšší soudní úředník ve věci nevyvíjí vzhledem ke svému pracovnímu vytížení žádnou aktivitu a výkon funkce kolizního opatrovníka tak zůstává pouze ve formální rovině. Pokud má účastník řízení svého zvoleného zástupce, odpovídá za jeho volbu a za jeho konkrétní kroky v řízení tento účastník sám. Pokud však opatrovníka coby zástupce účastníka řízení ustanoví soud, odpovídá za to, že opatrovník bude hájit práva a oprávněné zájmy účastníka řízení. Má přitom povinnost zprostit opatrovníka jeho funkce, pokud zjistí, že opatrovník svoji funkci v řízení buďto nevykonává fakticky vůbec anebo zcela nedostatečně. Postup, kdy je soudem ustanoven a poté tolerován zcela nečinný opatrovník, je nepřijatelným formalismem, který ve svém důsledku popírá právo zastoupeného účastníka na spravedlivé řízení.²⁴⁹

S otázkami spojenými se zastupování dítěte v soudním řízení se zabýval v srpnu 2011 Výbor pro práva dítěte Rady vlády pro lidská práva (dále jen „Výbor“), který ve stávající legislativní úpravě vidí nedostatečné zohlednění zájmu dítěte a navrhuje systémové řešení zakotvením úpravy, podle níž by dítě v řízení ve věci péče o nezletilé měl zastupovat vždy kolizní opatrovník z řad advokátů ustanovený soudem *ex offio*. Výbor se domnívá, že práva dítěte jako účastníka řízení by měla být posílena, a to tím, že jej v soudním řízení bude zastupovat osoba s právním vzděláním a zkušenostmi výkonu povolání advokáta. Tuto právní úpravu Výbor navrhuje s vědomím závažnosti zásahu do práv dítěte, k nimž dochází mimo

²⁴⁷ Srov. náleží ÚS ze dne 31. března 2005, sp. zn. II. ÚS 629/04 ve věci ustanovování opatrovníka účastníku neznámého pobytu dle ust. § 29 odst. 3 OSŘ.

²⁴⁸ CILEČKOVÁ, Kateřina. Rovnost účastníků v řízeních ve věcech péče o nezletilé. *Právní fórum*, roč. 2012, č. 9, s. 412.

²⁴⁹ Náleží ÚS ze dne 31. března 2005, sp. zn. II. ÚS 629/04, Sb. n. u. sv. 36, s. 731.

jiné především rozhodnutím soudu o ústavní výchově a dále rozhodnutím o předběžném opatření ve věcech výchovy a výživy a svěření dítěte do péče. Pokud jde o osobu opatrovníka, Výbor má zato, že tato by měla být odlišná od OSPOD, který umístění dítěte mimo rodinu soudu navrhnul, a to proto, aby nedocházelo ke kolizi zájmů v neprospěch dítěte a situace dítěte mohla být před soudem objektivně zhodnocena.²⁵⁰ Z důvodu značné finanční zátěže pro státní rozpočet a zároveň neexistence záruky toho, že advokáti ustanovení do funkce kolizního opatrovníka nezletilého dítěte *ex officio* budou ve výsledku efektivněji hájit zájmy dětí v porovnání se současným stavem, kdy tuto funkci ve většině případů vykonávají pracovníci OSPOD, ke změně právní úpravy v tomto směru zákonodárce dosud nepřistoupil.²⁵¹

Při řešení problematiky ustanovení vhodné osoby do funkce kolizního opatrovníka nelze opomenout, že do předmětné funkce lze ustanovit některou z řady státních i nestátních institucí zabývajících se péčí o děti. Mělo by se jednat především o ty instituce, které byly pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany dětí ve smyslu § 48 a násl. ZSPOD. Tak např. bude-li vedeno soudní řízení o dítěti zdravotně postiženém, které je zapojeno do činnosti některé z nestátních institucí zabývajících se ochranou zdravotně postižených dětí, a soud dospěje k závěru, že tato organizace je nejlépe obeznámena se situací dítěte, přičemž disponuje odborným aparátem schopným funkci kolizního opatrovníka vykonávat, nic nebrání tomu, aby soud tuto instituci do uvedené funkce ustanovil. Obdobně lze uvažovat o ustanovení kurátora pro romské obyvatelstvo do funkce kolizního opatrovníka, bude-li vedeno řízení týkající se romského dítěte, nebo instituci zabývající se prevencí trestné činnosti mládeže, bude-li např. vedeno řízení o nařízení ústavní výchovy dítěte, které je zapojeno do aktivit této instituce.²⁵² V praxi se však případy, kdy by soud využil možnosti ustanovit do funkce kolizního opatrovníka některou ze státních či nestátních specializovaných institucí, bohužel příliš neobjevují. Dle názoru autorky práce by takový postup byl pro soud přínosem v podobě cenného zdroje informací o rodinném prostředí dítěte, ale zejména by odpovídal požadavku ochrany zájmů nezletilého dítěte, neboť by splňoval podmínky práva na řádné zastoupení.

V souvislosti se zastoupením dítěte je možné se dále zmínit o institutu dětského ochránce práv. Zatímco v Norsku funguje dětský ombudsman již třicet let, v České republice

²⁵⁰ *Usnesení Výboru pro práva dítěte ze dne 18. srpna 2011 – podnět Výboru pro práva dítěte, týkající se zastoupení dítěte v soudním řízení* [online]. vláda.cz [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/asset/s/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Prijata-usneseni-vyboru-pro-prava-ditete-18-8-2011.pdf>>.

²⁵¹ NAJMAN, Petr. *Postavení nezletilých v řízení o nařízení ústavní výchovy* [online]. casopis.vsehrd.cz, 9. května 2012 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <<http://casopis.vsehrd.cz/2012/05/postaveni-nezletilych-v-rizeni-o-narizeni-ustavni-vychovy/>>.

²⁵² HOLUB, Milan et al. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 120.

se o jeho zřízení stále jen debatuje, a to i přesto, že naše země je dlouhodobě ze strany OSN kritizována pro neexistenci institutu, který by komplexně a kontinuálně kontroloval problematiku práv dětí. Za jeho zřízení bojuje např. ředitelka Nadace Naše dítě Zuzana Baudyšová, protichůdný názor zastával bývalý ombudsman Otakar Motejl s odůvodněním, že aby bylo možné učinit politické rozhodnutí, je třeba nejdříve důkladně zmapovat jednotlivé evropské dětské ombudsmany a jejich pravomoci, a teprve poté zvolit nejvhodnější variantu.²⁵³ Nicméně si lze představit, že v případě zřízení tohoto institutu v České republice by právě pracovníci tohoto institutu byly vhodnými osobami pro výkon funkce kolizního opatrovníka dítěte v řízení o nařízení ústavní výchovy, neboť na jedné straně by vzhledem k odlišnému postavení od pracovníků OSPOD byla zachována jejich nestrannost a nezávislost, na straně druhé by na rozdíl od advokáta ustanoveného *ex officio* představovala hlavní náplň jejich práce právě ochrana práv nezletilého dítěte a jeho řádné zastoupení v řízení, ve kterém se jedná o vážný zásah do těchto práv.

Při ustanovování kolizního opatrovníka stejně jako v celém řízení o nařízení ústavní výchovy je předním hlediskem rozhodování soudu princip ochrany zájmu dítěte, který vyplývá ze závazných mezinárodních dokumentů a v zákonné rovině se prolíná celým ZOR i ZSPOD. Z těchto důvodů bude předmětný princip níže podroben bližšímu zkoumání.

3.3 Ochrana nejlepších zájmů dítěte

Vyjádření principu nejlepších zájmů dítěte (*best interests of the child*), někdy také označovaného jako princip blaha dítěte (*welfare principle*), lze nalézt v řadě pramenů mezinárodního práva. S jeho aplikací v různých podobách je možné se setkat ve všech zemích proamerické kulturní zóny. Vznik této právní zásady nelze přesně datovat, avšak její projevy lze zaznamenat už v době, kdy nebyla výslovně vyjádřena žádným právním předpisem.²⁵⁴

V prvním mezinárodním dokumentu týkajícím se práv dítěte – Ženevské deklaraci práv dítěte, přijaté Společností národů v roce 1924 – výslovné vymezení principu nejlepších

²⁵³ Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2009 [online]. ochrance.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/souhrnna_zprava_VOP_2009.pdf>.

Citováno z: NAJMAN, Petr. *Postavení nezletilých v řízení o nařízení ústavní výchovy* [online]. casopis.vsehrd.cz, 9. května 2012 [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <<http://casopis.vsehrd.cz/2012/05/postaveni-nezletilych-v-řízení-o-narizeni-ustavni-vychovy/>>.

²⁵⁴ KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>.

zájmů dítěte zcela absentuje, nicméně z preambule lze předobraz tohoto principu atrahovat.²⁵⁵ Deklarace práv dítěte přijatá na půdě OSN v roce 1959 katalog dětských práv rozšiřuje a princip nejlepších zájmů dítěte je zde již výslovně vyjádřen v zásadě 2²⁵⁶ a 7.²⁵⁷ Klíčová mezinárodní úmluva v oblasti práv dětí – ÚPD z roku 1989 – je již principem nejlepších zájmů dítěte prodchnuta a zjevně se jedná o její vůdčí princip.²⁵⁸ V této souvislosti je nejčastěji zmiňován čl. 3 ÚPD, dle něhož zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.²⁵⁹ Toto ustanovení implikuje, že zájmy dítěte jsou předním, nikoliv však jediným rozhodujícím hlediskem při jakékoliv činnosti osob uvedených v čl. 3 ÚPD.

Z textu ÚPD explicitně neplyne, co jsou nejlepší zájmy dítěte, obsah pojmu však lze dovozovat částečně z ostatních práv dítěte zaručených ÚPD.²⁶⁰ V kontextu s řízením o nařízení ústavní výchovy je třeba jmenovat zejména právo dítěte znát své rodiče a právo na jejich péči (čl. 7 odst. 1 ÚPD), právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte (čl. 9 odst. 3 ÚPD), právo dítěte na vyjádření názoru a na to, aby jeho názoru byla věnována patřičná pozornost (čl. 12 ÚPD), právo dítěte na zákonnou ochranu před svévolnými zásahy mj. do svého soukromého života a rodiny (čl. 16 ÚPD), právo dítěte dočasně nebo trvale zbaveného svého rodinného prostředí nebo dítěte, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem (čl. 20 odst. 1 ÚPD). Zjednodušeně lze obsah nejlepších zájmů dítěte dle ÚPD charakterizovat tak, že dítě by mělo být vychováváno ve stabilním, citovém prostředí, ideálně

²⁵⁵ Výňatek z preambule Ženevské deklarace práv dítěte: „... muži i ženy všech národností uznávající, že lidstvo dluží dítěti to nejlepší, co mu musí dát...“

²⁵⁶ Zásada č. 2: Dítě požívá zvláštní ochrany. Zákon a ostatní opatření necht' mu poskytují příležitost i prostředky k tomu, aby se mohlo rozvíjet fyzicky, duševně, morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem a v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této oblasti je zájem dítěte.

²⁵⁷ Zásada č. 7: Nejlepší zájmy dětí mají být vůdčími zásadami pro ty, kdož odpovídají za výchovu a vedení dítěte.

²⁵⁸ COHEN, Cyntia Price. The developing jurisprudence of the rights of the child. *St. Thomas Law Review*, Vol. 6, 1993 – 1994, s. 19. Citováno z: KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>

²⁵⁹ Čl. 3 ÚPD.

²⁶⁰ KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>

oběma biologickými rodiči, a cílem jeho výchovy je vytvoření autonomního jedince s pozitivním a zvědavým přístupem ke svému dalšímu vývoji.²⁶¹

Co se týče Úmluvy jakožto stěžejního lidsko-právního dokumentu v evropském prostoru, vyjádření ochrany nejlepších zájmů dítěte v jejím textu nenalezneme. ESLP však dospěl k závěru, že závazky signatářských států vyplývající z čl. 8 Úmluvy je třeba vykládat ve světle skutečnosti, že nejlepší zájmy dítěte jsou v rámci koherentního rodinného práva stavěny do popředí.²⁶² Podle ESLP existuje široký konsensus, a to i v rámci mezinárodního práva, že ve všech rozhodnutích týkajících se dětí musí být jejich nejlepší zájmy předním hlediskem.²⁶³ ESLP tak obvykle stojí před posouzením, zda byly odpovídajícím způsobem vyváženy protichůdné zájmy. Přitom zájmy dítěte mohou, v závislosti na jejich povaze a významu, převážit nad zájmy rodičů.²⁶⁴ ESLP tak výslovně uvedl, že rodiči nemůže být ve smyslu čl. 8 Úmluvy umožněno, aby uplatňoval vůči dítěti opatření, která by poškodila zdraví dítěte nebo jeho vývoj.²⁶⁵

Zájmy dítěte se podle ESLP skládají ze dvou složek. Na jednu stranu mají být vztahy dítěte s jeho rodinou udržovány, ovšem kromě případů, kdy se konkrétní rodina ukáže být nezpůsobilá. Rodinné vztahy mohou být přetrženy pouze za velmi výjimečných okolností, přičemž musí být učiněno vše pro zachování osobních vztahů nebo pro obnovení rodiny.²⁶⁶ Na druhou stranu je v zájmu dítěte zajistit jeho výchovu ve stabilním prostředí. Nejlepší zájmy dítěte z vývojového hlediska budou záviset na rozmanitých individuálních okolnostech, posuzovaných v každém jednotlivém případě.²⁶⁷

Mezinárodní úmluvy týkající se práv dětí, především shora zmíněné Deklarace práv dítěte z roku 1959 a ÚPD, rozlišují mezi pojmy „blaho dítěte“ a „zájem dítěte“. V jejich pojetí je pojem „blaho dítěte“ pojmem vyšším, nadřazeným, determinujícím postup zákonodárce při kodifikaci, zatímco pojem „zájem dítěte“ se rozumí spíše jen v aplikační sféře realizace

²⁶¹ VAN ROSUM, Wibo. The clash of legal cultures over the „best interests of the child“ principle in cases of international parental child abduction. *Utrecht Law Review*, Vol. 6, Issue 2, June 2010, s. 37. Citováno z: KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>.

²⁶² Rozsudek ESLP ze dne 22. dubna 1997, X, Y a Z proti Spojenému Království, stížnost č. 21830/93.

²⁶³ Rozsudek ESLP ze dne 6. července 2010, Neulinger a Shuruk proti Švýcarsku, stížnost č. 41615/07.

²⁶⁴ Rozsudek ESLP ze dne 8. července 2003, Sahin proti Německu, stížnost č. 30943/96.

²⁶⁵ Tamtéž. Citováno z: KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>

²⁶⁶ Shodně se v tomto smyslu vyjádřil také NS ve svém stanovisku ze dne 8. prosince 2010 č.j. Cpjn 202/2010 či ÚS ve svých nálezech sp. zn. II. ÚS 2546/10 ze dne 6. září 2011 či sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. července 2011.

²⁶⁷ Rozsudek ESLP ze dne 6. července 2010, Neulinger a Shuruk proti Švýcarsku, stížnost č. 41615/07 a tam uvedené odkazy na další judikaturu.

určitého práva v konkrétní záležitosti týkající se dítěte. Jednotlivé právní normy sice pojem „zájem dítěte“ často obsahují, blíže ho však většinou nevymezují. Toto totiž ani učinit nemohou, navíc jej užívají v různých souvislostech. Zjištění, že rozhodnutí je v zájmu dítěte, je nezbytnou podmínkou pro to, aby soud mohl rozhodnout, respektive soudu tím vzniká povinnost rozhodnout. Existence obecně formulovaného zájmu dítěte je zde rozhodující proto, aby soud byl oprávněn vůbec jednat, jinak by šlo o neoprávněný zásah do sféry soukromí.²⁶⁸

Vedle obecně formulovaného zájmu dítěte zná právní úprava i konkrétnější formulace dílčího zájmu (např. zájem na výchově dítěte je předpokladem pro rozhodování soudu o úpravě styku rodiče s dítětem dle § 27 odst. 2 ZOR). Soud je tedy při svém rozhodování vázán užšími podmínkami než v případě obecně formulovaného zájmu dítěte a musí vycházet z dílčího konkretizovaného zájmu dítěte. Vždy však může rozhodnout pouze tehdy, jestliže má tento dílčí zájem prokázán.²⁶⁹ V případě institutu ústavní výchovy se konkrétní formulace dílčího zájmu nevyskytuje.

Pro úplnost je třeba dodat, že na rozdíl od případů, kdy existence zájmu dítěte, ať už obecně formulovaného nebo dílčího, je rozhodující pro vydání rozhodnutí, existuje další skupina případů, kdy zájem dítěte je pouze jednou z okolností, která rozhodnutí ovlivňuje. Formulačně jsou tyto případy v právních normách vyjádřeny povinností soudu či jiného orgánu přihlídnout zejména k zájmu nezletilého dítěte.²⁷⁰ V kontextu institutu ústavní výchovy lze na tomto místě zmínit povinnost soudu zakotvenou v § 971 odst. 4 NOZ. Dle tohoto ustanovení je soud povinen v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, označit zařízení, do kterého má být dítě umístěno, přičemž přihlédne k zájmům dítěte a k vyjádření OSPOD.²⁷¹

K principu nejlepších zájmů dítěte se obsáhle vyjádřil prof. Jílek v rámci sub-projektu „Implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice“ ve své dílčí studii publikované v knize Studie o právech dítěte. Ohledně povahy zásady nejlepších zájmů dítěte jmenovaný autor dospívá k závěru, tato zásada má substantivní i procesní obsah. Závěr o její procedurální povaze vyplývá ze skutečnosti, že zásada se zrodila v procesu soudního rozhodování.

²⁶⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 21.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 22.

²⁷⁰ Např. při rozhodování o rozvodu dle § 24 ZOR soud musí v první řadě zjistit tzv. kvalifikovaný rozvrat vztahů jako rozhodující podmínku, a pokud manželé mají nezletilé dítě, bude se soud navíc zabývat otázkou, zda je rozvod v zájmu nezletilého dítěte, který lze v této souvislosti formulovat obecně jako zájem na uchování dobrého rodinného prostředí z hlediska výchovy.

Tamtéž.

²⁷¹ § 971 odst. 4 NOZ.

Sousloví „nejlepší zájmy dítěte“ může proto označovat závazné uvážení soudů, když rozhodují o zaopatření, péči, pomoci či ochraně, jež nejlépe slouží dítěti. Čl. 3 odst. 1 ÚPD však předpokládá širší pojetí rozhodování o dětech než v soudně procesním smyslu. Na nejlepší zájmy dítěte musí být dle Deklarace práv dítěte a ÚPD brán prvořadý zřetel při jakékoli činnosti, která se týká dítěte nebo skupiny dětí. Rozhodovací činnost vykonávají nejen soudy. Normotvorné orgány jakéhokoli stupně rozhodují také v procesu přijímání primárních a odvozených právních pramenů, zásady a normy používají správní úřady. Jakýkoli rozhodovací proces o dětech musí bezpodmínečně zahrnovat uvážení o nejlepších zájmech dítěte. V tomto smyslu se obecná zásada nejlepších zájmů dítěte nezdá být výlučně procedurální povahy, nýbrž také povahy substantivní. Příslušné orgány používají obecnou zásadu v procesu přijímání jakéhokoliv rozhodnutí, ať zákonodárného, normotvorného, správního či soudního, přičemž vždy berou prvořadý zřetel na dobré životní podmínky dítěte a jeho budoucnost. Obecnou zásadu nejlepších zájmů dítěte musí používat také rodiče, zákonní zástupci dítěte, dětské psychologové. Jejich rozhodování je procesem, kde uvážení a volby jsou nevyhnutelně přítomny. Nepostupují však podle formálního procesu, nýbrž mnohdy spontánně. Vzhledem k výše uvedenému má tedy zásada nejlepších zájmů dítěte substantivní i procesní obsah.²⁷²

Obecná zásada nejlepších zájmů dítěte plní funkci interpretační, kdy zprostředkovává vysvětlování jednotlivých práv dítěte skrze porozumění normativním větám, v nichž jsou práva upravena. Další funkce této zásady spočívá ve vyvažování či poměřování kolizí mezi konkrétními lidskými právy. Jejím prostřednictvím jsou řešeny konflikty mezi takovými subjektivními právy, a to včetně práv dítěte. Při jakékoli rozhodovací činnosti se uplatní rozhodovací funkce obecné zásady nejlepších zájmů dítěte jako prvořadého hlediska při rozhodování o dítěti či skupině dětí, přičemž usnadňuje přijmout rozhodnutí pro děti nejvhodnější. Rovněž je třeba zmínit kontrolní funkci této obecné zásady. Nejlepší zájmy dítěte jako kontrolní hledisko napomáhá individuálně zjišťovat, že dítě může i je schopno vykonávat konkrétní právo. V souvztažnosti k právu dítěte může být prověřeno plnění povinností týkajících se nejlepších zájmů dítěte u konkrétních veřejných či soukromých osob. Kontrola podle hlediska nejlepších zájmů dítěte se uplatní mimo jiné při zkoumání oblasti umísťování dětí do náhradní péče.²⁷³

²⁷² JÍLEK, Dalibor et al. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 59, 60 a tam uvedené odkazy na citované prameny.

²⁷³ Tamtéž, s. 60, 61 a tam uvedené odkazy na citované prameny.

Obsah obecné zásady nejlepších zájmů dítěte je obtížně vysvětlitelný. Některé státy pojmají význam tohoto sousloví partikulárně. Jeho význam se podle nich formuje výlučně v kontextu vnitrostátního práva, respektive je závislý na normativním obsahu určitých závazných předpisů a na určitých správních a soudních rozhodnutích. Směrnice Úřadu Vysokého komisaře pro uprchlíky (UNHCR)²⁷⁴ pro určování nejlepšího zájmu uvádí, že sousloví obecně odkazuje na dobré životní podmínky dítěte.²⁷⁵ Dobré životní podmínky určuje široká škála konkrétních hmotných, tělesných, duševních, duchovních, citových, institucionálních a jiných skutečností. Tato škála jednotlivých skutečností spoluurčuje bytí každého dítěte, přičemž u jednotlivých dětí se skutečnosti odlišují. Proto je třeba zásadu aplikovat *ad hoc*. Rozhodování třetích osob o nejlepších zájmech dítěte či skupiny dětí je složitou volbou. Rozhodování vychází z uspokojení základních potřeb dítěte, jeho rozvoje, názorů a přání, totožnosti dítěte, saturace citových potřeb dítěte, jeho zdraví, bezpečí, ochrany, zaopatření, péče, soudržnosti rodiny, trvalosti domova, vazeb dítěte na kamarády, ze školních vztahů, rizik náhradní péče, kulturního pozadí či náboženské víry. Samotné rozhodnutí musí sledovat cíl stabilního a nikoli přechodného řešení, které respektuje skutečně dlouhodobé zájmy dítěte.²⁷⁶

Výbor OSN pro práva dítěte vydal dne 29. května 2013 komentář, v němž interpretuje čl. 3 odst. 1 ÚPD. Dle tohoto výkladu je nejlepší zájem dítěte dynamický koncept, jenž obsahuje tři složky: První z nich je základní právo dítěte, aby jeho nejlepší zájem byl brán v úvahu jako přední hledisko v případě, kdy je zvažováno více různých zájmů za účelem dosažení rozhodnutí ve věci, a dále záruka, že toto právo bude respektováno kdykoliv je přijímáno rozhodnutí týkající se dítěte nebo skupiny dětí. Druhá složka je tvořena základním interpretačním právním principem, jenž stanoví, že je-li možné interpretovat právní předpis více způsoby, je třeba zvolit ten, který nejefektivněji naplňuje zájem dítěte. Poslední složku představuje procesní pravidlo, dle něhož kdykoliv se přijímá rozhodnutí, které by mohlo ovlivnit konkrétní dítě nebo skupinu dětí, rozhodovací proces musí zahrnovat posouzení možných pozitivních či negativních dopadů rozhodnutí na dítě nebo skupinu dětí, jichž se dané rozhodnutí týká. Určování nejlepšího zájmu dítěte vyžaduje dodržování procesních záruk. Z odůvodnění každého rozhodnutí týkajícího se nezletilého dítěte musí být zřejmé, že nejlepší

²⁷⁴ United Nations High Commissioner for Refugees.

²⁷⁵ *Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte* [online]. unhcr-centraleurope.org, květen 2008 [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumeny/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/smernice-unhcr-k-urcovani-nejlepsiho-zajmu-ditete-2008.html>>.

²⁷⁶ JÍLEK, Dalibor et al. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 61, 62 a tam uvedené odkazy na citované prameny.

zájmy dítěte byly brány v potaz, v jakém směru bylo toto právo dítěte respektováno, tedy jaké řešení bylo považováno na odpovídací nejlepším zájmům dítěte, na jakých kritériích byl takový závěr založen a jak byly zájmy dítěte vyvažovány oproti jiným úvahám.²⁷⁷

Dle uvedeného komentáře Výboru OSN pro práva dítěte je princip nejlepších zájmů dítěte komplexní koncept, jehož obsah musí být určován případ od případu. Zákonodárce, soudce, sociální či výchovný orgán budou moci konkretizovat tuto zásadu interpretací a implementací čl. 3 odst. 1 ÚPD ve spojení s jejími ostatními ustanoveními. Koncept nejlepších zájmů dítěte je flexibilní a musí být přizpůsoben a definován na základě individuálního přístupu s ohledem na určitou situaci každého jednotlivého dítěte či dětí, přičemž je třeba brát v úvahu jejich osobní poměry a potřeby. V případě individuálních rozhodnutí, nejlepší zájmy dítěte musí být určovány ve světle specifických okolností určitého dítěte. V případě kolektivních rozhodnutí (např. v rámci zákonodárné činnosti) je pak východiskem pro určení nejlepších zájmů dětí okolnosti týkající se určité skupiny dětí obecně. V každém případě však stanovení nejlepších zájmů dítěte musí korespondovat s plným respektováním všech práv obsažených v ÚPD.

Nejlepší zájem dítěte je nedílnou součástí ostatních práv dětí zakotvených v ÚPD. Dle výše uvedeného komentáře Výboru OSN je při jeho hodnocení třeba přihlídnout k několika aspektům, přičemž vždy bude záležet na konkrétním jednotlivém případě, zda budou relevantní všechny a jakou budou mít důležitost. Těmito aspekty jsou názor dítěte, identita dítěte, zachování rodinného prostředí a vztahů, péče o dítě, jeho ochrana a bezpečí, situace zvýšené zranitelnosti dítěte, právo dítěte na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdravotního stavu a právo dítěte na vzdělání. Komentář obsahuje i výčet procesních záruk k ochraně nejlepšího zájmu dítěte, které by měl každý smluvní stát ÚPD implementovat, přičemž důraz je kladen zejména na realizaci práva dítěte vyjádřit svůj názor, řádné zjišťování skutkového stavu, rozhodování bez zbytečných průtahů, adekvátní kvalifikaci osob majících podíl na rozhodovací činnosti v rámci péče o děti, efektivní zastoupení dítěte, náležité odůvodnění každého rozhodnutí týkajícího se dítěte a mechanismus opravných prostředků.

Přes výše uvedenou snahu o poskytnutí interpretačního vodítka zůstává vyplnění obsahu pojmu „zájem dítěte“ závislé na široké diskreční pravomoci soudu, přičemž na jedné straně takový koncept umožňuje individuální přístup ke každému dítěti, na druhé straně však může dojít k snadnému zneužití tohoto pojmu. Nastíněný problém je aktuální zejména

²⁷⁷ *General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)* [online]. ohchr.org [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf>.

v kontextu tématu této práce, kdy soud rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy často odůvodňuje pouze odkazem na ochranu zájmů tohoto nezletilého dítěte, aniž by se blíže vyjádřil k vyhodnocení konkrétních zájmů nezletilého dítěte. Na rozdíl např. od § 26 odst. 3 ZOR, který demonstrativním výčtem nabízí soudci konkrétní kritéria pro rozhodování o svěřením dítěte do péče, stávající právní úprava institutu ústavní výchovy takto nečiní, přičemž obsahuje pouze obecně formulované pravidlo, že rozhodnutí musí sledovat zájem dítěte. V případě rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy lze obecně formulovaný zájem dítěte nalézt v § 46 odst. 1 věta třetí ZOR, dle něhož jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče ZDVOP i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. V rámci rekonstrukce nedošlo v oblasti užití pojmu „zájem dítěte“ k žádným koncepčním změnám. Dle § 971 odst. 1 NOZ ústavní výchova jako nezbytné opatření přichází v úvahu až v okamžiku, kdy výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj jsou vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte. Právní předpis tedy ponechává na široké úvaze soudu určení hranice, kdy míra vážného ohrožení nebo narušení výchovy dítěte či jeho tělesného rozumového či duševního stavu je již v rozporu se zájmem dítěte.

Na rizikové aspekty pojmu „zájem dítěte“ upozorňuje rovněž přední francouzský advokát se specializací na rodinné právo Pierre Verdier v rámci své reakce na přijetí zákona z 5. března 2007 reformující ochranu dětí.²⁷⁸ Dle názoru autora je pojem „zájem dítěte“ nebezpečný, protože vzhledem ke své rozvlácnosti dovoluje vše. Jedná se o pojetí velmi subjektivní, které umožňuje jeho použití pro ospravedlnění jakýchkoli praktik. Autor předmětný pojem dokonce označuje jako „zevšeobecnělé alibi“.²⁷⁹

Rovněž angloamerická odborná literatura dlouhodobě podrobuje princip nejlepších zájmů konstruktivní kritice zejména z důvodu vágnosti a neurčitosti tohoto pojmu a riziku latentního oslabení práv rodiče. Jako aplikační řešení nabízí poměrování zájmů všech osob dotčených v konkrétní situaci. Dle významného familiaristy Johna Eekelaara by měla být všechna možná řešení posuzována z pohledu „újm“ a „prospěchu“, které mohou jednotlivým členům rodiny případná řešení přinést. Úkolem soudu pak je, aby zvolil řešení, které co nejméně poškodí zájmy rodičů a zároveň nepoškodí zájmy dítěte.²⁸⁰ Jmenovaný specialista

²⁷⁸ Loi n°2007-293 du 5 mars 2007 réformant la protection de l'enfance.

²⁷⁹ VERDIER, Pierre. *La loi réformant la protection de l'enfance: une avancée de la protection, un recul des droits* [online]. dei-france.org, květen 2007 [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.dei-france.org/lettres_divers/2008/Pages_22_31%20_RAJ265.pdf>.

²⁸⁰ EEKELAAR, John. Beyond the welfare principle. *Child and Family Law Quarterly*, 2002, Vol. 14, s. 243 – 244. Citováno z: KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz

na rodinné právo se dále domnívá, že obvykle osoba rozhodující o dítěti používá pro zjištění, co je v zájmu dítěte, metodu objektivizace. Soudce tak vychází z předpokladu, že pro konkrétní situaci existuje jedno nebo více řešení, která jsou objektivně správná. Správnost tohoto řešení dovozuje rozhodující osoba z vlastní zkušenosti nebo z odborné autority osoby, která toto řešení za správné považuje, například psychologa či jiného odborníka. Zřejmější správnost určitého řešení se v očích rozhodujícího subjektu jeví zejména v kontrastu s domnělou nesprávností možnosti jiné. Podle Eekenlaara nelze zavrhnout možnost, že skutečně existují objektivně správná řešení, nicméně je obtížné zaručit jejich spolehlivost. V sociální realitě závisí dopady zvoleného řešení na široké škále různorodých faktorů, neboť vždy se bude lišit osobnost konkrétního dítěte a prostředí, ve kterém dítě žije. Eekenlaar se domnívá, že je proto nutné doplnit rozhodovací proces o další element, a to o tzv. dynamické sebeurčení. Obecně by mělo být cílem soudu, aby dítě bylo v prostředí, které nabízí přiměřené bezpečí, ale které je zároveň vystaveno širokému spektru vnějších vlivů. V průběhu svého vývoje by dítě mělo být povzbuzováno k tomu, aby míru těchto vnějších vlivů spoluurčovalo. Dynamika tohoto elementu spočívá ve skutečnosti, že vývoj dítěte probíhá v čase a dochází během něj k řadě změn, proto by rozhodnutí v zájmu dítěte nemělo být konečné, ale mělo by být změněno, změní-li se podmínky, za kterých bylo učiněno. Faktor sebeurčení by měl spočívat v tom, že dítě má samo mít příležitost ovlivnit rozhodnutí, která se ho týkají.²⁸¹

ÚS ve své judikatuře²⁸² konstatoval, že rodinné vztahy jsou primárně založeny na zcela jiných normativních systémech, než je právo. Rodina je něco, co právu předchází, a proto právo do těchto vztahů musí vstupovat citlivě. Aplikace práva v rodinných věcech není mechanická, ale podléhá vždy určitým zvláštnostem, které musí respektovat zvláštnost rodinných vztahů. Vztah mezi rodičem a dítětem, respektive vztahy v rodině jsou současně vyjádřením nejvládnější identity dítěte. Pokud se týká odloučení dítěte od rodiny, a to ať už v rámci nařízení předběžného opatření dle § 76a OSŘ či nařízení ústavní výchovy anebo jiných výchovných opatření, jediným legitimním důvodem pro takové odloučení je vždy právě zájem dítěte. Při interpretaci tohoto pojmu je třeba si uvědomit, že oním zájmem

[cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>

²⁸¹ EEKELAAR, John. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. *International Journal of Law, Policy and Family*, 1994, Vol. 8, Numb. 3, s. 46 – 48. Citováno dle KORNEL, Martin. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitému osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 232, 233.

²⁸² Např. nález ÚS ze dne 13. března 2012, sp. zn. II. ÚS 3765/11 a v něm uvedená judikatura ÚS.

dítěte je to, aby dítě mohlo vyrůstat se svými rodiči.²⁸³ Nicméně ani tento závěr nelze paušalizovat. Dominantním ustanovením ÚPD je čl. 3, v jehož prvním odstavci se konstatuje, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonnými orgány. Při interpretaci zájmu dítěte musí být brány v úvahu také čl. 5, 7, 8 a 9 ÚPD, kladoucí důraz na práva rodičů stejně jako na právo dítěte v zásadě nebýt odděleno od svých rodičů proti jejich vůli. Tato ustanovení jsou s čl. 3 ÚPD konformní, když např. v čl. 9 odst. 1 ÚPD se připouští možnost takového oddělení, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Zájem dítěte jako přední hledisko při jakékoli činnosti týkající se dětí v čl. 3 ÚPD reflektuje skutečnost, že jakkoli lze považovat za přirozené a žádoucí, aby dítě bylo vychováno svými rodiči, nelze odhlédnout od toho, že i dítě samo je bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezcizitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho nejlepšího tak, aby výše uvedené atributy nezůstaly pouze prázdny slovy.²⁸⁴

Základní otázkou tedy zůstává, co všechno lze subsumovat pod pojem zájem dítěte. Problém spočívá v tom, že zájem dítěte je zpravidla hodnocen z pozice dospělých, vyplývá z jejich subjektivní představy o tom, co je pro dítě vhodné a nikoliv. Představy rodičů, soudců či sociálních pracovníků se od představy dítěte, zejména dítěte staršího věku, blížícího se hranici zletilosti, může podstatně lišit, stejně jako se mohou lišit představy toho, co je v zájmu dítěte, z pohledu jednotlivých osoba shora uvedených.²⁸⁵

Úkolem soudce, rozhoduje-li o záležitostech týkajících se nezletilého dítěte, je přesně identifikovat, co konkrétně určuje zájem dítěte v projednávaném případě. Konsekventně musí na základě provedených zjištění učinit rozhodnutí, které bude skutečně odpovídat zájmu dítěte, o kterém je rozhodováno. Imanentní součástí takového rozhodnutí musí být jeho přesvědčivé a přezkoumatelné odůvodnění. Zájem dítěte jako obecný právní pojem má své reálné denotáty a jeden z nich představuje také přání dítěte. Má-li soud zjistit skutečná přání dítěte, musí být rozkryty pocity a představy dítěte ohledně budoucnosti v širším, zejména emocionálním kontextu.²⁸⁶ V tomto směru je třeba náležitě zjistit názor dítěte, neboť v případě

²⁸³ FAISAL, Husseini. In *Péče o ohrožené děti a jejich rodiny – sborník příspěvků z odborného semináře konaného Veřejným ochráncem práv dne 5. dubna 2012 v Praze* [online]. vzd.cz [cit. 28. října 2013]. Dostupné z <[http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky\[1\].pdf](http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky[1].pdf)>.

²⁸⁴ K tomu bližze viz náleží ÚS ze dne 19. dubna 2001, sp. zn. IV. ÚS 695/2000, Sb. n. u. sv. 22, s. 83.

²⁸⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 24.

²⁸⁶ KORNEL, Martin. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitym osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 233, 234.

nerespektování tohoto požadavku se dítě stává pouhým objektem řízení, nikoliv jeho subjektem nadaným vlastními práva, jehož zájmy jsou předním hlediskem každé rozhodovací činnosti. Zejména v rámci řízení o nařízení ústavní výchovy, kdy se jedná o velmi závažný zásah do života dítěte mající pro něj ve většině případů dalekosáhlé důsledky, je nezbytné klást na realizaci práva dítěte být slyšeno velký důraz. V praxi však bývá opatrovnickými soudci právo dítěte být slyšeno opomíjeno. Nízká míra zohledňování názoru samotného dítěte v důležitých rozhodovacích procesech je odrazem celospolečenského přístupu k právům dětí.²⁸⁷ Z výzkumné studie publikované pod názvem *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy* vyplývá, že ze zkoumaných soudních spisů týkajících se 94 nezletilých dětí, u nichž byla nařízena ústavní výchova, soud ve více jak 60 % názor a poznatky dítěte náležitě nezjišťoval. V analyzovaném vzorku případů přitom bylo 74 dětí starších dvanácti let. Lze se proto domnívat, že počet dětí, které měly možnost u soudu své stanovisko vyjádřit či těch, jejichž názor, zjištěný jakýmkoli důkazně relevantním způsobem, bral soud při rozhodování v úvahu, je poměrně nízký.²⁸⁸

Problematiku vyjádření názoru dítěte a jeho význam při rozhodování soudu přitom nelze v žádném případě bagatelizovat. Realizace práva dítěte být slyšeno představuje (nejen) v civilním řízení komplexní interdisciplinární procesní úkon, a proto o něm bude pojednáno detailněji v následující subkapitole.

3.4 Právo dítěte být slyšeno

S realizací procesních práv a povinností v řízení před soudem bezprostředně souvisí právo dítěte vyjádřit svůj názor k otázkám, které se ho týkají. Právo dítěte svobodně se vyjadřovat k věci samé a formulovat svůj názor vyplývá z čl. 96 odst. 1 Ústavy²⁸⁹ a rovněž z čl. 3 odst. 3,²⁹⁰ 10 odst. 2²⁹¹ a 32 odst. 4²⁹² Listiny. Nejdůležitějšími prameny práva na mezinárodní úrovni, které garantují či se dotýkají práva dítěte vystupovat před soudem a projevit zde svůj názor, jsou ÚPD, ÚVPD a Úmluva o ochraně dětí a spolupráci

²⁸⁷ MACELA, Miloslav. Na cestě k funkčnímu systému ochrany práv dětí. *Právo a rodina*, roč. 2012, č. 7, s. 17.

²⁸⁸ ZEMAN, Petr et al. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009, s. 41.

²⁸⁹ Čl. 96 odst. 1 Ústavy: Všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva.

²⁹⁰ Čl. 3 odst. 3 Listiny: Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.

²⁹¹ Čl. 10 odst. 2 Listiny: Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.

²⁹² Čl. 32 odst. 4 Listiny: Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

při mezinárodním osvojení (dále jen „ÚODSMO“).²⁹³ Právo dítěte vyjádřit svůj názor a jemu odpovídající povinnost soudu tento názor si zajistit a zjistit, je obsažena rovněž v systému komunitárního práva, a to konkrétně v ustanoveních nařízení ES č. 2201/2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000 (dále jen „Brusel II. bis“).

Výše uvedené mezinárodní dokumenty se shodují ve skutečnosti, že dítě má právo vyjádřit svůj názor v rámci řízení, která se ho týkají a ve kterých jsou řešeny okolnosti ovlivňující jeho status. S právem být slyšeno úzce souvisí právo dítěte získat potřebné informace k vytvoření názoru na předmětnou věc a dané řízení.²⁹⁴

Čl. 12 odst. 1 ÚPD ukládá smluvním státům povinnost zabezpečit dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.²⁹⁵ Právo dítěte být slyšeno v každém řízení, v němž se o jeho záležitostech rozhoduje, má svůj základ v čl. 12 odst. 2 ÚPD, podle něhož se dítěti poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.²⁹⁶ Toto obecné pravidlo mající povahu ústavně právního předpisu o lidských právech ukládá státním orgánům povinnost „dítě slyšet“, je-li toto schopno s ohledem na stupeň svého vývoje utvořit si a přiměřeným způsobem reprodukovat svůj názor. Jedná se o zásadu, kterou by měly akceptovat všechny procesní normy v tom smyslu, že ze žádného řízení nelze dítě absolutně, tedy jen pro jeho nezletilost, vyloučit tak, aby mu nebyla dána možnost být slyšeno.²⁹⁷

Dle názoru Výboru OSN pro práva dítěte představuje čl. 12 ÚPD jeden ze čtyř základních principů ÚPD, kdy těmi ostatními jsou právo dětí na ochranu před všemi formami diskriminace, právo dětí na život a rozvoj a právo na to, aby zájem dítěte byl předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Výbor OSN pro práva dítěte zdůrazňuje, že smluvní státy jsou povinny podpořit dítě při formování jeho názoru a zajistit dítěti prostředí,

²⁹³ Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

²⁹⁴ JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitým osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 247.

²⁹⁵ Čl. 12 odst. 1 ÚPD.

²⁹⁶ Čl. 12 odst. 2 ÚPD.

²⁹⁷ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 100.

keré mu umožní řádný výkon jeho práva být slyšeno. Z práva dítěte svobodně vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, které se ho dotýkají a následně právo na to, aby názorům dítěte byla věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni vyplývá jasný právní závazek smluvních stran tato práva dítěte respektovat a zajistit jejich implementaci. Vždy je však třeba si uvědomit, že vyjádření názoru je právem dítěte, nikoliv jeho povinností. V kontextu s problematikou separace dítěte od rodičů a náhradní péče komentář uvádí, že kdykoliv je rozhodováno o odloučení dítěte od jeho rodiny, názor dítěte musí být brán v úvahu za účelem určení nejlepšího zájmu dítěte.²⁹⁸

Procesní opatření na podporu práv dětí jsou upravena také v ÚVPD, konkrétně v její Hlavě II. Čl. 3 ÚVPD zakotvuje právo dítěte, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, dostávat příslušné informace, být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor, dále být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí, a to ve všech soudních řízeních, která se ho týkají.²⁹⁹

Pro úplnost je třeba uvést, že právo dítěte vyjádřit se k řízení, které se ho týká, je zaručeno rovněž čl. 4 ÚODSMO, dle něhož jsou příslušné orgány povinny zajistit, aby s ohledem na věk a stupeň zralosti dítěte bylo přihlédnuto k jeho přáním a názoru. Dle tohoto ustanovení má dítě právo obdržet poradu a být řádně informováno o důsledcích osvojení a svého souhlasu s osvojením, pokud je tento souhlas vyžadován.³⁰⁰

Nařízením Brusel II. bis je možnost dítěte vyjádřit svá přání a názor v řízení, jež se jej týká, velmi zdůrazněna. Povinnost vyslechnout dítěte v každém řízení, které se jej týká, se stává jednou z hlavních zásad nařízení. I zde je však zakotvena výjimka, že dítě nemusí být vyslechnuto, pokud by byl výslech považován za nevhodný s přihlédnutím k věku a stupni vyspělosti dítěte. Tato výjimka by měla podléhat restriktivnímu výkladu a o jejím naplnění rozhoduje soud před přikročením k samotnému výslechu dítěte. Nařízení Brusel II. bis nezasahuje do vnitrostátních postupů, jakými je výslech prováděn, v každém případě by tento procesní úkon měl být prováděn s ohledem na individualitu jednotlivého dítěte. Stejným principem ve spojení s potřebnou odborností a opatrností by se měl řídit i výklad a hodnocení názorů dětí. Nařízením není ani stanoveno konkrétní určení osoby či prostředí, kde by měl být výslech proveden, avšak dle Praktické příručky pro používání nového nařízení Brusel II bis. by mělo slyšení dítěte proběhnout v důvěrné atmosféře, která by dítěti pomohla svobodně

²⁹⁸ *General Comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard* [online]. ohchr.org [cit. 15. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.coe.int/t/dg3/children/participation/CRC_C_GC_12.pdf>.

²⁹⁹ Čl. 3 ÚVPD.

³⁰⁰ Čl. 4 ÚODSMO.

a bez ostychu či strachu projevit svůj názor a přání. Zmíněná příručka rovněž klade důraz na odpovídající kvalifikaci pracovníka provádějícího výslech, ať již je to soudce či sociální pracovník. Je esenciální, aby tato osoba byla schopna odfiltrovat z výpovědi dítěte výsledek možného nátlaku či ovlivňování a na druhou stranu mu pomohla vyrovnat se s odpovědností plynoucí z vyjádření názoru a možnému vyhovění tomuto názoru.³⁰¹

Ve vnitrostátním právu ČR lze nalézt reflexi mezinárodních závazků České republiky jakožto signatářského státu výše uvedených úmluv na několika místech. Právo dítěte na informace a na vyjádření svého názoru je zakotveno v § 31 odst. 3 ZOR, dle něhož dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.³⁰² Zákon však nevymezuje, do jaké míry jsou rodiče, soud nebo OSPOD povinni brát zřetel na názor dítěte. Pokud jde o rodiče, nemá o tom zákon žádné ustanovení, stejně tak pokud jde o rozhodování soudu.³⁰³ Konkrétnější jsou naproti tomu § 8 odst. 2 a 3 ZSPOD, která zakotvují nejen právo dítěte, které je schopno formulovat vlastní názory, tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte, ale také právo dítěte, které je schopno s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost posoudit dosah a význam rozhodnutí vyplývajících ze soudního nebo správního řízení, které je účastníkem, nebo jde-li o jiné rozhodnutí vztahující se k jeho osobě, na informace o všech závažných věcech týkajících se jeho osoby. OSPOD věnuje projeveným názorům dítěte náležitou pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Při své činnosti pak OSPOD bere v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji tak, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje.³⁰⁴ Citovaná ustanovení ZSPOD vychází z čl. 10 ÚVPD, který vymezuje úlohu zástupců dítěte (v českém pojetí kolizního opatrovníka) tak, že soudním řízením, které se týká dítěte, pokud to není v rozporu s nejlepšími zájmy dítěte, je zástupce povinen nejen poskytovat dítěti příslušné

³⁰¹ JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitým osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 249, 250.

K tomu blíže viz *Praktická příručka pro používání nového nařízení Brusel II* [online]. ec.europa.eu [cit. 10. listopadu 2013]. Dostupné z <http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_ec_vdm_cs.pdf>.

³⁰² § 31 odst. 3 ZOR, ve znění pozdějších předpisů.

³⁰³ HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 123.

³⁰⁴ § 8 odst. 2 a 3 ZSPOD, ve znění pozdějších předpisů.

informace, ale současně objasňovat dítěti, pokud se podle vnitrostátního práva má za to, že dítě dostatečně chápe situaci, důsledky toho, kdyby jeho názoru bylo vyhověno, a možné důsledky rozhodnutí vůbec.³⁰⁵ Tedy jestliže pracovník OSPOD se rozhodne nevyhovět názoru dítěte, protože je přesvědčen, že takové rozhodnutí by nebylo v zájmu dítěte, měl by dítěti toto své stanovisko objasnit a pokusit se dítě přesvědčit o tom, že jeho přání je nereálné, případně že není v jeho zájmu. Totéž by mělo platit i v případě soudce, který v případě, že rozhoduje v rozporu s názorem dítěte, měl dítěti své stanovisko přesvědčivě vysvětlit.³⁰⁶

V době po nařízení ústavní výchovy je dítěti nadále zachováno právo být slyšeno, a to konkrétně v § 20 odst. 1 písm. j) ZOVÚV, dle něhož dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají; názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti.³⁰⁷

Procesněprávní zakotvení práva dítěte být slyšeno je obsaženo v § 100 OSŘ. Do uvedeného ustanovení výrazně zasáhla novela OSŘ provedená zákonem č. 295/2008 Sb., jež nabyla účinnosti dne 1. října 2008. Kromě vložení nového odst. 3 upravujícího mimosoudní možnost vyřešení sporů prostřednictvím mediátora byla zásadním způsobem změněna dosavadní úprava zjišťování názoru dítěte, obsažená v novém odst. 4 (původně § 100 odst. 3 OSŘ).

Ve shodném znění byla zachována první věta uvedeného ustanovení, dle níž má soud v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, postupovat tak, aby byl zjištěn názor dítěte ve věci.³⁰⁸ K posunu však dochází ve způsobu, jakým má soud dospět ke zjištění názoru dítěte. Předešlá právní úprava stavěla zjišťování názoru nezletilého dítěte prostřednictvím OSPOD, prostřednictvím zástupce dítěte a prostřednictvím jeho výslechu prakticky naroveň, aniž by výslovně některý z těchto způsobů považovala za primární.³⁰⁹ Od novelizace uvedeného zákonného ustanovení je pro soudce prioritní vyslechnout dítě osobně, pouze ve výjimečných případech může soud názor dítěte zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného OSPOD.

³⁰⁵ Čl. 10 ÚVPD.

³⁰⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 123.

³⁰⁷ § 20 odst. 1 písm. j) ZOVÚV, ve znění pozdějších předpisů.

³⁰⁸ § 100 odst. 4 věta první OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

³⁰⁹ Znění § 100 odst. 3 OSŘ před novelou zákonem č. 295/2008 Sb.: V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí buď prostřednictvím jeho zástupce, nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo výslechem dítěte; výslech lze provést i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.

Tento vývoj tak znamená naprostý odklon od systému před rokem 1989, kdy měl výslech dítěte subsidiární povahu a soudy k němu přistupovaly jen tehdy, nebylo-li možné postupovat jinak.³¹⁰

Ačkoliv z § 100 odst. 4 OSŘ jasně vyplývá, že soudy by měly zjistit názor nezletilého dítěte přednostně vždy osobním pohovorem s dítětem a pouze výjimečně prostřednictvím OSPOD nebo soudního znalce, v České republice dle zkušeností dr. Věry Novotné, odbornice na sociálně-právní ochranu dětí, stále převládá praxe, že soudy často požadují výslech dítěte po OSPOD. Zřejmě je to dáno tím, že u každé nové právní úpravy uplyne nějaká doba, než se začne správně aplikovat, nicméně z poznatků OSPOD vyplývá, že v této oblasti tomu tak není. V případě pochybností o vhodnosti výslechu dítěte nebo o formě výslechu může soud tuto otázku konzultovat s příslušným OSPOD. Ve vzájemné spolupráci by soud i OSPOD měli usilovat o to, aby na jedné straně bylo chráněno právo dítěte vyjádřit svůj názor a být slyšeno, na druhé straně aby se pokud možno předcházelo možné traumatizaci dítěte opakovanými výslechy.³¹¹

Za základní prostředek zjištění názoru nezletilého dítěte v řízení, jehož je dítě účastníkem, výše citované zákonné ustanovení tedy považuje jeho výslech, přičemž z dikce předmětného zákonného ustanovení vyplývá, že přednostně je třeba zjistit názor dítěte jeho výslechem samotným soudem. Názor nezletilého dítěte prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo OSPOD může soud pouze ve výjimečných případech. Dochází tak k určité diversifikaci charakteru jednotlivých důkazních prostředků. Co se týče znaleckého posudku, není o povaze příslušného důkazního prostředku pochyb. V případě zjištění názoru nezletilého dítěte prostřednictvím jeho zástupce nebo prostřednictvím OSPOD se bude pravděpodobně nejčastěji jednat o písemné vyjádření, které může být subsumováno pod zprávy a vyjádření orgánů, fyzických a právnických osob a lze na ně aplikovat režim § 128 OSŘ.³¹²

Jako odraz negativních zkušeností z praxe byla do zákona vložena možnost vyslechnout dítě bez přítomnosti třetích osob, a to za situace, kdy by bylo možné očekávat, že by bylo dítě jejich přítomností ovlivněno tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. Zůstává však otázkou, zda možnost vyslechnout dítě i bez přítomnosti kohokoli dalšího (rodičů i jejich právních zástupců) není porušením jejich práva na spravedlivý proces

³¹⁰ ŠÍNOVÁ, Renáta. Několik úvah ke zjišťování skutkového stavu v řízeních ve věcech rodinněprávních. In HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Pocita Petru Hlavsovi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 225, 226.

³¹¹ NOVOTNÁ, Věra. Ještě jednou ke slyšení dítěte. *Právo a rodina*, roč. 2012, č. 10, s. 10.

³¹² HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Pocita Petru Hlavsovi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 226, 227.

vzhledem k tomu, že tímto postupem jim je odňata možnost bezprostředně se účastnit procesního úkonu, dohlížet na průběh výslechu dítěte a postup soudce, reagovat na řečené skutečnosti. Prostor k reakcím je poskytnut zpravidla až v souvislosti se čtením protokolu, rovněž případné doplňující dotazy jsou zodpovězeny až po samotném výslechu dítěte, nezděra i s delším časovým odstupem.³¹³ Autorka této práce se domnívá, že v případě těchto specifických situací kolize práv zákonných zástupců dítěte na spravedlivý proces a práva dítěte svobodně vyjádřit svůj názor není možné v kontextu s principem nejlepších zájmů dítěte dospět k jinému závěru, než že procesní práva rodičů musí ustoupit právům dítěte. Zájmy dítěte jsou předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, a aby byl nejlepší zájem dítěte v konkrétním případě náležitě zjištěn, je třeba umožnit dítěti ničím nerušený výkon jeho práva být slyšeno tak, aby mohlo bez obav vyjádřit svá skutečná přání a pocity.

Novelizací OSŘ zákonem č. 404/2012 Sb. byl s účinností od 1. ledna 2013 do § 100 odst. 4 OSŘ zaveden institut tzv. důvěrníka dítěte. Do OSŘ tak byl promítnut čl. 5 písm. a) EVPD týkající se práva dítěte požadovat pomoc vhodné osoby dle své volby, která mu pomůže vyjádřit jeho názor. Dle důvodové zprávy k výše uvedenému zákonu je účelem této legislativní změny posílení procesních práv nezletilých dětí v občanském soudním řízení. Dítěti by tedy mělo být umožněno, aby si v souladu se svou vůlí zvolilo osobu, které důvěřuje a která bude osobně přítomna výslechu dítěte. Institut důvěrníka má sloužit tomu, aby dítě mělo nablízku osobu, kterou zná a které důvěřuje a jež mu v průběhu výslechu pomůže s vyjádřením jeho vlastního názoru. Důvěrník by však v průběhu výslechu neměl sám za dítě mluvit, neměl by vyjadřovat svůj vlastní názor na položenou otázku nebo svůj názor na to, jak by asi dítě chtělo odpovědět, ani by neměl dítě navádět k určitým odpovědím. Funkce důvěrníka by měla spočívat v tom, že dítě psychicky podpoří, pomůže mu, aby vyjádřilo svůj skutečný názor, a pokud to bude potřeba, důvěrník zprostředkuje názor vyjádřený dítětem vyslychajícímu soudci. Přítomnost důvěrníka u výslechu dítěte by však neměla mít na průběh výslechu jakékoli nežádoucí dopady. Zákon v § 100 odst. 4 OSŘ umožňuje, aby v případě, kdy přítomností důvěrníka dítěte, který není jeho zákonným zástupcem a o jehož účast u výslechu dítěte požádá, dochází k maření účelu výslechu, jímž je zjištění skutečného nezkresleného názoru dítěte, může soud ve výjimečných případech přítomnost důvěrníka u výslechu dítěte vyloučit.³¹⁴ Jestliže by důvěrník nadměrně, nepřiměřeně nebo nevhodným způsobem zasahoval do provádění výslechu dítěte nad rámec poskytování pomoci dítěti

³¹³ JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitému osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 252.

³¹⁴ § 100 odst. 4 věta za středníkem OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

s vyjádřením jeho názoru, zůstává zachována možnost soudu využít pořádkových opatření obsažených v § 53 a 54 OSŘ.³¹⁵

V souvislosti se způsoby zjišťování názoru nezletilého dítěte v řízení vyvstává současně otázka posouzení informací získaných jedním ze zákonem umožněných postupů. Hodnocení důkazů je myšlenková činnost soudce, u níž v rámci zásady volného hodnocení důkazů zákon nepředepisuje a ani předepisovat nemůže, pravidla, z nichž má soud vycházet. Dle § 100 odst. 4 *in fine* OSŘ k názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.³¹⁶ V návaznosti na další v úvahu přicházející způsoby zjištění názoru nezletilého dítěte v řízení se nabízí otázka, zda je nutné, aby soudce i v případě využití těchto jiných způsobů zvláště přihlížel při hodnocení důkazů k věku a rozumové vyspělosti dítěte, a to zejména v případě znaleckého posudku a zjištění názoru prostřednictvím OSPOD. Znalec je soudem povolán k tomu, aby celou situaci zhodnotil z hlediska svých odborných znalostí pedopsychologie a pedopsychiatrie, rovněž v případě OSPOD lze předpokládat určité zhodnocení situace na základě odborných znalostí a především praktických zkušeností souvisejících s péčí o nezletilé děti. Soud tak v praxi při získání názoru dítěte jedním ze dvou posléze uvedených případů v rámci jeho hodnocení již přistupuje jako k názoru odpovídajícímu věku a rozumové vyspělosti dítěte a z těchto důvodů již není nutné jej nadále podrobovat dalšímu přezkumu.³¹⁷ Je však třeba mít na paměti, že v případě provedení výsledku nezletilého dítěte OSPOD, nebo v případě zjišťování názoru dítěte znalcem v rámci zpracování znaleckého posudku se vždy jedná o zprostředkování zjištění zjištěného názoru nezletilého dítěte, které otevírá prostor pro jeho možnou nežádoucí korekci či zkreslení.³¹⁸

Věková hranice, od které je dítě schopno formulovat svůj názor, tedy kdy nabývá právo být slyšeno a je povinností soudu zjišťovat názor dítěte, není v české účinné právní úpravě explicitně stanovena. Žádnou obligatorní hranici neurčují ani mezinárodní dokumenty, neboť hovoří-li tyto o participačních právech dítěte, vychází rovněž ze zralosti dítěte.³¹⁹ Je tedy ponecháno na úvaze soudu, zda případné zjištění názoru nezletilého dítěte splňuje

³¹⁵ *Sněmovní tisk 686/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony* [online]. psp.cz [cit. 14. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=686&CT1=0>>.

³¹⁶ § 100 odst. 4 *in fine* OSŘ, ve znění pozdějších předpisů.

³¹⁷ ŠÍNOVÁ, Renáta. Několik úvah ke zjišťování skutkového stavu v řízeních ve věcech rodinněprávních. In HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Pocita Petru Hlavsovi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 227.

³¹⁸ RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 100.

³¹⁹ K tomu blíže viz KORNEL, Martin. *Věkové hranice: Prostředek ochrany dítěte?* [online]. law.muni.cz, 2010 [cit. 14. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2010/files/slabi/Kornel_Martin_1582.pdf>.

podmínku vhodnosti a jakým způsobem má být názor dítěte zjištěn. Obdobně jako v případě procesní způsobilosti nezletilého dítěte i zde hraje důležitou roli judikatura. K otázce práva dítěte na slyšení v řízení o nařízení ústavní výchovy se vyjádřil ÚS ve svém nálezu ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08. Z citovaného rozhodnutí se podává, že rodinné prostředí je pro dítě prostorem svobody a jakékoliv jiné prostředí za prostor osobní svobody dítěte proto považovat zásadně nelze. Posledně uvedené platí především pro zařízení zřizovaná orgány veřejné moci, tedy především ústavní zařízení, která mají vlastní režim, který vnučují v souladu se zákonem svým chovancům. Podstatné je, že v případě zásahu do osobní svobody existuje obecné základní pravidlo být slyšen před soudem, který o omezení svobody rozhoduje, a to kdykoliv se tak děje. Zásadně není důvod, aby dospělý měl základní právo být slyšen přímo před soudem, když je rozhodováno o omezení jeho osobní svobody, a dítě nikoliv. Za relevantní důvod pro odepření práva dítěte na slyšení je nutno považovat to, že dítě není s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření, která se ho týkají. Při zohlednění konkrétní situace je třeba vycházet z toho, že člověk inteligenčně dospívá mezi jedenáctým a dvanáctým rokem života a na vrcholu výkonu je v tomto ohledu v šestnácti letech věku. Proto v případě rozhodování o nařízení ústavní výchovy dítěte staršího dvanácti let zásadně neexistuje důvod pro odepření práva dítěte na slyšení přímo soudem. Na zákonem dané alternativy je vždy nutno nahlížet jako na výjimky, které musí soud ve svém rozhodnutí řádně odůvodnit.³²⁰

Vzhledem k výše uvedenému se v České republice v soudní praxi jako nepsané pravidlo ustálil postulát, že každé dítě ve věku dvanácti let a výše by mělo být slyšeno v každém řízení, které se jej dotýká. Co se týče zakotvení věkových hranic výslechu dítěte soudem v jiných evropských právních úpravách, nejedná se o oblast, která by byla sjednocena, respektive přístupy v jednotlivých státech k tomuto institutu se liší. V právních úpravách některých zemí, zejména skandinávské provenience, je stanoven konkrétní věkový limit, kdy dítě může určovat rozhodnutí soudu týkající se svěřeni do péče a styku s rodičem s výhradou, že rozhodnutí dítěte nemusí být za výjimečných okolností respektováno, jestliže volba, kterou dítě učinilo, je pro něj škodlivá. Věkové limity se pohybují v rozmezí od sedmi do šestnácti let.³²¹ Pevná věková hranice dvanácti let, od které je dítě schopnost formulovat

³²⁰ Nález ÚS ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08, Sb. n. u. sv. 53, s. 11, a v něm citovaná judikatura.

³²¹ Například finské rodinné právo stanoví, že rozhodnutí o svěřeni do péče a o styku s rodičem nemůže být vykonáno proti vůli dítěte staršího dvanácti let. Postoj dítěte mladšího dvanácti let vždy musí být vzat v úvahu, pokud je dítě dostatečně zralé, aby vyjádřilo svůj názor. Není stanoven dolní věkový limit pro vyslechnutí dítěte při soudním jednání. Podobná právní úprava platí ve Švédsku. Dítě starší dvanácti let může vetovat výkon rozhodnutí o svěřeni do péče nebo o styku s rodičem. Rozhodnutí může být vykonáno v rozporu s přáním dítěte

svůj názor, je stanovena také např. v Nizozemsku.³²² V Rakousku ve věcech péče a styku mezi rodiči a dětmi má nezletilý starší čtrnácti let způsobilost před soudem samostatně jednat. Pokud to rozumové schopnosti nezletilého vyžadují, dbá soud na to, aby mohl svá práva v řízení účinně hájit. Musí jej rovněž poučit o existujících možnostech poradenství. Soud má povinnost vyslechnout osobně každé dítě, přičemž dítě mladší než deset let může být slyšeno i jiným vhodným způsobem, jestliže to vyžaduje jeho vývoj, zdravotní stav nebo jestliže jinak nelze od nezletilého očekávat vážný a neovlivněný názor. Výslech nezletilého se neprovádí, jestliže vzhledem k jeho rozumovým schopnostem nelze očekávat promyšlené vyjádření k předmětu řízení nebo jestliže by jeho provedení či tím způsobený průtah ohrozil zájem dítěte.³²³ Na Slovensku, v Polsku, v Německu a v Maďarsku obdobně jako v České republice není žádným právním předpisem závazně upravena věková hranice obligatorního slyšení nezletilého dítěte a záleží na posouzení soudce, zda a jakým způsobem bude názor dítěte zjišťován, přičemž se uplatňuje posuzování psychické vyspělosti dítěte v konkrétním případě. Zatímco na Slovensku obdobně jako v České republice se praxí všeobecně přijímaná věková hranice pohybuje kolem dvanáctého roku věku dítěte, v Maďarsku musí být dle ustálené praxe slyšeno každé dítě od čtrnácti let věku, ledaže by tento postup byl v rozporu s jeho nejlepšími zájmy. V žádné z uvedených zemí však není věková hranice, od které by soud byl povinen obligatorně dítě vyslechnout, stanovena zákonem. V Polsku platí pouze obecný princip, že před soudem nemůže být slyšena osoba, která není schopna uchovat v paměti a následně sdělit, co vlastními smysly vnímala. V Německu je systém nastaven tak, že soud má povinnost zjistit osobně názor každého dítěte a pokud tak neučiní, musí tuto skutečnost řádně a zevrubně odůvodnit ve svém rozhodnutí. Opatrovničtí soudci proto raději volí cestu realizace výslechu dítěte téměř ve všech případech a není proto výjimkou, že k výslechu u soudu je předvoláno i dítě ve věku tří let.³²⁴

Právo dítěte být slyšeno nelze omezit pouze na výslech dítěte soudem či zjištění jeho názoru prostřednictvím zástupce, OSPOD anebo v rámci vypracování znaleckého posudku.

pouze tehdy, pokud to soud považuje za nutné v zájmu dítěte. To samé se vztahuje na děti mladší dvanácti let, pokud jsou již natolik vyvrálé, že jejich přání mohou být brána v potaz.

KORNEL, Martin. *Věkové hranice: Prostředek ochrany dítěte?* [online]. law.muni.cz, 2010 [cit. 14. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2010/files/slabi/Kornel_Martin_1582.pdf>.

³²² MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 64.

³²³ BITTNER, Petr et kol. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Artron 2005, 2007, s. 37.

³²⁴ Poznátka o přístupech k realizaci práva dítěte být slyšeno v Maďarsku, v Německu, v Polsku a ve Slovenské republice autorka práce získala na mezinárodním semináři pořádaném pod záštitou Evropské justiční vzdělávací sítě (European Judicial Training Network), konaném ve dnech 3. – 8. listopadu 2013 v Budapešti na téma Praxe při výkonu spravedlnosti se zaměřením na děti (Child-focused practices in the administration of justice), jehož se zúčastnili soudci a státní zástupci, justiční a právní čekatelé výše uvedených zemí včetně České republiky.

Nedílnou součástí práva dítěte vyjádřit svůj názor je i právo dítěte obdržet informace, aby si mohlo názor utvořit. Stávající OSŘ právo dítěte na informace opomíjí, ač toto právo vyplývá z čl. 6 ÚVPD.³²⁵ Soud by měl dítěte potřebné informace vhodným způsobem sdělit a v ideálním případě dítěte poskytnout čas si názor vytvořit, než bude přistoupeno k jeho výsledku.³²⁶

Čl. 6 ÚVPD rovněž stanoví povinnost soudního orgánu vzít názor dítěte náležitě v úvahu. Jak již bylo uvedeno výše, dle § 100 odst. 4 *in fine* OSŘ k názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti. Z formulace ustanovení o relevanci názoru dítěte pro rozhodování soudu vyplývá, že je pouze na uvážení orgánu provádějícího výsledek, jakým způsobem získané informace vyhodnotí a určí jim váhu při posuzování samostatně i v kontextu dalších důkazů. Rozhodující osoba by vždy měla mít na paměti, že dítě je osobou odlišnou od dospělého, osobnost dítěte se dosud vyvíjí a ve svém vývoji je lehce zranitelná, ovlivnitelná a manipulovatelná. V okamžiku, kdy se názor dítěte dostane do kontrastu k zájmům dítěte vyjádřeným například znaleckým posudkem či zprávou kolizního opatrovníka, je meritorní rozhodnutí velmi obtížné, přičemž nelze neopomenout vyhodnotit také věrohodnost výpovědi dítěte.³²⁷

Pokud jde o zkoumání věrohodnosti dětské výpovědi v závislosti na věku vyslychaného dítěte, rozbor více než sta znaleckých expertiz ukázal, že nejspolehlivější jsou výpovědi dětí mladšího školního věku. Za nejpříznivější věk z hlediska věrohodnosti se považuje období mezi devátým a jedenáctým rokem. U chlapců toto příznivé období přetrvává přibližně do třinácti až čtrnácti let, u dívek začínají být po desátém až dvanáctém roku věku výpovědi méně spolehlivé. S nižší věrohodností výpovědi dítěte je třeba počítat a je vhodné tomu přizpůsobit podávané i získané informace.³²⁸

Žádné zákonné ustanovení blíže nevymezuje, nakolik to, co dítě chce nebo řekne, je závazné pro dospělé a zejména pro státní orgány. Je zřejmé, že ne všechna dětská přání a požadavky lze akceptovat. Dítě si neuvědomuje nevhodnost, škodlivost či dokonce vysokou rizikovitost některých svých požadavků, neboť není citově, rozumově ani morálně zralé.³²⁹

³²⁵ Dle čl. 6 EÚVPD v řízení, které se týká dítěte, musí soudní orgán před vynesemím rozhodnutí mimo jiné zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny příslušné informace, pokud se podle vnitrostátních předpisů má za to, že dítě dostatečně chápe situaci.

³²⁶ K tomu blíže viz BITTNER, Petr et kol. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Artron 2005, 2007, s. 36.

³²⁷ JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitému osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 253.

³²⁸ K tomu blíže viz MOTEJL, Otakar et al. *Rodina a dítě - sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007, s. 63.

³²⁹ BAKALÁŘ, Eduard et al. *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem*. Praha: TRITON, 2008, s. 8.

V praxi se lze bohužel setkat s tím, že soud názor dítěte v odůvodnění rozsudku pouze konstatuje, aniž by se zejména v případech, kdy rozhodne odlišně od názoru dítěte, náležitě vypořádal se zdůvodněním, proč takto učinil, respektive proč je přání dítěte v rozporu s jeho zájmy.³³⁰ Soudy někdy povinnost zjistit názor dítěte zcela opomíjejí a vyhýbají se mu vedení snahou chránit dítě z obavy, že by výslech pro dítě představoval příliš velkou psychickou zátěž. Pro soudce ovšem zjištění názoru dítěte přináší příznivý efekt, neboť vede k lepšímu objasnění skutkového stavu věci. Rovněž pro dítě má respektování jeho práva být slyšeno pozitivní dopad v tom směru, že mu dává pocit, že jeho názor je důležitý, že rozhodující osobě záleží na ochraně jeho zájmů, učí dítě nebýt pouze pasivním pozorovatelem událostí, které se ho zásadním způsobem týkají. Je pravdou, že k otázce zjišťování názoru dítěte je třeba přistupovat s určitou opatrností, neboť dítě je nedospělou bytostí a v jednotlivých fázích vývoje své osobnosti je vystaveno zvýšenému nebezpečí vzniku psychické újmy. Úpravu, která ponechává na zvážení soudu, zda je zjištění názoru dítěte a způsob zjištění vhodné, považuje autorka této práce za optimální, neboť umožňuje postupovat v každém případě jednotlivě v závislosti na konkrétních okolnostech. Vyžaduje však zodpovědný přístup soudců, kteří si plně uvědomují význam tohoto institutu a jsou připraveni rozpoznat, kdy je zjištění názoru dítěte žádoucí a naopak kdy je třeba od tohoto postupu upustit. Posléze uvedená možnost by však měla být výjimka z pravidla a snahou soudců by mělo být umožnit dítěti být slyšeno, pokud to jeho vyspělost a věk dovolí. Výslech dítěte by měl být samozřejmostí zejména v případě, kdy dítě samo o slyšení žádá.³³¹

Na tomto místě se nabízí otázka, který subjekt je oprávněn dovolávat se práva dítěte být slyšeno, není-li toto ze strany soudu respektováno. Je zřejmé, že v praxi se nezletilé dítě bude zřídka kdy tohoto svého práva domáhat, zejména v případě, nedostane-li se mu náležitých informací o probíhajícím řízení. Z logiky věci by potom bylo vhodné, aby proti porušení práva dítěte být slyšeno mohli vznést námitky i ostatní účastníci řízení. Odpověď na danou otázku poskytuje náleží ÚS ze dne 26. srpna 2010, sp. zn. III. ÚS 3007/09. V předmětné věci byla rozsudkem Okresního soudu ve Svitavách (mimo jiné výroky) nařízena ústavní výchova u nezletilé Petry, Krajský soud v Hradci Králové jako soud odvolací rozsudek soudu prvního stupně potvrdil. V řízení před okresním soudem ani v odvolacím řízení nebyla nezletilá osobně vyslechnuta, ačkoliv o to opakovaně žádala jak stěžovatelka (matka nezletilé), tak nezletilá samotná prostřednictvím dopisů adresovaných odvolacímu

³³⁰ BITTNER, Petr et kol. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Artron 2005, 2007, s. 37.

³³¹ KRISTKOVÁ, Veronika. *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů* [online]. viaiuris.cz, IV/2005, [cit. 14. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf>.

soudu, přičemž v té době byla nezletilá starší patnácti let. Stěžovatelka (matka nezletilé) v ústavní stížnosti navrhla, aby ÚS pro porušení práv její nezletilé dcery zaručených v čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 12 odst. 2 ÚPD a čl. 3 písm. b) ÚVPD, jakož i jejich práv dle čl. 7, čl. 10 odst. 2, čl. 32 odst. 4, čl. 36 odst. 1 a čl. 38 Listiny a čl. 6 odst. 1 Úmluvy zrušil napadená rozhodnutí soudu prvního i druhého stupně. ÚS ústavní stížnosti vyhověl, přičemž zdůraznil, že v řízení o ústavní výchově stěžovatelkou dovolávané právo dítěte na spravedlivý proces, resp. právo být slyšeno, náleží pouze jemu a nikoliv stěžovateli, tudíž se jeho porušení může dovolávat pouze dítě. Co do práv zakotvených v čl. 12 odst. 2 ÚPD a čl. 3 písm. b) ÚVPD, i pro ně platí, že bez dalšího patří pouze dětem a nikoliv rodičům. Nelze však vyloučit, aby se porušení těchto práv stěžovatelka jako matka dítěte dovolala v souvislosti s námitkou neoprávněného zásahu do soukromého a rodinného života, a zejména pak zásahu do vlastního práva na spravedlivý proces v řízení, jehož byla sama účastníkem. To je pak namísto vztáhnout právě ke stěžejní výhradě, že v řízení nebyla nezletilá Petra vyslechnuta a do jeho výsledku nebyl adekvátně zakomponován její názor k odnětí z péče své matky a nařízení ústavní výchovy, stejně jako ke stěžovatelčině kritice postupů soudů při zjišťování skutkového stavu a provádění důkazů, neboť nezletilé dítě vzhledem ke svému věku a zjištěnému osobnostními utváření bylo i způsobilým pramenem potřebných skutkových poznatků.³³² Z výše uvedené vyplývá, že porušení práva dítěte být slyšeno se může domáhat i osoba odlišná od samotného dítěte, ovšem na odlišném právním základu.

Při realizaci práva dítěte být slyšeno (a obecně v každém řízení týkajícím se nezletilých dětí) však nezáleží pouze na znění zákonných ustanovení, ale také na odborné způsobilosti a přístupu osob, které předmětnou právní úpravu interpretují a aplikují. Vedle pracovníkům OSPOD, zaměstnanců jednotlivých ústavních zařízení a státní správy v této oblasti se jedná především o soudce, kteří v jednotlivých případech vydávají rozhodnutí a nesou tak odpovědnost za osudy konkrétních dětí a jejich rodin. Problematickou se v tomto směru jeví nedostatečná specializace soudců na agendu péče o nezletilé. U soudů prvního stupně bývají zřízena samostatná opatrovnická oddělení, do jejichž působnosti však kromě péče soudu o nezletilé spadají i řízení o vyslovení přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče, řízení o způsobilosti k právním úkonům a další řízení upravená v hlavě páté části třetí OSŘ. U soudů odvolacích pak samostatná opatrovnická oddělení chybí, o řádných opravných prostředcích ve věcech péče soudu o nezletilé rozhodují senáty civilněprávního oddělení. Je pravdou, že např. oproti Dánsku, kde ani soudci soudů prvního

³³² K tomu blíže viz náleží ÚS ze dne 26. srpna 2010, sp. zn. III. ÚS 3007/09, Sb. n. u. sv. 58, s. 503., a v něm uvedené odkazy na judikaturu ÚS a ESLP.

stupně nejsou nijak specializováni a každý ze soudců řeší spory z různých oblastí práva, má český justiční systém v tomto směru určitý náskok,³³³ nicméně pořád je co vylepšovat. Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé vyžaduje řadu interdisciplinárních znalostí a dovedností, přičemž možnost vzdělávání soudců v mimoprávních oborech, zejména v psychologii a psychiatrii, lze hodnotit jako insuficientní. Justiční akademie sice nabízí řadu seminářů zaměřených na rozšíření a prohloubení znalostí představitelů justice i v jiných než právních oblastech, nicméně kapacita těchto seminářů je omezená a navíc účast soudců na nabízených kurzech je založena na principu dobrovolnosti.³³⁴ Rovněž zvýšené riziko výskytu syndromu vyhoření v souvislosti se jmenováním do soudcovské funkce bez časového omezení s sebou nese nebezpečí formalistického přístupu k rozhodování. Preventivní metody zmíněného syndromu vyhoření by proto rovněž měly tvořit nezbytnou součást systému vzdělávání soudců.³³⁵

Zjištění názoru nezletilého dítěte nelze považovat za simplexní úkon, naopak se jedná o náročný postup, který vyžaduje od soudců a pracovníků OSPOD znalost dětské psychiky, jeho vývoje a potřeb, dostatečné empatické cítění a citlivý přístup. Vzhledem k těmto skutečnostem budou níže přiblíženy základní zásady, které by osoba zjišťující názor nezletilého dítěte, respektive provádějící výslech nezletilého dítěte nejen v řízení o nařízení ústavní výchovy, ale ve všech civilních soudních řízeních týkajících se nezletilých dětí měla dodržovat. Problematika výslechu nezletilého dítěte v rámci trestního řízení zahrnující mimo jiné riziko sekundární viktimizace dítěte je s ohledem na téma této práce ponechána stranou.

3.4.1 Specifika zjištění názoru nezletilého dítěte v civilním soudním řízení

Předně je třeba předeslat, že v kontextu práva dítěte být slyšeno je nezbytné rozlišovat situace, kdy je zjišťován názor dítěte v souladu s § 100 odst. 4 OSŘ, dále kdy je nezletilé dítě vyslýcháno jako účastník řízení dle § 131 OSŘ a konečně kdy může být nezletilé dítě slyšeno jako svědek v režimu § 126 OSŘ. V prvním z uvedených případů předmětem výslechu není

³³³ K tomu blíže viz VANĚČEK, Petr. Soudy a soudci v Dánsku. *Soudce*, roč. 2013, č. 2, s. 30.

³³⁴ Nálezem ÚS ze dne 18. června 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02, byla zrušena některá ustanovení zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), ve znění pozdějších předpisů, která zaváděla jako nový institut povinné periodické hodnocení odborné způsobilosti soudců s důsledkem možného skončení soudcovského mandátu. Důvodem zrušení napadeného mechanismu byla jeho protiústavnost spočívající v porušení principu dělby moci ve státě a na něj navazujícího principu soudcovské nezávislosti.

Nález ÚS ze dne 18. června 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02, Sb. n. u. sv. 26, s. 273.

³³⁵ BITTNER, Petr et kol. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Artron 2005, 2007, s. 53 – 55.

K projevům syndromu vyhoření viz blíže PONÍŽILOVÁ, Tereza. Syndrom vyhoření – nemoc dnešní doby. *Právo a rodina*, roč. 2012, č. 4, s. 24.

prokázání určité skutečnosti, ale pouze zjištění názoru dítěte. Nejedná se tedy o výslech dítěte jako účastníka řízení coby důkazní prostředek ve smyslu § 131 OSŘ, neboť předmět a účel obou případů výslechů je odlišný. Není však vyloučeno, aby i takový důkaz byl v řízení proveden, jsou-li splněny předpoklady uvedené v tomto ustanovení.³³⁶ Posledně uvedený případ výslechu nezletilého dítěte jako svědka není realizací jeho práva být slyšeno, ale jde o jeho občanskou povinnost. Zároveň je nutné si uvědomit, že OSŘ neobsahuje zvláštní právní úpravu pro výslech nezletilého jako účastníka řízení ani pro výslech nezletilého svědka, soud tak v obou případech použije obecných ustanovení.³³⁷

V případě řízení o nařízení ústavní výchovy teoreticky přicházejí v úvahu všechny výše uvedené varianty. Zjištění názoru nezletilého dítěte v řízení, jehož předmětem je závažný zásah do rodinného života dítěte a jeho rodičů, by mělo být realizováno vždy, je-li dítě schopno formulovat své názory a nejsou-li dány žádné okolnosti svědčící pro upuštění od slyšení nezletilého dítěte (např. jeho špatný zdravotní stav). O výslechu nezletilého dítěte jako účastníka řízení dle § 131 OSŘ pak bude možno uvažovat v případě, že nezletilému dítěti bude soudem přiznána procesní způsobilost ve smyslu § 20 OSŘ. Potřeba výslechu nezletilého svědka v rámci § 126 OSŘ může v rámci řízení o nařízení ústavní výchovy nastat v případě, kdy bude třeba k řádnému zjištění skutkového stavu nutné vyslechnout např. nezletilé sourozence nezletilého dítěte či jeho spolužáky. V praxi se však posledně uvedené případy vyskytují zcela vzácně, neboť při zjišťování skutkového stavu si soud zpravidla vystačí se zprávou OSPOD, výslechem rodičů nezletilého dítěte, případně znaleckým posudkem.

Co se týče samotného slyšení nezletilého dítěte z praktického pohledu, s ohledem na primární zjišťování názoru nezletilého dítěte soudem bude důraz kladen právě na postup tohoto orgánu.

První problém nastává už v otázce místa výslechu dítěte. Vliv vnějšího prostředí a celkové atmosféry výslechu nezletilého dítěte nelze podceňovat. Vnější prostředí je chápáno jako důležitý psychologický moment výslechu dítěte, který může výrazně ovlivnit výslednou výpověď.³³⁸ V současné době české soudy nedisponují speciálními místnostmi určenými pro výslech nezletilých dětí, jež jsou vybavené hračkami a poskytují pro děti adekvátní prostředí. Pro ilustraci lze uvést, že například v Maďarsku takové místnosti na řadě soudů

³³⁶ MACKOVÁ, Alena. In DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 465, 466.

³³⁷ MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 64.

³³⁸ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 330–331, 334. Citováno z: MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 66, 67.

existují, případně budou v krátkém časovém horizontu vybudovány. Na druhou stranu v Německu tyto místnosti již zřízeny jsou, ovšem dostává se jim minimálního využití ze strany soudců.³³⁹ V českých podmínkách je tedy výslech nezletilého dítěte realizován zpravidla v jednací síni, výjimečně pak v kanceláři soudce. Mělo by být samozřejmostí, že soudce pro tyto případy odloží talár a pro výslech nezletilého dítěte v jednací síni zvolí pokud možno co nejméně formální místo.

Důležitou roli rovněž hraje denní doba, kdy je výslech realizován. Odborníci doporučují děti předškolního věku vyslýchat dopoledne, odpoledne pak maximálně mezi 13. až 15. hodinou. Jednoduše řešeno je z hlediska termínu konání výslechu nezletilého dítěte vhodné kopírovat dobu školní výuky. Děti předškolního a mladšího školního věku nejsou schopny koncentrovat se po delší časový úsek a měla by proto být v tomto směru zohledněna délka výslechu.³⁴⁰

Soudce, který provádí výslech nezletilého dítěte, by měl vždy postupovat trpělivě a před započatím samotného výslechu navázat s dítětem emocionální kontakt a získat si jeho důvěru. Tento postup soudci zároveň umožní zhodnotit stupeň mentální úrovně dítěte. Nejen v případě zjišťování názoru nezletilého dítěte, ale i v případě výslechu nezletilého dítěte jako účastníka řízení či svědka musí soud postupovat přiměřeně věku nezletilého dítěte a jeho rozumové vyspělosti. Je tedy třeba volit takové jazykové obraty, které budou pro dítě srozumitelné a pochopitelné. Tyto jazykové obraty by soud měl doslovně zaznamenat při protokolaci, aby bylo zřejmé, že nezletilý byl řádně poučen v souladu s příslušnými ustanoveními OSŘ (je nasnadě, že tento postup odpadá v případě zjišťování názoru nezletilého dítěte dle § 100 odst. 4 OSŘ). I nezletilé dítě je třeba poučit o jeho právu odepřít výpověď, u dítěte mladšího patnácti let vzhledem k jeho trestní odpovědnosti není nutné jej poučovat o následcích křivé výpovědi. Nabízí se zde otázka, zda je nezletilé dítě schopno vždy posoudit důvody odmítnutí svědecké výpovědi. Dítě mladší patnácti let nemůže způsobit nebezpečí trestního stíhání sobě, ale pouze osobám jemu blízkým. Dítě mladší patnácti let však zpravidla nebude schopné tyto důvody nejen uvést, ale především posoudit, zda se v jeho případě vůbec o konkrétní naplnění důvodů odmítnutí výpovědi jedná.³⁴¹

³³⁹ Uvedené poznatky byly autorkou práce získány na již zmíněném mezinárodním semináři konaném ve dnech 4. – 8. listopadu 2013 v Budapešti, a to na základě rozhovoru s opatrovnickými soudci jednotlivých zemí. Vzhledem k značně subjektivnímu náhledu nelze uvedené poznatky zcela paušalizovat a jsou uvedeny pouze z ilustrativních důvodů.

³⁴⁰ Poznatky soudních znalců z oboru psychologie PhDr. Ludmily Mrkvicové a PhDr. Karla Noska prezentované na semináři konaném v Kroměříži ve dnech 3. – 5. října 2012 na téma Psychologie výslechu dítěte.

³⁴¹ MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 65.

Na počátku výslechu je nezbytné nechat dítě spontánně vypovídat jeho vlastními slovy. Je zcela nevhodné přerušovat volné vyprávění dítěte. Jakmile soudce vstupuje do verbální produkce dítěte, byť i jen za účelem určitého upřesnění či usměrnění výpovědi, tlumí tím ochotu dítěte a zároveň jeho připravenost vypovídat. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že dítě má tendence dotvářet do celku a vyhovět přání dospělých, ve svých výpovědích děti rovněž tendují k nerespektování kauzality. Doplnující, upřesňující, vysvětlující a další otázky mohou být použity až v okamžiku, kdy si je vyslychající zcela jist tím, že dítě své spontánní sdělení již definitivně ukončilo.³⁴² Při kladení doplňujících otázek je třeba používat srozumitelná slova, eliminovat používání zájmen, vyhýbat se záporům a subjektivnímu hodnocení situace.³⁴³

Stejně jako u výslechu dospělých osob i v případě nezletilých dětí platí obecný zákaz sugestivních a kapiózních otázek. Z hlediska psychologických zvláštností výslechu nezletilých dětí je nutné upozornit na aspekt sugesce. Je doloženo, že sugestibilita³⁴⁴ je závislá mimo jiné i na věku. V dětství je sugestibilita v průměru vyšší a s přibývajícím věkem jí ubývá. Z této obecné souvislosti sugestibility a věku se vyvozuje závěr, že děti bývají při výslechu v průměru více ovlivnitelné než dospělí. Předpokládá se, že děti více podléhají sugestivnímu působení a rovněž citlivěji reagují na osobu vyslychajícího. Snaží se vycítit nebo odhadnout jeho očekávání a vyhovět mu. Dítě si pak uvádí to, co si myslí, že chce vyslychající slyšet. Vyslychající by měl při výslechu dítěte pečlivě formulovat otázky tak, aby nenapovídaly či nenaznačovaly směr odpovědi. Při výslechu by se měl průběžně ujišťovat, že rizika neuvědomovaného, bezděčného sugestivního působení jsou minimální, tj. že používá verbální i neverbální prostředky jednoznačným a pro dítě srozumitelným způsobem.³⁴⁵

Na tomto místě je třeba upozornit na nebezpečí otázek začínajících slovem „ale“. Takto uvozená otázka může v dětech vzbudit dojem, že vyslychající osoba není spokojena s odpovědí dítěte a může vést k tomu, že dítě se bude snažit svou výpověď změnit, aby vyslychající osobu uspokojily.³⁴⁶

Obsah výslechu nezletilého dítěte je třeba pečlivě protokolovat a v odůvodnění rozhodnutí se s ním vypořádat v intencích § 157 odst. 2 OSŘ. Výpověď nezletilého dítěte by měla být zaprotokolována doslovným zápisem jeho výpovědi včetně uvedení přesného znění

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Poznatky získané autorkou práce na výše zmíněném semináři Psychologie výslechu dítěte.

³⁴⁴ Tzn. ovlivnitelnost, schopnost přijímat nekriticky, automaticky cizí názory za své a převádět je do vlastního chování a prožívání.

³⁴⁵ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 330– 331, 334. Citováno z: MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 66.

³⁴⁶ K tomu blíže viz VAN DEN BRINKOVÁ ŠTIFTEROVÁ, Catherina. Konference Mezinárodní asociace forenzních lingvistů v Portugalsku. *Soudní tlumočnick*, roč. 2012, s. 80.

otázek a přímé řeči dítěte. Způsob, kdy soudce diktuje podstatný obsah výpovědi nezletilého dítěte, není příliš vhodný, neboť by mohlo dojít k nenapravitelnému znehodnocení výpovědi dítěte. I v těchto případech bude ovšem záviset na konkrétní situaci a na rozhodnutí soudce, jakým způsobem protokolaci výslechu nezletilého dítěte provede.³⁴⁷ V případě komparace přístupů v jiných evropských státech se lze v této souvislosti setkat s různými odchylkami od výše uvedeného schématu. Například dr. Adrienn Várai-Jeges, soudkyně opatrovnického oddělení Okresního soudu v Pešti, popisuje svůj postup při zjišťování názoru nezletilého dítěte a jeho následné protokolaci tak, že po celou dobu slyšení nezletilého dítěte si pořizuje poznámky, přičemž dbá na to, aby s dítětem udržovala oční kontakt. Po skončení výslechu nezletilého dítěte pořídí prostřednictvím nahrávacího zařízení záznam o jeho výpovědi, čemuž je nezletilé dítě přítomno. Následně má soudce ze zákona povinnost dotázat se dítěte, zda souhlasí se zněním takto pořizovaného záznamu. Zákonní zástupci nezletilého dítěte zpravidla nejsou připuštěni k osobní účasti u slyšení nezletilého dítěte, po ukončení výslechu dítěte a pořizení záznamu jsou rodiče vyzváni k návratu do jednacích síní, kde jim je pořizovaný záznam přehrán. Naproti tomu německá soudkyně opatrovnického oddělení Okresního soudu v Parchimu dr. Anja Wolfram ke své praxi při zjišťování názoru nezletilých dětí uvádí, že o obsahu výpovědi nezletilého dítěte pořídí protokol dle svého uvážení, přičemž dítěti není dána žádná možnost výsledku protokolace jakýmkoli způsobem ovlivnit. Protokolaci je však vždy přítomen kolizní opatrovník nezletilého dítěte, kterým je zpravidla advokát. Zákonní zástupci dítěte jsou s obsahem protokolu následně seznámeni.³⁴⁸

Institut zjištění názoru nezletilého dítěte nelze podceňovat, neboť v sobě skrývá řadu úskalí. Opatrovniční soudci by k němu měli přistupovat se zvýšenou opatrností, což však neznamená, že by se mu měli vyhýbat. Ačkoliv zákon jako primární stanoví zjištění názoru nezletilého dítěte soudem, v některých specifických situacích bude vhodnější realizovat právo dítěte být slyšeno prostřednictvím odborníka z řad psychologů či psychiatrů. Zejména v případě probíhajícího řízení o nařízení ústavní výchovy, jež bylo zahájeno pro podezření z týrání či sexuálního zneužívání dítěte, bude žádoucí uskutečnit výsledek dítěte prostřednictvím soudního znalce z příslušného oboru spíše než soudem, přičemž takto zvolený způsob výslechu dítěte bude za výše uvedených okolností bezesporu splňovat podmínku výjimečnosti obsaženou ve stávající právní úpravě.

³⁴⁷ MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 65, 66.

³⁴⁸ Poznatky byly získány autorkou práce na mezinárodním semináři konaném ve dnech 4. – 8. listopadu 2013 v Budapešti.

Zatímco dle znění mezinárodních úmluv a na ně navazující vnitrostátní právní úpravy by dítě mělo být slyšeno v každé záležitosti, která se jej dotýká, pokud je schopno své názory formulovat, dle názoru psychologů téměř každý výslech dítěte před soudem dítě poškozuje a tento postup měl být vždy pečlivě zvážen a realizován pouze tam, kde situace výslech nezletilého dítěte extrémně vyžaduje. Výslech nezletilého dítěte je vhodný ve věcech, kdy se jedná o provinění dítěte, např. rozhodování o nařízení ústavní výchovy z důvodu závadného chování dítěte. Naopak v případě sporu rodičů o dítě hrozí, že dítě bude výsledkem parentifikováno, tedy stavěno do role toho, kdo věc rozhodne a může se u něj vyvinout pocit viny vůči rodiči, v jehož neprospěch výpověď dítěte vyzněla.³⁴⁹

Právo dítěte získat informace o záležitostech, jež se ho týkají, vytvořit si na jejich základě vlastní názor a tento svobodně projevit představuje jeden z nejdůležitějších nástrojů realizace práv dětí samotnými dětmi. Dítě přestává být pasivním objektem rozhodování ostatních o jeho osobě a jeho postavení je alespoň částečně vyrovnáno s pozicí osob plně způsobilých k právním úkonům a tedy i s plnou procesní způsobilostí.³⁵⁰ Možnost dítěte projevit svůj názor však s sebou nese určitá rizika. Na jedné straně to je nebezpečí vzniku citové či psychické újmy dítěte v případě, kdy jeho přání nebude respektováno a dojde tak k poškození jeho osobnosti, na druhou stranu hrozba možných negativních důsledků v podobě pocitů viny dítěte v souvislosti s tím, že bylo rozhodnuto v souladu s jeho přáním. Za účelem eliminace těchto nepříznivých jevů by se dítěti mělo dostat nejen neomezeného práva se vyjadřovat, ale také by mu měl být poskytnut dostatek informací ze strany odpovědné osoby, kdy by dítěte byly vysvětleny důsledky vyhovění či nevyhovění jím vyjádřeného názoru. Dítě by vždy mělo být ubezpečeno, že jeho názor je důležitý a bude mu věnována patřičná pozornost, nicméně v konečném důsledku to bude soudce, kdo ponese odpovědnost za finální rozhodnutí ve věci samé.

Je neměnným postulátem, že ve všech činnostech týkajících se dítěte by mělo být postupováno se zřetelem k nejlepšímu zájmu dítěte. Tato skutečnost se plně projevuje v oblasti práva dítěte být slyšeno před soudem. Vždy však bude záležet na konkrétních osobách, které budou příslušná zákonná ustanovení týkající se participačních práv dítěte

³⁴⁹ Uvedené poznatky byly prezentovány soudními znalci v oboru psychologie PhDr. Ludmilou Mrkvicovou a PhDr. Karlem Noskem na semináři pořádaném Justiční akademií na téma Psychologie výslechu dítěte, konaném v Kroměříži ve dnech 3. – 5. října 2012.

³⁵⁰ JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jirí (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitém osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 255.

aplikovat, jakým způsobem a do jaké míry budou výše uvedená práva respektována a uváděna do praxe.³⁵¹

3.5 Řízení o nařízení ústavní výchovy po 1. lednu 2014

Komplexní rekodifikace soukromého práva spočívající v přijetí NOZ a dalších zásadních hmotněprávních předpisů³⁵² si nezbytně vyžádala reformaci i v oblasti civilního procesu. Potřeba kodifikovaných pravidel pro postup řízení byla zřejmá již dříve, neboť dosavadní OSŘ z roku 1963 navzdory četným novelizacím nebyl vyhovující, a to zejména pro svou zastaralost a nepřehlednost. Ve srovnání s materiálním právem však byla situace procesního práva jednodušší v tom směru, že v oblasti procesu nedošlo vývojem k podobnému rozpadu (atomizaci) jako v oblasti práva soukromého. Navíc přes nepopíratelnou samostatnost materiálních a procesních odvětví práva spolu obě dvě oblasti úzce souvisí, a to tak, že procesní právo slouží uskutečňování práva hmotného. Soudní proces může jen tehdy dobře plnit svou roli, když správně reflektuje materiální právo.³⁵³ Ačkoliv nutnost přijetí nového procesního kodexu byla předmětem odborných diskuzí již po dobu přípravy rekodifikace soukromého práva, k faktické realizaci procesní rekodifikace bylo přistoupeno až v návaznosti na přijetí NOZ a dalších zásadních hmotněprávních norem.

Harmonizace procesního práva byla zahájena v dubnu 2012, kdy došlo k sestavení komise pro harmonizaci procesního práva (dále jen „Komise“). Její úkol představovala příprava doprovodné legislativy k NOZ do 31. prosince 2013. Prvotním záměrem bylo vyčlenit z OSŘ nesporná řízení, v průběhu legislativních prací však bylo přistoupeno ke koncepci spočívající v „očišťení“ OSŘ od všech řízení, která vykazují procesní odlišnosti od standardních sporných řízení a jejich soustředění v samostatném právním předpisu.³⁵⁴ Komise vytvořila harmonizační novelizaci OSŘ a zákon o zvláštních řízeních soudních (dále

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Vedle NOZ byl dále přijat zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích) a zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém.

³⁵³ WINTEROVÁ, Alena. K rekodifikaci občanského soudního řádu v České republice. In *O nové pojetí civilního procesu. Soubor statí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 73, 74.

³⁵⁴ Poznatky z oblasti rekodifikace civilního procesu autorka práce získala mimo jiné na vzdělávacích akcích konaných Justiční akademií pro obvod Krajského soudu v Ostravě, a to zejména na školení konaném dne 11. června 2013 v Olomouci s lektorkou JUDr. Renatou Šínovou, Ph.D., a dále na školení konaném ve dnech 4.–5. září 2013 v Ostravě, kde přednášejícími byli prof. JUDr. Milana Hrušáková, CSc., JUDr. Lubomír Ptáček, Mgr. Petr Sedlák a JUDr. Renáta Šínová, Ph.D.

jen „ZŘS“).³⁵⁵ Vláda předložila návrhy Poslanecké sněmovně dne 5. března 2013, návrhy byly rozeslány poslancům jako sněmovní tisky 931/0 a 932/0. ZŘS byl vyhlášen dne 27. září 2013 ve Sbírce zákonů pod číslem 292/2013 Sb, novela OSŘ byla vyhlášena ve Sbírce zákonů téhož dne pod číslem 293/2013 Sb.³⁵⁶

S ohledem na téma práce je nezbytné zabývat se právní úpravou obsaženou v ZŘS. Tento je založen na tzv. minimalistické koncepci, tedy reguluje pouze výjimky oproti průběhu sporného řízení. Výjimky jsou zakotveny v podobě slovně formulovaných pravidel, nikoli formou zákazu aplikace ustanovení OSŘ. ZŘS sestává ze tří částí – Obecná část (§§ 1 – 30), Zvláštní část (§§ 31 – 513) a Závěrečná ustanovení (§§ 514 – 518).

Klíčovým ustanovením ZŘS je § 1 odst. 1 ZŘS vymezující pravomoc soudu. Dle uvedeného ustanovení podle tohoto zákona projednávají a rozhodují soudy právní věci stanovené v tomto zákoně.³⁵⁷ Zákon o zvláštních řízeních soudních se bude týkat pouze těch řízení, která jsou taxativně vymezena ve zvláštní části tohoto zákona. Pokud zvláštní část úpravu tohoto řízení neobsahuje, nelze ZŘS použít. Při aplikaci tohoto zákona se tak nebude zkoumat věcný charakter daného soudního řízení, teda zda je svou povahou např. řízení nesporné, nebo zda soudní řízení je ovládáno zásadou vyšetřovací či nikoliv.³⁵⁸

Dle § 1 odst. 2 ZŘS nestanoví-li tento zákon jinak, použije se OSŘ.³⁵⁹ Vztah OSŘ a ZŘS je tedy založen na principu obecné subsidiarity, kdy na věci, které nejsou v ZŘS vůbec upraveny, se použije beze zbytku dosavadní úprava z OSŘ. Ustanovení § 1 odst. 3 pak představuje tzv. zbytkovou subsidiaritu, kdy ustanovení, která jsou normována v ZŘS, stojí v zásadě vedle úpravy obsažené v OSŘ a doplňují ji. Jedná o takové případy, kdy daný

³⁵⁵ Termín zvláštní řízení nemá vyjadřovat protipól obecného řízení, ale tu skutečnost, že se jedná o řízení s odlišným průběhem oproti průběhu sporného řízení. Alternativně byl jako název nového právního předpisu navrhován „zákon o řízení ve věcech nesporných a některých věcech rodinněprávních“, což však nebylo přijato.

³⁵⁶ Pro úplnost je třeba dodat, že dne 27. září 2013 vstoupila v platnost také novela insolvenčního zákona a zákona o insolvenčních správciích (zákon č. 294/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení /insolvenční zákon/, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 312/2006 Sb., o insolvenčních správciích, ve znění pozdějších předpisů). Od 30. září 2013 je platný též nový zákon o veřejných rejstřicích právnických a fyzických osob (zákon č. 304/2013 Sb.) a doprovodný zákon k novému občanskému zákoníku (zákon č. 303/2013 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím rekodifikace soukromého práva), který novelizuje celkem 71 zákonů. Nové právní předpisy nabydou účinnosti 1. ledna 2014 a bude tak dodržena minimální legisvakanční lhůta.

MS. *Doprovodná legislativa k novému občanskému zákoníku již vstoupila v platnost* [online]. justice.cz, 1. října 2013 [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/infocentrum/aktuality/doprovodna-legislativa-k-novemu-obcanskemu-zakoniku-jiz-vstoupila-v-platnost/>>.

³⁵⁷ § 1 odst. 1 ZŘS.

³⁵⁸ *Sněmovní tisk 931/0, vládní návrh zákona o zvláštních řízeních soudních* [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=931&CT1=0>>.

³⁵⁹ § 1 odst. 2 ZŘS.

procesní institut je komplexně upraven v OSŘ a úprava v zákonu o ZŘS doplňuje výjimky či další procesní podmínky, které jsou specifické právě pro řízení obsažená v tomto zákoně.³⁶⁰

Výčet řízení upravených v ZŘS je obsažen v § 2 ZŘS, přičemž tento výčet není založen na přesných názvech řízení, ale seznamuje typově s řízeními, která jsou v ZŘS upravena.³⁶¹ Z hlediska tématu práce je stěžejní písm. t), dle něhož ZŘS upravuje řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. V řízení o nařízení ústavní výchovy tedy bude soud od 1. ledna 2014 postupovat dle ZŘS za subsidiárního použití OSŘ.

Věcně příslušnými v prvním stupni budou i nadále okresní soudy (§ 3 odst. 1 ZŘS). Co se týče místní příslušnosti, § 4 odst. 2 ZŘS zakotvuje obecné výkladové pravidlo vycházející z § 88 písm. c) OSŘ, které směřuje k výkladu výlučné místní příslušnosti upravené ve zvláštní části ZŘS tam, kde je příslušnost určena dle obecného soudu nezletilého. Právní úprava péče soudu o nezletilé je obsažena v Hlavě V zvláštní části ZŘS, konkrétně v § 452 a násl. ZŘS a vychází z aktuální právní úpravy.³⁶² Z demonstrativního výčtu předmětu řízení ve věcech péče soudu o nezletilé v § 466 ZŘS je patrné, že dochází k výraznému rozšíření předmětu řízení v rámci péče soudu o nezletilé oproti § 176 OSŘ. Z hlediska tématu práce je důležité písm. n), pod nímž je zařazeno rozhodování soudu ve věcech ústavní výchovy nezletilého dítěte a jiných výchovných opatření. Pro tato řízení je stanovena výlučná místní příslušnost upravená v § 467 odst. 1 ZŘS, dle něhož pro řízení je

³⁶⁰ *Sněmovní tisk 931/0, vládní návrh zákona o zvláštních řízeních soudních* [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=931&CT1=0>>.

³⁶¹ Vzhledem k přijaté koncepci nebyla do ZŘS přenesena pouze celá materie tzv. nesporných řízení dosud obsažených v hlavě páté třetí části OSŘ, ale i jiná řízení, která sice nejsou řazena k nesporným řízením, ale oproti klasickému spornému řízení se odlišují (např. řízení o rozvod manželství, řízení o určení a popření rodičovství). Na úskalí takového řešení, na jehož základě dojde k přetřansformování řady procesních ustanovení z OSŘ do nového ZŘS, aniž by však bylo opět jasně stanoveno, která řízení jsou sporná a která nesporná, stejně jako na další neblahé důsledky rozdrobení právní úpravy civilního procesu do několika předpisů upozorňuje mimo jiné místopředseda Městského soudu v Praze JUDr. Jaromír Jirsa, čestný prezident Soudcovské unie, ve svých příspěvcích do diskuze v rámci kulatého stolu uspořádaného Vysokou školou manažerské informatiky, ekonomiky a práva dne 4. června 2013.

K tomu blíže viz Přísliby a hrozby civilních rekodifikací. (Sekce Úvahy – články – analýzy. Zápis diskuze, bez uvedení autora). *Soudce*, roč. 2013, č. 7-8, s. 43, 44, 51, 52, 56.

Na nebezpečnost odstředivých tendencí projevujících se v posledních letech v oblasti civilního procesního práva, spočívajících v přijímání nových „komplexních“ zákonů za současného zachování podpůrné platnosti základního kodexu – OSŘ – upozorňuje i prof. Alena Winterová, přičemž jako příklady uvádí zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, či zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád).

K tomu blíže viz WINTEROVÁ, Alena. Zákon a kodifikace v budoucnu (procesualistický pohled). In *O nové pojetí civilního procesu. Soubor statí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 149, 150.

³⁶² Novou právní úpravou dochází k tomu, že mezi ustanovení o péči soudu o nezletilé je zařazena také právní úprava předběžného opatření, která je v současném OSŘ obsažena v § 76a, a rovněž právní úprava řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí, která je v současnosti zakotvena jako zvláštní řízení v § 193a a násl. OSŘ. ZŘS rovněž obsahuje zvláštní ustanovení o výkonu rozhodnutí ve věcech péče soudu o nezletilé a ve věcech výživného.

příslušný obecný soud nezletilého dítěte.³⁶³ Tímto je dle § 4 odst. 2 ZŘS soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností, své bydliště.³⁶⁴ Zachovává se tedy stávající koncepce místní příslušnosti včetně možnosti nepřislušného soudu, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje, zakročit v případě, že příslušný soud není znám nebo nemůže-li včas zakročit. Jakmile to však je možné, postoupí věc soudu příslušnému.³⁶⁵ Vzhledem k absenci příslušných ustanovení v ZŘS bude nadále v intencích § 1 odst. 2 ZŘS aplikován § 11 OSŘ o trvání místní příslušnosti, podmínky řízení budou zkoumány dle § 105 OSŘ. Možnost přenesení příslušnosti (mimo jiné) ve věcech péče soudu o nezletilé v případě, že se v řízení změní okolnosti, podle nichž se posuzuje příslušnost, je zakotvena v § 5 ZŘS a koresponduje s dosavadním § 177 odst. 2 OSŘ.

Řízení o nařízení ústavní výchovy bude možné i podle nové právní úpravy zahájit *ex offio*, a to na základě § 13 ZŘS. Řízení bude i nadále ovládáno zásadou vyšetřovací, dosud upravenou v § 120 odst. 2 OSŘ, nově v § 20 ZŘS. V řízení se stejně jako dle dosavadní právní úpravy uplatní zásada arbitrárního pořádku. Co se týče účastníků řízení, § 6 ZŘS obsahuje právní úpravu definic účastníků řízení, OSŘ se proto nepoužije.³⁶⁶ Účastníky řízení o nařízení ústavní výchovy budou i po 1. lednu 2014 navrhovatel a ten, o jehož právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno. Vzhledem k tomu, že ZŘS neobsahuje obecnou právní úpravu způsobilosti být účastníkem řízení, bude třeba nadále vycházet z § 19 OSŘ včetně přiznání procesněprávní subjektivity zákonem. S ohledem na skutečnost, že ZŘS neupravuje ani obecnou právní úpravu procesní způsobilosti, bude i po nabytí účinnosti ZŘS aplikován § 20 OSŘ i § 23 OSŘ. V návaznosti na NOZ však bude třeba reflektovat terminologické změny. Způsobilost být účastníkem řízení tak bude mít ten, kdo má právní osobnost,³⁶⁷ procesní způsobilost bude mít osoba v tom rozsahu, v jakém je svéprávná.³⁶⁸ Ustanovení § 31 NOZ stanoví vyvratitelnou právní domněnku, dle které každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřené

³⁶³ § 467 odst. 1 ZŘS.

³⁶⁴ § 4 odst. 2 ZŘS.

³⁶⁵ § 467 odst. 2 ZŘS.

³⁶⁶ Účastníci řízení jsou v ZŘS definováni shodně tak, jak je doposud pro účely nesporných řízení definuje § 94 odst. 1 a 2 OSŘ. Ustanovení přebírá tzv. druhou a třetí definici účastenství. Okruh účastníků je tak taxativně vymezen zákonem (druhá definice) nebo zájmem účastníka (třetí definice). Vedle nich je účastníkem řízení vždy i navrhovatel.

³⁶⁷ § 23 a násl. NOZ.

³⁶⁸ § 30 a násl. NOZ.

rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.³⁶⁹ Nadále tedy bude procesní způsobilost nezletilých dětí posuzována s ohledem na míru jejich mentální zralosti.

Účast státního zastupitelství je vymezena obsahově totožně jako ve stávajícím § 35 odst. 1 OSŘ.³⁷⁰ Dle § 8 odst. 1 písm. b) ZŘS státní zastupitelství bude moci i nadále vstoupit do zahájeného řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, jde-li mimo jiné o ústavní výchovu.³⁷¹ V § 8 odst. 2 je pak zakotvena aktivní legitimace státního zastupitelství k podání návrhu na zahájení takového řízení. Státní zastupitelství si tedy zachovává postavení zvláštního procesního subjektu i návrhové oprávnění v zákonem stanovených případech.

Co se týče otázky zastoupení dítěte v kontextu civilní rekonstrukce, odrazem § 37 ZOR v právní úpravě účinné od 1. ledna 2014 je § 892 odst. 3 NOZ, dle něhož rodič nemůže dítě zastoupit, jestliže by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi ním a dítětem nebo mezi dětmi týchž rodičů. V takovém případě jmenuje soud dítěti opatrovníka.³⁷² V procesní rovině je pak zastoupení dítěte upraveno v § 469 ZŘS. Dle odst. 1 tohoto ustanovení je dítě v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterého soud pro řízení jmenuje, přičemž zpravidla soud jmenuje OSPOD.³⁷³ Jedná se o přepis dosavadní právní úpravy obsažené v § 37 odst. 2 ZOR s tím, že § 469 odst. 2 ZŘS zakotvuje za účelem zamezení kolize zájmů pravidlo, dle něhož byl-li jmenován opatrovníkem nezletilého OSPOD, který podal podnět nebo návrh na zahájení řízení, jmenuje soud na návrh opatrovníka jiného. Oproti dosavadní právní úpravě, které k problematice duplicity procesních funkcí OSPOD zcela mlčí, se jedná o určitý pozitivní krok, nicméně dle názoru autorky práce toto řešení není zcela dokonalé. Taková právní úprava soudu výslovně nebrání v ustanovení kolizním opatrovníkem dítěte OSPOD, přestože tento podal podnět či návrh na zahájení předmětného řízení, nýbrž pouze umožňuje napravit nevhodné zastoupení dítěte v řízení až *ex post*, a to k návrhu dotčené osoby. Lze se proto domnívat, že účinnost ochrany dítěte za účelem dosažení jeho řádného zastoupení v řízení podle tohoto ustanovení bude poněkud slabá. Pro úplnost je třeba dodat, že v intencích § 1 odst. 2 ZŘS bude nadále aplikovatelný § 178 odst. 3 OSŘ.

Ačkoliv forma meritorního rozhodnutí dle obecné části ZŘS není primárně rozsudek, ale usnesení (§ 25 odst. 1 ZŘS), v rodinněprávních řízeních a tedy i v řízení o nařízení ústavní výchovy bude soud dle § 471 ZŘS ve věci samé rozhodovat rozsudkem, přičemž odst. 3

³⁶⁹ § 31 NOZ.

³⁷⁰ ZZŘ navíc rozšiřuje oprávnění státního zastupitelství ve věcech ochrany proti domácímu násilí, neboť v řadě případů má nebo může mít konflikt v rámci domácího násilí trestněprávní rozměr.

Sněmovní tisk 931/0, vládní návrh zákona o zvláštních řízeních soudních [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=931&CT1=0>>.

³⁷¹ § 8 odst. 1 písm. b) ZŘS.

³⁷² § 892 odst. 3 NOZ.

³⁷³ § 469 odst. 1 ZŘS.

posléze uvedeného ustanovení zakotvuje povinnost soudu ve věcech péče soudu o nezletilé rozhodovat s největším urychlením.³⁷⁴

Odvolací řízení bude i nadále založeno na principu úplné apelace (§ 28 ZŘS). V rámci mimořádných opravných prostředků nadále budou v úvahu přicházet obecně jak žaloba pro obnovu řízení, tak žaloba pro zmatečnost s tím, že bude zachována výjimka obsažená ve stávajícím § 235d písm. a) OSŘ, nově upravena v § 29 ZŘS. Dle uvedeného ustanovení při povolení obnovy řízení nebo zrušení napadeného rozhodnutí na základě žaloby pro zmatečnost není soud vázán mezemi, ve kterých se účastník domáhá přezkoumání rozhodnutí, bylo-li možné zahájit řízení i bez návrhu.³⁷⁵ Obdobná výjimka platí i pro dovolání, které není stejně jako dle dosavadní úpravy přípustné ve věcech upravených zákonem o rodině, ledaže jde o rozsudek o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, pozastavení nebo omezení jejího výkonu, o určení nebo popření rodičovství nebo o nezrušitelné osvojení. NS stále zaujímá negativní postoj k zavedení možnosti dovolání ve všech rodinněprávních věcech s tím, že postup soudů bude v těchto věcech sjednocován stanovisky. Dovolání proti rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy tedy i nadále nebude přípustné.

Právo dítěte být slyšeno je zakotveno obdobně jako v dosavadní právní úpravě na více místech. Ustanovení § 20 odst. 4 ZŘS stanoví, že v řízení, jehož účastníkem je nezletilý, který je schopen pochopit situaci, soud postupuje tak, aby nezletilý dostal potřebné informace o soudním řízení a byl informován o možných důsledcích vyhovění svému názoru i důsledcích soudního rozhodnutí.³⁷⁶ Citované zákonné ustanovení tedy napravuje nedostatek OSŘ spočívající v absenci úpravy práva dítěte na informace a směřuje k naplnění přímo použitelné úpravy procesních práv dítěte podle čl. 3 ÚVPD.³⁷⁷ Právo dítěte být vyjádřit svůj názor je nadále upraveno v OSŘ. Při zjišťování názoru nezletilého dítěte ve věci soud bude i po účinnosti ZŘS postupovat dle § 100 odst. 4 OSŘ, neboť ZŘS zvláštní pravidla pro výslech nezletilého dítěte soudem nestanoví.

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že řadu procesněprávních ustanovení obsahuje rovněž NOZ. Při legislativních pracích v rámci harmonizace civilního procesu s novým hmotněprávním kodexem byl zaujat přístup, dle kterého již nebudou do procesních právních předpisů znovu přepisovány normy, které jsou již obsaženy v NOZ. Co se týče práva dítěte

³⁷⁴ § 471 odst. 3 ZŘS.

³⁷⁵ § 29 ZŘS.

³⁷⁶ § 20 odst. 4 ZŘS.

³⁷⁷ *Sněmovní tisk 931/0, vládní návrh zákona o zvláštních řízeních soudních* [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=931&CT1=0>>.

být slyšeno, je zdůrazňována povinnost soudu ještě před jeho rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, poskytnout dítěti náležitě informace, aby si dítě mohlo názor na věc vytvořit a poté je sdělit soudu. Tato povinnost soudu je zakotvena v § 867 odst. 1 NOZ. Předmětné ustanovení patří k těm nejvýznamnějším z hlediska ochrany, kterou stát dítěti poskytuje, respektive je povinen poskytnout. Dítěti se musí dostat relevantní informace kvalitou i kvantitou dostačující k tomu, aby si dítě, o němž má být v řízení rozhodováno a které je třeba před tímto rozhodnutím vyslechnout, mohlo vytvořit vlastní informovaný názor o dané záležitosti a tento názor rozhodujícímu orgánu sdělit.³⁷⁸ S ohledem na to, že ne každé dítě je schopno informace náležitě přijmout nebo si vytvořit vlastní názor či tento názor sdělit, odst. 2 citovaného ustanovení ukládá soudu povinnost informovat a vyslechnout toho, kdo je schopen zájmy dítěte ochránit s tím, že se musí jednat o osobu, jejíž zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte.³⁷⁹ NOZ v témže ustanovení zároveň zakotvuje vyvratitelnou právní domněnku, dle níž se má vždy mít za to, že dítě starší dvanácti let je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Z uvedeného vyplývá, že dítě starší dvanácti let soud vždy vyslechne osobně, u dítěte mladšího dvanácti let bude způsob výslechu dítěte záviset na úvaze soudu. Na rozdíl od stávající právní úpravy je tak stanovena pevná věková hranice, od které bude soud povinen osobně vyslechnout dítě v každém řízení, které se ho dotýká. Nic však nebrání soudu v tom, aby osobně vyslechl i dítě mladší dvanácti let.³⁸⁰ Ustanovení § 867 odst. 2 *in fine* NOZ ukládá soudu povinnost názoru dítěte věnovat patřičnou pozornost.³⁸¹ Právní úprava v NOZ tak v tomto směru zcela odpovídá mezinárodním závazkům plynoucím pro ČR z multilaterálních úmluv v rámci systému ochrany práv dětí.³⁸²

Je nepochybné, že v souvislosti s civilní rekodifikací dojde s účinností od 1. ledna 2014 k markantnímu rozšíření agendy (nejen) opatrovnických oddělení. V kontextu ochrany práv dětí se jedná o nežádoucí jev, neboť nedojde-li k náležitému

³⁷⁸ *Sněmovní tisk 362/0, vládní návrh zákona – občanský zákoník* [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>>.

³⁷⁹ § 867 odst. 2 NOZ.

³⁸⁰ *Sněmovní tisk 362/0, vládní návrh zákona – občanský zákoník* [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>>.

³⁸¹ § 867 odst. 2 *in fine* NOZ.

³⁸² Obdobně NOZ upravuje i soukromé vztahy v rodině, resp. každodenní rozhodování rodičů o záležitostech dítěte. Rodičovská zodpovědnost (zde dochází k terminologické změně – dle NOZ „rodičovská odpovědnost“) je dána rodičům dítěte, přičemž ti ji mají vykonávat dle § 875 odst. 1 NOZ v souladu se zájmy dítěte. Dle odst. 2 téhož ustanovení před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, sdělí rodiče dítěte vše potřebné, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o dané záležitosti a rodičům jej sdělit; to neplatí, není-li dítě schopno sdělení náležitě přijmout nebo není schopno vytvořit si vlastní názor nebo není schopno tento názor rodičům sdělit. Názoru dítěte rodiče věnují patřičnou pozornost a berou názor dítěte při rozhodování v úvahu. Je zde tedy jasně zřetelná paralela k rozhodování soudu.

JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds). *Macurův jubilejní památník k nedožitému osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 254.

reflektování nárůstu agendy v rozvrhu práce soudů, pozornost jednotlivých soudců bude o poznání více než za současného stavu rozptýlena na řadu dalších řízení s různým předmětem řízení, odlišným od kategorie péče soudu o nezletilé. Bude proto záležet na individuálně zvoleném přístupu osob rozhodujícím o osudu dítěte, nakolik budou práva dítěte a zejména jeho nejlepší zájmy v každém řízení, které se dítěte dotýká, i pod větším tlakem vyplývajícím z materie ZŘS respektovány.

Co se týče procesních aspektů řízení o nařízení ústavní výchovy na Slovensku, tomuto okruhu nebude věnována samostatná subkapitola, neboť právní úprava péče soudu o nezletilé ve Slovenské republice je obsažena obdobně jako v dosavadní tuzemské právní úpravě v páté hlavě části třetí zákona č. 99/1963 Sb., občiansky súdny poriadok, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OSP“), konkrétně v § 176 a násl. Řízení je tedy ovládáno totožnými zásadami a principy. Signifikantní rozdíl však představuje skutečnost, že novelizací OSP novým slovenským ZR byla s účinností od 1. dubna 2005 zavedena pro rozhodnutí ve věcech péče soudu o nezletilé šestiměsíční lhůta k rozhodnutí, v konkrétně vyjmenovaných řízení pak dokonce lhůta 30 dnů. Tato lhůta běží od zahájení řízení, přičemž prodloužení řízení nad rámec tohoto časového limitu je možné pouze tehdy, pokud z vážných a objektivních důvodů nelze provést v této lhůtě důkazy.³⁸³ Ačkoliv naše země byla pro nepřiměřenou délku opatrovnických řízení opakovaně kritizována ze strany ESLP, který v několika případech dospěl k závěru, že Česká republika porušila čl. 6 odst. 1 Úmluvy garantující právo na spravedlivý proces, limitace délky řízení ve věcech péče soudu o nezletilé nebyla dosud do českého právního řádu zakotvena. Tlak na lhůtování soudních rozhodnutí české MS odmítá s tím, že rychlost ne vždy znamená účinnou ochranu. Rovněž soudci se zpravidla stanovení lhůt pro rozhodnutí brání s odůvodněním, že každé řízení je svébytné a nelze předem stanovit dobu, která je nutná ke kvalitnímu rozhodnutí se zachováním procesních práv účastníků, a rovněž že stanovení lhůt pro rozhodnutí je zásahem do soudcovské nezávislosti.³⁸⁴

Autorka této práce se domnívá, že zakotvení lhůty k obligatornímu skončení řízení ve věcech péče soudu o nezletilé se současným zachováním klauzule pamatující na případy, kdy z objektivních příčin není skončení řízení ve vymezené lhůtě možné, by přispělo

³⁸³ § 176 odst. 3 OSP: Pokud zákon nestanoví jinak, ve věci péče soudu o nezletilé soud rozhodne bez zbytečného odkladu, nejpozději do šesti měsíců ode dne zahájení řízení. Ve věci určení jména anebo příjmení nezletilého dítěte a ustanovení poručníka nezletilému dítěti rozhodne soud do 30 dnů ode dne zahájení řízení. Řízení je možné prodloužit jen tehdy, pokud z vážných důvodů a z objektivních příčin není možno provést dokazování. Soud začne konat úkony na provedení dokazování bezodkladně po zahájení řízení.

³⁸⁴ KRISTKOVÁ, Veronika. *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů* [online]. viaiuris.cz, IV/2005 [cit. 21. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf>.

k důraznější ochraně práv nezletilých dětí a zohlednění principu nejlepšího zájmu dítěte. *De lege ferenda* by se Česká republika mohla a měla inspirovat ve slovenském právním řádu, neboť lhůta šesti měsíců je na jedné straně dostatečně dlouhá na to, aby soud náležitě zjistil skutkový stav a provedl dokazování, na druhé straně pak představuje z hlediska dítěte ještě relativně snesitelnou dobu trvání napětí a nejistoty, jež dítě po dobu trvání každého soudního řízení, které se jej dotýká, zpravidla pocítuje.

V souvislosti s péčí soudu o nezletilé děti a problematikou separace dítěte od rodičů může řadu inspiračních podnětů poskytovat také francouzský systém péče o ohrožené děti, proto bude o jeho základních rysech pojednáno v následující, závěrečné kapitole.

4 Umístění dítěte do institucionální péče a jeho alternativy ve francouzském systému péče o ohrožené děti

Modely systémů péče o ohrožené děti lze při určitém zjednodušení rozdělit do dvou základních skupin. První z nich představuje systém ochrany dítěte, jež funguje především v zemích s anglosaskou tradicí, jako je USA, Kanada a Anglie. Dítě je zde považováno za nezávislou entitu s právem na ochranu i před jeho vlastními rodiči. Intervence jsou zaměřeny na vztah mezi dítětem a jeho rodiči, přičemž se orientují na nápravu problémů v rodičovství. Druhý systém svou pozornost zaměřuje nejen na ochranu dítěte, ale na celou rodinu, a je proto označován jako systém podpory rodiny. Tento existuje v zemích ovlivněných římským právem, a to v Nizozemí, Belgii, Německu, Francii, Itálii, Španělsku a ve skandinávských zemích. Využívá intervence zaměřené na celou rodinu, přičemž důraz je kladen na to, aby rodiny vstupovaly do systému služeb dobrovolně a nemusely tak svou situaci řešit soudní cestou.³⁸⁵

Francouzský systém sociálně-právní ochrany dětí je dlouhodobě pokládán za inspirativní a v přístupu k péči o rodinu a výchovné prostředí velmi progresivní.³⁸⁶ Ve Francii je zdůrazňována prevence umístování dětí mimo rodinu pomocí včasné, někdy i dlouhodobé intervence, podpory rodiny a jejího provázení. Ústavní péče je považována za dočasné řešení situace dítěte a je založena především na spolupráci s rodiči. Cílem každého umístění dítěte do náhradní péče je návrat do vlastní rodiny dítěte. Na umístění dítěte je nahlíženo jako na určitou formu pomoci po dobu, než se podmínky v rodině upraví. Jedná se tedy o přechodné opatření, jehož délka je určena soudním rozhodnutím.³⁸⁷

Ve francouzském soudnictví se v oblasti ochrany rodiny a dětí vyvinul v důsledku historických událostí zvláštní orgán, a to institut dětského soudce (*juge des enfants*). Tento

³⁸⁵ SYCHROVÁ, Adriana. *Pohledy na praxi zahraničních systémů péče o ohrožené děti*. [online]. aosp.upce.cz, [cit. 24. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.aosp.upce.cz/article/download/133/95>>.

³⁸⁶ K tomu blíže viz ELISCHER, David. Sociálně-právní ochrana dětí ve Francii: aktéři a základní principy systému. In WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (eds). *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 141.

³⁸⁷ SIMEK-LEFEUVRE, Ivanka. Dítě a jeho rodiče v situaci separace: proč a jak udržovat kontakt s rodiči dítěte umístěného v instituci a/nebo v pěstounské rodině. Zkušenosti z francouzské dvacetileté praxe. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník příspěvků z X. celostátního semináře konaného v Brně ve dnech 29. – 30. září 2010*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2010, s. 21.

Pozn.: Nebude-li dále v rámci poznámkového aparátu uvedeno jinak, veškeré poznatky o francouzském systému péče o ohrožené děti uvedené v této kapitole autorka práce získala z informací a materiálů poskytnutých prostřednictvím emailu paní Ivankou Lefeuvre, s jejímž laskavým svolením byly tyto podklady použity v textu této práce.

specifický orgán soudní moci byl vytvořen krátce po druhé světové válce a jeho vznik nesla myšlenka, že po tolika lidských ztrátách zapříčiněných válkou je třeba chránit to, co je pro lidstvo nejcennější – děti. Hlavním cílem bylo vytvořit funkci speciálního soudce, který by mohl sledovat dítě v průběhu jeho vývoje od dětství do plnoletosti, a to v situacích, kdy dítě bude potřebovat ochranu, ale i v případě, bude-li nutné jeho chování trestněprávně sankcionovat.³⁸⁸ Institut dětského soudce byl nejdříve ustaven v oblasti trestního práva, a to nařízením ze dne 2. února 1945.³⁸⁹ Jeho působnost byla následně nařízením ze dne 23. prosince 1958³⁹⁰ rozšířena i na oblast civilního práva, kdy mu bylo svěřeno poslání chránit děti a dospívající mládež, ocitnou-li se v ohrožení.³⁹¹ Dětský soudce se tedy zabývá nejen problematikou nezletilých delikventů, ale i situací ohrožených dětí. To jeho práci rozděluje do dvou velkých oblastí – občanskoprávní a trestní.³⁹²

Z hlediska tématu této práce je stěžejní působnost dětského soudce v oblasti civilněprávní, o jejíchž základních aspektech ve vztahu k umístění dítěte do institucionální péče bude pojednáno v následující subkapitole.

4.1 Dětský soudce a institut výchovné pomoci

V oblasti své občanskoprávní agendy dětský soudce ukládá při splnění zákonem daných podmínek opatření v rámci hmotněprávního institutu výchovné pomoci (l'assistance éducative).³⁹³ Pravomoc dětského soudce intervenovat do rodinných vztahů je zakotvena v čl. 375 francouzského občanského zákoníku (dále jen „Code civil“). Dle tohoto ustanovení

³⁸⁸ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 9.

³⁸⁹ L'ordonnance n°45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante.

³⁹⁰ L'ordonnance n°58-1301 du 23 décembre 1958 relative à la protection de l'enfance et de l'adolescence en danger.

³⁹¹ Pro úplnost je třeba dodat, že francouzské trestní právo znalo specializovanou instituci pro záležitosti dětí již mnohem dříve. Existence zvláštních trestních soudů pro nezletilé se ve Francii datují na počátek 20. století. Už v roce 1912 byly poprvé ustaveny tzv. tribunaux pour enfants, které se zabývaly trestnými činy a přestupky spáchané dětmi a mladistvými. Od svého zřízení na konci války se pak v rámci senátního rozhodování účastnil na výkonu soudnictví těmito trestními soudy i dětský soudce. Ve zřejmé snaze oslabit trestněprávní aspekt role dětského soudce došlo v roce 1970 k včlenění tohoto institutu do Code civil a k posílení jeho ochranné funkce.

ELISCHER, David. Dětský soudce (Juge des enfants) a jeho role ve francouzském soudním systému: několik poznámek k tzv. výchovné pomoci. In RADVANOVÁ, Senta, DVOŘÁK, Jan (eds.). *Náhradní výchova - možnosti a meze: kolokvium I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 21.

³⁹² ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 9.

³⁹³ ELISCHER, David. Dětský soudce (Juge des enfants) a jeho role ve francouzském soudním systému: několik poznámek k tzv. výchovné pomoci. In RADVANOVÁ, Senta, DVOŘÁK, Jan (eds.). *Náhradní výchova - možnosti a meze: kolokvium I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 22.

může dětský soudce zasáhnout do rodinného prostředí tehdy, jestliže zdraví, bezpečí nebo morálka neemancipovaného nezletilého je ohrožen nebo pokud podmínky pro jeho výchovu či fyzický, citový, duševní a sociální vývoj jsou vážně narušeny.³⁹⁴ Za dobu účinnosti této právní úpravy byla judikaturou několikrát zkoumána otázka zákonné pravomoci dětského soudce. Základní vymežující principy pro fungování dětského soudce lze nalézt v judikatuře francouzského Kasačního soudního dvora (Cour de cassation).³⁹⁵ První pravidlo přiznává dětskému soudci pravomoc volně hodnotit, zda podmínky intervence do rodinných vztahů vymezené ve výše citovaném zákonném ustanovení jsou splněny. Druhý princip pak dětskému soudci ukládá povinnost vysvětlit, v čem spočívalo případné ohrožení dítěte a jak byly výchovné poměry narušeny. Je přitom vyloučeno, aby dětský soudce pouze konstatoval, že dotyčné opatření, které svým rozhodnutím ukládá, je současně vhodné a nezbytné nebo že jeho vydání ospravedlňuje zájem dítěte. Je nutné, aby dětský soudce v každé situaci dostatečně zdůvodnil, v čem konkrétně spatřuje ohrožení zdraví, bezpečí nebo morálky dítěte. Jen prosté uvážení, že by se dítěti mohlo dostat lepší výchovy, nestačí. Na rozdíl od odejmutí rodičovské zodpovědnosti, o němž rozhoduje jiný soudce (juge aux affaires familiales) se zde nevyžaduje zavinění, chyba či nedostatečnost rodičů. Dítě může být ohrožené již proto, že jeho rodiče nemají dostatek finančních prostředků, jejich obydlí není dostatečně uzpůsobeno k výchově dítěte nebo pro jiný nezaviněný důvod.³⁹⁶

Za účelem prevence svévolných zásahů do rodinného života není právo zahájit řízení před dětským soudem přiznáno každému, ale pouze osobám v zákoně taxativně vymezeným. V první řadě takto mohou učinit samotní rodiče, mají-li s dítětem problémy, případně jeden z rodičů, má-li za to, že dítě je ohrožováno druhým rodičem. Návrh na zahájení řízení před dětským soudem dále může podat osoba nebo zařízení, kterému bylo dítě svěřeno, eventuálně poručník dítěte. Řízení může být zahájeno i přímo na návrh nezletilce samotného, což je dle statistik jev poměrně častý. Další aktivně legitimovanou osobu k podání návrhu na zahájení řízení je státní zastupitelství. Dětský soudce může řízení zahájit ve výjimečných případech *ex officio*, a to zejména je-li přímo informován o nevyhovujících výchovných poměrech, které vyžadují vydání patřičného opatření v rámci výchovné pomoci dle čl. 375

³⁹⁴ Čl. 375, Code civil, první alinea.

³⁹⁵ Kasační soudní dvůr se sídlem v Paříži nerozhoduje znovu v meritu věci, ale prověřuje, zda soudy prvního stupně či odvolací soudy správně aplikovaly zákon.

Organizace soudnictví – Francie. [online]. europa.eu [cit. 24. listopadu 2013]. Dostupné z <http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/org_justice_fra_cs.pdf>.

³⁹⁶ ELISCHER, David. Dětský soudce (Juge des enfants) a jeho role ve francouzském soudním systému: několik poznámek k tzv. výchovné pomoci. In RADVANOVÁ, Senta, DVOŘÁK, Jan (eds.). *Náhradní výchova - možnosti a meze: kolokvium I.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 23 a tam citovaná judikatura francouzského Kasačního soudního dvora.

Code civil. Možnost zahájit řízení z úřední povinnosti je předvídána zejména pro případy, jedná-li se o dítě ve věku, kdy jeho mentální zralost není na takové úrovni, aby bylo schopné rozpoznat, že je v nebezpečí či ohrožení.³⁹⁷ Zahájení řízení *ex officio* přichází v úvahu také tehdy, pokud soudce obdrží podnět od osoby nemající právo podat dle zákonného ustanovení návrh na zahájení řízení a je zapotřebí rychle jednat. Na dětského soudce se může obrátit jakákoliv osoba mající za to, že dítě se ocitlo v ohrožení (např. případy oznámení ze strany zdravotnického zařízení, kdy dítě nese stopy po zranění, jejichž původ nejsou rodiče schopni vysvětlit či členové rodiny mající o dítě obavy).³⁹⁸

Po přečtení oznamovací zprávy si dětský soudce předvolá rodinu do své kanceláře. Francouzský občanský soudní řád (dále jen „Code de procédure civile“) stanoví povinnost soudu vyslechnout dítě, které má rozpoznávací schopnost a jeho rodiče, nebo jakoukoliv osobu, jíž je dítě svěřeno. Procesní aspekty výslechu nezletilého dítěte před soudem jsou upraveny v čl. 338-1 a násl. Code de procédure civile. Fixní věkovou hranici pro vyslechnutí nezletilého dítěte zákon nezakotvuje, obecně je nabytí rozpoznávací schopnosti dítěte vztahováno přibližně k věku osmi let. Dětská soudkyně Raphaële Eche však předvolává každé dítě bez rozdílu věku, včetně kojenců. Do své kanceláře si tedy zve každé dítě, které může být jejím rozhodnutím dotčeno. Předvolání je zasíláno tři týdny předem. Všechny strany mají právo na právní pomoc advokáta. V závislosti na výši jejich příjmů mají nárok na pomoc od státu, aby si službu takového odborníka mohly dovolit. Strany mohou rovněž přijít nahlédnout do spisu a seznámit se s fakty, u nichž se má za to, že vypovídají o tom, že dítě je v ohrožení. Při tomto úkonu rodiny doprovází sociální pracovník, který není na případu účasten. Při jednání dětský soudce rodinu seznamuje s obsahem spisu a žádá po rodičích, eventuálně po dětech podání vysvětlení. Jen zřídka dětský soudce vyslýchá přímo samotné dítě stran rodinných problémů vědom si skutečnosti, že výpověď v těchto případech dítě staví do příliš obtížné situace. Po jednání dětský soudce obvykle nařídí vyšetřovací opatření, aby rozšířil údaje z prvotního oznámení. Stává se, že dětský soudce vyhodnotí množství informací jako dostatečné, případně rodina sama požaduje výchovnou pomoc, nebo jde o naléhavý případ, kdy je třeba vynést výchovné opatření neprodleně. Za těchto podmínek může dětský soudce již při prvním jednání rozhodnout o vydání výchovného opatření.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 22, 23.

³⁹⁸ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 10.

V ostatních případech dětský soudce vyčká na výsledky vyšetřovacího opatření, aby mohl vydat výchovné opatření.³⁹⁹

Škála opatření, která může dětský soudce při své rozhodovací činnosti zvažovat, je poměrně široká. Čl. 375-1 alinea první Code civil stanoví, že dětský soudce je kompetentní ke všemu, co se týká výchovné pomoci. Takto poněkud vágně vymezené pravomoci dětského soudce zákonodárce v témže ustanovení zmírňuje uložením povinnosti dětskému soudci vždy usilovat o dosažení určitého připojení se příslušné rodiny k zamýšlenému opatření. Předmětné ustanovení rovněž dětského soudce zavazuje vždy se vyslovovat se zřetelem k zájmu nezletilého dítěte.⁴⁰⁰ Toto ustanovení je svou povahou výjimečné a směřuje k tomu, aby rozhodnutí dětského soudce byla pokud možno konsenzuální. Nemá za cíl předurčovat výsledek jeho soudní činnosti, ale spíše aplikovat takové prostředky, aby narušené rodinné prostředí dobrovolně přijalo jím učiněné opatření. Účelem tedy není získat souhlas na straně rodiny, umožňující výkon soudního rozhodnutí, ale pouze její připojení se k předmětnému soudnímu rozhodnutí.⁴⁰¹ Povinnost dětského soudce v rámci své rozhodovací činnosti vždy striktně zohledňovat zájmy dítěte byla do předmětného ustanovení implementována novelizací zákonem z 2. ledna 2004 o příjmu dítěte do sociální péče a ochraně dětství.⁴⁰² Jedná se reflexi principu platného v mezinárodním právu obsaženého v čl. 3 odst. 1 ÚPD, kterou Francie ratifikovala dne 26. ledna 1990. Pro úplnost je třeba dodat, že v intencích znění čl. 375-1 alinea první Code civil je proti každému rozhodnutí dětského soudce, s výjimkou nařízení vyšetřovacích opatření, přípustné odvolání. Toto však nemá suspenzivní účinek. Výkon rozhodnutí proto proběhne a zpochybněn bude pouze tehdy, rozhodne-li tak odvolací soud.⁴⁰³

³⁹⁹ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 10, 11.

⁴⁰⁰ Čl. 375-1, Code civil: Le juge des enfants est compétent, à charge d'appel, pour tout ce qui concerne l'assistance éducative. Il doit toujours s'efforcer de recueillir l'adhésion de la famille à la mesure envisagée et se prononcer en stricte considération de l'intérêt de l'enfant.

⁴⁰¹ ELISCHER, David. Dětský soudce (Juge des enfants) a jeho role ve francouzském soudním systému: několik poznámek k tzv. výchovné pomoci. In RADVANOVÁ, Senta, DVOŘÁK, Jan (eds.). *Náhradní výchova - možnosti a meze: kolokvium I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 24.

⁴⁰² La loi n°2004-1 du 2 janvier 2004 relative à l'accueil et à la protection de l'enfance.

Pozn.: Termínu „l'accueil“ se v kontextu ochrany ohrožených dětí používá pro umístění dítěte do ústavu nebo do pěstounské rodiny. Pěstounské rodiny jsou označovány jako „Familles d'accueil“. Tento termín je vhodnější než původní „placement“ (umístění), neboť respektuje dítě jako živoucí bytost. Nicméně soudce nadále vydává nařízení o umístění – např. ve formě předběžného opatření (tzv. OPP = ordonnance de placement provisoire).

⁴⁰³ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 17.

Před přijetím rozhodnutí dětský soudce zpravidla nařídí opatření sociálního šetření, které vede sociální pracovník. Ten dětského soudce informuje o rodinném životě. Jeho zpráva vychází z rozhovorů s jednotlivými členy rodiny, které jsou realizovány v místě jejich bydliště nebo v zařízení pracovníka. Práce sociálního pracovníka spočívá též ve zjišťování informací o rodině a dítěti v místech, kde se dítěti dostává výchovné péče nebo u subjektů, s nimiž jsou v kontaktu rodiče dítěte či celá rodina. Příprava a zpracování takové zprávy trvá obvykle tři měsíce. Zpráva adresovaná dětskému soudci navrhuje výchovné postupy a opatření týkající se dítěte. Potřebuje-li dětský soudce další informace, může rovněž nařídít vyšetření dalších členů rodiny. Psycholog nebo psychiatr se pak s jednotlivými členy rodiny může setkávat buď společně se sociálním pracovníkem, nebo samostatně provést požadovaná vyšetření. Zprávu soudu obvykle předává po šesti měsících. U specificky psychiatrických problémů není stanovisko sociálního pracovníka potřebné, dětský soudce může v těchto případech nařídít psychologický či psychiatrický posudek. Poté, co má dětský soudce k dispozici dostatek informací, může vydat rozhodnutí k ochraně dítěte. K vydání meritorního rozhodnutí je stanovena roční lhůta.⁴⁰⁴

Jestliže dítě je v rodině ohroženo, může soud přijmout v rámci ochrany dítěte výchovná opatření. V každém rozhodnutí je třeba určit délku trvání nařízeného opatření, přičemž vymezená doba nesmí přesáhnout dva roky. Opatření může být obnoveno na základě řádně zdůvodněného rozhodnutí.⁴⁰⁵

Zákon explicitně stanoví, aby pokaždé, je-li to možné, bylo dítě udrženo v jeho současném rodinném prostředí. V tomto případě soudce určí kvalifikovanou osobu nebo výchovné zařízení, jejichž posláním je přinášet pomoc a rady rodině tak, aby tato mohla překonat materiální nebo psychosociální potíže, s nimiž se potýká. Tato pověřená osoba je povinna sledovat vývoj dítěte a pravidelně o tom podávat soudci zprávu.⁴⁰⁶ Jedná se o zejména o případy, kdy rodina vykazuje určité nedostatky v péči o dítě, ale má se za to,

⁴⁰⁴ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 11, 12.

⁴⁰⁵ Čl. 375, Code civil, alinea třetí: La décision fixe la durée de la mesure sans que celle-ci puisse, lorsqu'il s'agit d'une mesure éducative exercée par un service ou une institution, excéder deux ans. La mesure peut être renouvelée par décision motivée.

⁴⁰⁶ Čl. 375-2, Code civil, alinea první: Chaque fois qu'il est possible, le mineur doit être maintenu dans son milieu actuel. Dans ce cas, le juge désigne, soit une personne qualifiée, soit un service d'observation, d'éducation ou de rééducation en milieu ouvert, en lui donnant moyens d'apporter aide et conseil à la famille, afin de surmonter les difficultés matérielles ou morales qu'elle rencontre. Cette personne ou ce service est chargé de suivre le développement de l'enfant et d'en faire rapport au juge périodiquement.

že rodině lze v těchto nedostatcích pomoci a situace dítěte se může pozitivně vyvíjet.⁴⁰⁷ Za takových okolností dětský soudce v intencích citovaného zákonného ustanovení nařídí tzv. opatření AEMO (action éducative en milieu ouvert – dále jen „AEMO“), což v doslovném překladu znamená „výchovná akce v otevřeném prostředí“.⁴⁰⁸ Předmětné opatření představuje jeden z pilířů systému ochrany dětství ve Francii. Je zaměřeno na podporu rodiny a dítěte prostřednictvím sociálních a sociálně-edukačních služeb v jejich přirozeném prostředí⁴⁰⁹ a umožňuje tak poskytnout rodině pomoc, aniž by došlo k separaci dítěte od jeho rodičů.

4.1.1 Výchovné opatření AEMO

Podstata tohoto opatření spočívá v tom, že dítě v situaci ohrožení je ponecháno u rodičů a pověřený sociální pracovník intervenuje v bydlišti rodiny, a to během různě dlouhé doby, zpravidla šest měsíců až dva roky. V souladu s výše uvedeným zákonným ustanovením týkajícím se délky trvání výchovných opatření může být o tomto opatření rozhodnuto opakovaně. Cílem tohoto opatření je ochrana dítěte a eliminace rizikových faktorů prostřednictvím výchovné práce. Sociální pracovník analyzuje situaci v rodině a podle výsledků jedná tak, aby došlo k obnovení narušených rodinných vazeb. Jeho práce spočívá v pravidelných návštěvách rodiny, v rozhovorech s dítětem, jeho rodiči a s ostatními osobami, které jsou v kontaktu s dítětem. Sociální pracovník doprovází rodiče i dítě samotné. Výchovné aktivity mohou být uskutečněny přímo s dítětem, přičemž rodiče jsou do nich rovněž zapojeni. Podpora rodičovských kompetencí je chápána jako služba dítěti.

Oddělení AEMO existuje buď jako veřejná služba pod přímou správou departementu, jímž je toto výchovné opatření financováno, anebo je pověření k činnosti delegováno na soukromou organizaci typu občanského sdružení. Novelizací zákonem z 5. března 2007⁴¹⁰ byla do Code civil zakotvena v rámci opatření AEMO možnost výjimečného či periodického

⁴⁰⁷ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 12.

⁴⁰⁸ Lze se setkat rovněž s výrazy „assistance“ (asistence) či „aide“ (pomoc), ovšem jako nejpřiléhavější termín je uváděn pojem „action“ (akce), zvláště pokud se jedná o opatření AEMO nařízené na základě soudního rozhodnutí. Existuje rovněž tzv. AED (aide éducative à domicile), což je administrativní opatření na základě smlouvy mezi reprezentantem departementu jakožto představitelem sociální péče a dotyčnou rodinou. Obojí je definováno v čase, a to nejčastěji na šest měsíců. Termín „assistance éducative“ pak může být použit pro AEMO nebo pro umístění dítěte (placement – viz dále).

⁴⁰⁹ MAURELET-DEBORD, Marie-France. Role sociálních pracovníků v praxi departementu Horní Víenna. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 8.

⁴¹⁰ La loi n°2007-293 du 5 mars 2007 réformant la protection de l'enfance.

ubytování za podmínky, že příslušné zařízení poskytující službu AEMO je pro tyto účely přizpůsobeno.

Code civil v případě všech výchovných opatření stanoví povinnost podávat dětskému soudci minimálně jednou za rok zprávu týkající se situace dítěte.⁴¹¹ Nejinak je tomu i v případě opatření AEMO, kdy v praxi předkládá odpovědný sociální pracovník písemnou zprávu dětskému soudci jednou za šest měsíců.

Pokud intervence sociálního pracovníka v rodině dítěte přináší pozitivní výsledky, může být toto výchovné opatření zrušeno. Naopak v případě, kdy stav ohrožení dítěte v rodině přetrvává a ochrana dítěte to vyžaduje, dětský soudce může nařídit umístění dítěte (placement), o němž je pojednáno níže.

4.1.2 Umístění dítěte

V případě, kdy nejsou dány podmínky pro ponechání dítěte v jeho stávajícím rodinném prostředí, dětský soudce může rozhodnout o nařízení výchovného opatření ve formě umístění dítěte. Zákon v čl. 375-3 Code civil stanoví, kterým subjektům dětský soudce v těchto případech svěří. Na prvním místě musí být dítě umístěno k druhému rodiči (žijí-li rodiče odděleně), na místě druhém k nějakému členu širší rodiny dítěte či třetí osobě požívající důvěry, že péči o dítě bude řádně vykonávat. Na třetím místě pak dětský soudce může dítě svěřit zařízení departementu určenému k ochraně dítěte. Čtvrté místo zaujímá zařízení způsobilé pro příjem nezletilých dětí. V poslední řadě pak dětský soudce může dítě svěřit zdravotnickému či vzdělávacímu zařízení, a to běžnému či specializovanému.⁴¹² Dětská soudkyně Raphaële Eche uvádí, že ve Francii mají dětské soudce určité obtíže s umístěním dítěte k rodinnému příslušníkovi širší rodiny a dávají přednost spíše umístění dítěte do institucionální péče, neboť rodina by mohla být zdrojem konfliktních situací. Mnoho dětí je proto umísťováno do institucí nebo do pěstounských rodin. Podle věku dítěte a typu jeho problémů se rozhoduje o umístění dítěte do kolektivu dětí (dětské domovy sociálního charakteru) nebo do pěstounské rodiny. Kritériem může být počet dětí k umístění. V případě větších sourozeneckých skupin bude v úvahu přicházet spíše institucionální zařízení než pěstounská rodina, kam je zpravidla obtížné umístit více než dvě, maximálně tři děti. Je-li dětí více, dochází téměř automaticky k rozdělení sourozenců, což jistě není žádoucí. Existují

⁴¹¹ Čl. 375, Code civil, alinea *in fine*: Un rapport concernant la situation de l'enfant doit être transmis annuellement au juge des enfants.

⁴¹² Čl. 375-3 Code civil.

však případy, kdy rozdělení sourozenců může být součástí práce s dětmi a jejich rodinou (například je zjištěna velká rivalita mezi sourozenci nebo děti mají problém najít si své místo uprostřed rodiny). V případě umístění sourozenců na různá místa se sociální pracovníci snaží zajistit častý kontakt mezi sourozenci, a to alespoň jednou měsíčně.⁴¹³

O umístění dítěte dětský soudce rozhoduje buď bez jiných předchozích výchovných opatření nebo po nařízení AEMO, jestliže toto nespĺnilo svůj účel. V prvním případě se jedná o režim obdobný českému předběžnému opatření dle ust. § 76a OSŘ. Dětský soudce v naléhavé situaci, kdy dítě se nachází v nebezpečí, které jej přímo ohrožuje, vydá tzv. nařízení o prozatímním umístění dítěte (ordonnance de placement provisoire – dále jen „OPP“), jehož trvání zpravidla nepřesahuje šest měsíců. V druhém případě soud rozhoduje rozsudkem, v němž obligatorně stanoví dobu trvání umístění dítěte. Délka trvání tohoto výchovného opatření nesmí dle zákona přesáhnout dva roky. Zákon z 5. března 2007⁴¹⁴ nicméně zavedl možnost překročení stanovené lhůty za určitých zákonem vymezených podmínek.⁴¹⁵ Po skončení stanovené lhůty je dětský soudce povinen znovu předvolat a vyslechnout rodinu a opětovně zhodnotit situaci dítěte a jeho rodiny.

Před přijetím rozhodnutí se dětský soudce podle zákona musí snažit vést s rodiči dialog, a pokud je to možné, obdržet jejich souhlas s umístěním dítěte. Podle francouzského práva dětský soudce nemůže přijmout žádné opatření bez předvolání a vyslechnutí rodičů dítěte. Pouze v případě, kdy se dítě nachází v nebezpečí života, může soudce rozhodnout o OPP. Taková situace by však měla zůstat výjimkou a pokud k ní dojde, rodiče by měli být předvoláni co nejdříve po umístění dítěte. V každém případě je však třeba před rozhodnutím o umístění dítěte citlivě zhodnotit situaci, především míru nebezpečnosti v případě setrvání dítěte v rodině. Fyzická separace dítěte od rodičů by měla zůstat výjimečným a krajním opatřením, k němuž by mělo docházet až poté, kdy všechny jiné formy práce s rodiči byly vyčerpány.⁴¹⁶

⁴¹³ ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 13, 14.

⁴¹⁴ La loi n°2007-293 du 5 mars 2007 réformant la protection de l'enfance.

⁴¹⁵ Jde o případy, kdy rodiče vykazují závažné, chronické vztahové či výchovné těžkosti, které trvale ovlivňují jejich pravomoci při výkonu rodičovské zodpovědnosti. Cílem prodloužení umístění dítěte nad rámec zákonem stanovené doby dvou let sleduje zájem dítěte nadále prospívat ve vztahově, citově a geograficky stálém prostředí adaptovaném na jeho současné i budoucí potřeby.

Art. 375, Code civil, alinea čtvrtá.

⁴¹⁶ SIMEK-LEFEUVRE, Ivanka. Dítě a jeho rodiče v situaci separace: proč a jak udržovat kontakt s rodiči dítěte umístěného v instituci a/nebo v pěstounské rodině. Zkušenosti z francouzské dvacetileté praxe. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník příspěvků z X. celostátního semináře konaného v Brně ve dnech 29. – 30. září 2010*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2010, s. 19, 21, 31.

Soudce materializuje právní rámec, symbolická dimenze zákona strukturuje práci odborníků s dítětem a jeho rodiči. Sociální péče informuje dětského soudce o tom, jak probíhá pobyt umístěného dítěte. První písemná zpráva je podána dětskému soudci během prvního týdne po příjmu dítěte, obsáhlejší zpráva pak je dětskému soudci předkládána po třetím a pátém měsíci umístění. Před uplynutím doby nařízeného předběžného opatření je nařízeno jednání, v němž jsou slyšeni nejen odborníci, ale dětský soudce se v jeho rámci obrací zejména na rodiče.

Francouzský systém náhradní péče o děti je založen na principu, že vztahy mezi dítětem a jeho rodiči musí být zachovány. Zákon výslovně stanoví, že rodiče v případě nařízení výchovného opatření pokračují ve výkonu všech atributů rodičovské zodpovědnosti, které nejsou neslučitelné s uloženým opatřením.⁴¹⁷ Po celou dobu umístění má dítě s rodiči kontakt, jehož formy a frekvence jsou různé. Účelem výchovného opatření, včetně odloučení dítěte od rodičů, není otce a matku nahradit, ale naopak jim pomoci ve výkonu rodičovských funkcí. Rodiče mají právo na pravidelné informace o dítěti, o jeho vývoji, zdravotním stavu, školním prospěchu. Povinností pracovníků sociální a zdravotní péče je být s rodiči v kontaktu a komunikovat s nimi, to vše v zájmu dítěte. Dětský soudce ve svém rozhodnutí o umístění dítěte vždy zároveň rozhodne o úpravě styku dítěte s rodiči.⁴¹⁸ V případě ohrožení dítěte nebo velkých potíží s péčí může dětský soudce rozhodnout, že styk rodičů s dítětem bude probíhat za přítomnosti třetí osoby, a to buď v místě umístění, je-li na toto příslušné zařízení uzpůsobeno, nebo na neutrálním místě.⁴¹⁹

Jak již bylo uvedeno výše, cílem každého umístění dítěte je jeho návrat do původní rodiny. Francouzský systém klade důraz na udržování a podporu vztahu mezi rodičem a dítětem separovaným od rodiny, a to i tehdy, jedná-li se o vztah negativní či patologický. Existence pravidelného kontaktu mezi rodičem a dítětem, i když v některých situacích nutně za přítomnosti třetí osoby, umožňuje dítěti konfrontaci mezi rodičem imaginárním a reálným.

⁴¹⁷ Čl. 375-7, Code civil, alinea první: Les père et mère bénéficiant d'une mesure d'assistance éducative continuent à exercer tous les attributs de l'autorité parentale qui ne sont pas inconciliables avec cette mesure.

⁴¹⁸ Až donedávna stál dětský soudce stranou otázky úprava styku rodiče s umístěným dítětem. V průběhu posledních víc jak desíti let však jsou soudy vyšší instance v tomto směru ostražitější a žádají po dětském soudci, aby v rámci rozhodnutí o umístění dítěte rozhodl také o této otázce, aby se rodiny neocitly samy tváří v tvář rozhodnutí zařízení.

ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 16.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 17.

Vylučuje tak dva nebezpečné extrémy – idealizaci či naopak příliš negativní obraz rodiče a jeho úplné odmítnutí.⁴²⁰

AEMO a umístění dítěte jsou chápány jako spojité nádoby, proto i umístění dítěte je chápáno jako forma pomoci rodině. Podle věku dítěte a rodinné problematiky se rozhoduje o umístění dítěte do kolektivního zařízení nebo do pěstounské péče, ve všech případech však cílem umístění zůstává návrat dítěte do jeho původní rodiny. Pokud se dítě po nějaké době vzhledem ke zlepšení situace vrací zpět k rodičům, ale stále jsou přítomny určité rizikové faktory, může dětský soudce poté, co zrušil umístění, rozhodnout o opatření AEMO.

Co se týče systému péče o ohrožené děti do tří let věku, je třeba uvést, že kolektivní péče pro tuto věkovou kategorii neexistuje. Například v departementu Horní Vienna (Haute Vienne) se nenachází kojenecké ústavy ani dětské domovy pro děti mladší čtyř let. Dlouhodobější umístění dětí této věkové kategorie vůbec nepřichází v úvahu. Všechny malé děti jsou po uplynutí doby předběžného opatření, tedy zpravidla po šesti měsících, směřovány a umisťovány do pěstounské péče. Jediným místem, kde se novorozenec, kojeneček či batole může ocitnout v kolektivní péči, je zařízení „Pouponnière“. Jedná se o malý kojenecký ústav s dětským domovem určený pro děti od narození do šesti let. Kapacita tohoto zařízení činí osmnáct dětí.⁴²¹ Nejčastěji jsou děti umístěny dětským soudcem na základě předběžného opatření, mohou však být umístěny i na žádost rodičů. Do zařízení jsou rovněž umisťováni novorozenci v rámci preadopční péče, a to po dobu dvou měsíců. Nejčastější důvody umístění dítěte jsou nedostatečná péče, zanedbávání, výchovné a citové strádání, týrání, sexuální zneužívání, rodinné konflikty, krizové situace mezi otcem a matkou dítěte, toxikomanie a jiné závislosti rodičů, jejich hospitalizace, vazba či výkon trestu odnětí svobody. Průměrná délka pobytu dítěte je pět měsíců. Děti jsou odloučeny od rodičů, ale kontakt je zachován. Návštěvy rodičů jsou časté, zpravidla dvakrát až třikrát týdně, přičemž se vyznačují individuálním charakterem. Rodiče jsou v zařízení odborně doprovázeni, což směřuje k podpoře rodičů v péči o dítě a v získávání nových rodičovských dovedností. Během několikaměsíčního pobytu probíhá pozorování, práce s rodiči a hodnocení rodinné situace. Cílem je soustředit dostatečné množství podkladů pro podání návrhu dětskému soudci na výchovnou orientaci, kterou může být buď návrat dítěte do vlastní rodiny, nebo návrh na umístění dítěte

⁴²⁰ K tomu blíže viz ŠIMEK-HYBLER, Ivanka. Psychologická dimenze udržování a podpory vztahu mezi rodičem a dítětem separovaným od rodiny. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 19 – 22.

⁴²¹ Děti jsou umístěny ve třech skupinách po šesti dětech. O každou skupinu pečují čtyři pečovatelky, které zůstávají v kontaktu stále s týmiž dětmi. Každé dítě má dvě pečovatelky, které se mu individuálně věnují. Ročně projde tímto zařízením padesát až šedesát dětí.

do pěstounské péče, eventuálně pro děti starší čtyř let umístění do dětského domova, např. v situaci, kdy dítě má staršího sourozence. Během pobytu dítěte jsou s rodiči vedeny pravidelné rozhovory, v nichž jsou tito připravováni i na případné umístění dítěte do pěstounské péče. Ke konci pobytu jsou rodiče seznámeni s návrhy odborníků. Pokud poté dětský soudce rozhodne o umístění dítěte, nastává vlastní práce na přípravě tohoto umístění.

Přibližně od poloviny sedmdesátých let je ve Francii různými zákony a nařízeními postupně upravován stále větší prostor pro to, aby rodiče participovali na životě dítěte během jeho umístění. Rodiče umístěného dítěte mají právo na informace o tom, jak je o jejich dítě pečováno, právo na přímý kontakt, na návštěvy, právo být zapojeni do každodenního života dítěte. Nejlepší zájem dítěte je společným cílem, k němuž konvergují intervence profesionálů i snahy rodičů. Je zde společný zájem dospělých na tom, aby dítě prospívalo, aby období separace bylo co možná nejkratší a zejména aby se dítě mohlo opět vrátit do své rodiny.

4.2 Inovativní přístupy v současné francouzské praxi

Již po mnoho let si odborníci uvědomovali, že mít na výběr pouze jednu ze dvou možností (opatření AEMO či umístění dítěte) neodpovídá rozmanitosti rodinných situací, s nimiž se při výkonu své profese setkávají. V praxi se totiž stává, že situace rodiny je natolik komplikovaná, že pouhé výchovné opatření v otevřeném prostředí se jeví jako nedostatečné, na druhou stranu však okolnosti nejsou natolik kritické, aby vyžadovaly separaci dítěte od rodičů a jeho umístění. Výše již několikrát zmíněný zákon z 5. března 2007 doporučuje diverzifikovat způsoby péče o ohrožené děti a rozšiřovat nabídku služeb v této oblasti. Inovativní praxe v různých departementech se snaží hledat alternativní řešení ochrany dítěte a podpory rodičů, a to v tom smyslu, že umístění dítěte je kombinováno s pobytem dítěte ve vlastní rodině. Jedná se o možnosti dočasného, přechodného, alternativního, modulárního a sekvenčního pobytu, kdy dítě je umístěno střídavě ve vlastní rodině a v instituci. Důraz je kladen na posilování funkčnosti rodiny. Rodiče jsou nahlíženi jako partneři, kteří společně s odborníky usilují o zlepšení situace dítěte. Pro úplnost je třeba dodat, že s ohledem na decentralizaci departementů od osmdesátých let minulého století není politika ochrany dětství celostátní.⁴²²

⁴²² SIMEK-LEFEUVRE, Ivanka. Možnosti přechodného, alternativního, sekvenčního, modulárního pobytu dítěte, umístěného střídavě ve vlastní rodině a v instituci, ve vlastní rodině a v pěstounské péči. Inovativní přístupy v současné francouzské praxi, ve smyslu zákona z 5. března 2007, reformujícího ochranu dětství. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník příspěvků z XI. celostátního semináře konaného v Brně ve dnech 12. – 13. října 2011*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2011, s. 25.

4.2.1 Dětský domov Clair Logis v Paříži a sekvenční umístění

Clair Logis je název dětského domova nacházející se v pařížské čtvrti Montmartre. Jedná se o zařízení sociálního charakteru, jehož účelem je účastnit se činností v oblasti poskytování ochrany ohroženým dětem. V současné době je kapacita zařízení 54 dětí.⁴²³ Přijímány jsou zde děti od čtyř do osmnácti let. Jde o děti v situaci ohrožení, u nichž byly konstatovány výchovné problémy. Cílem výchovných opatření je ochrana dítěte, podpora rodičů, kteří momentálně nezvládají výchovnou odpovědnost, doprovázení dítěte v jeho osobním vývoji a příprava na návrat do rodiny.

Tento dětský domov je specifický v tom směru, že praktikuje tzv. sekvenční umístění (*accueil séquentiel*). Tato praxe spočívá v tom, že některé děti, u nichž to rodinná situace dovoluje, jsou v domově přítomny jeden či více dní v týdnu, zbytek času tráví u rodičů, v domácím prostředí. Vychovatelé intenzivně spolupracují s rodiči, poskytují podporu, docházejí do rodin, vedou rozhovory. Děti jsou v dětském domově rozděleny do čtyř skupin, přičemž v každé skupině jsou zpravidla dvě třetiny dětí umístěny v rámci klasického režimu a třetina dětí „sekvenčně“. Na rozdíl od některých podobných projektů není v dětském domově zřízeno samostatné oddělení sekvenčních pobytů, ale možnost tohoto alternativního řešení je začleněna do celkového plánu péče o umístěné dítě. Pokud se tento způsob umístění jeví vhodnějším z hlediska rodinné situace, může být dítě umístěno formou „sekvenčního pobytu“, přičemž nadále má své místo ve skupině dětí, které během návratů do Clair Logis z pobytu v rodinném prostředí znovu nalézají. Přechod z jednoho typu umístění do druhého je možný.

Sekvenční umístění je postaveno na vzájemné důvěře mezi profesionály a rodiči. Opírá se o intenzivní práci a interakci v terénu, uvnitř samotné rodiny a v úzké spolupráci s ní. Postupuje se na základě společného plánu, který je přesně a písemně definován. Vychovatel dochází do rodiny minimálně jednou týdně. V rámci umístění dítěte formou sekvenčního pobytu se rodiče cítí být méně odsuzováni, jsou méně frustrováni. Umístění dítěte je vnímáno jako prostředek k podpoře jejich rodičovství.

Pozn.: Nebude-li dále v rámci poznámkového aparátu uvedeno jinak, při zpracování subkapitoly o inovativních přístupech ve francouzské právní praxi autorka práce čerpala z výše citované přednášky paní Ivanky Lefeuve.

⁴²³ *Présentation de la maison d'enfants Clair Logis*. [online]. clair-logis.org [cit. 27. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.clair-logis.org/presentation.php>>.

První sekvenční pobyty byly realizovány v roce 2002 v úzké spolupráci a se souhlasem dětského soudce. V lednu 2003 byla podána žádost o formalizaci sekvenčních pobytů, během téhož roku byla vytvořena nová pracovní místa. Projekt je funkční od roku 2004. Děti jsou do zařízení svěřeny na základě soudního rozhodnutí nebo smlouvy s rodiči. V soudním rozhodnutí je tento typ umístění dítěte definován jako „umístění dítěte s možností co nejširšího pobytu v bydlišti rodiny“.

Zkušenost Clair Logis je relativně nová, profesionálové se v přípravné fázi projektu inspirovali mimo jiné v jižní Francii, v departementu Gard.

4.2.2 Služba progresivní adaptace v přirozeném prostředí a umístění dítěte ve vlastní rodině v departementu Gard

Přechod dítěte z jednoho životního prostředí do druhého je občas problematický a to i v případech, kdy se jedná o dlouho očekávaný návrat dítěte z dětského domova k rodičům. Pracovní skupiny vychovatelů často vyjádřily přání postupného návratu, který by dítěti i rodičům umožnil připravit se na novou situaci. Některé kojenecké ústavy a dětské domovy od počátku osmdesátých let minulého století zaváděly, byť nesystematicky, tento individualizovaný způsob návratu dětí do rodinného prostředí.

Služba progresivní adaptace v přirozeném prostředí (service d'adaptation progressive en milieu naturel – dále jen „SAPMN“) jde v této praxi ještě dále a dovoluje, aby dítě rodinné prostředí nikdy neopustilo. Dítě nadále žije s rodiči, ale odpovědnost za ně je svěřena instituci dětského domova.

Důležitou pozici v tomto systému zaujímá dětský soudce. Předvolá rodiče a jasně jim sdělí, že umísťuje dítě do dětského domova, ale že dítě bude moci nadále žít s rodiči u nich doma, přičemž odpovědnost za dítě ponese instituce. Zdůrazní, že soudní rozhodnutí dává dětskému domovu právo kdykoliv přerušit pobyt dítěte v domácím prostředí. K tomu může dojít se souhlasem rodičů, na jejich žádost, anebo v případě, že dítě je vystaveno rizikům a nebezpečím, může být odebráno autoritativním způsobem. Je dbáno na to, aby si rodiče byli vědomi toho, že jejich dítě je v situaci umístěného dítěte, přestože s nimi může nadále žít ve společné domácnosti.

Původní myšlenka této praxe byla upravit dobu návratu dítěte z instituce do domácího prostředí. Odtud je také odvozen její název. Dítě, které se vracelo z ústavní péče do rodiny, zůstávalo po určitou dobu nadále oficiálně umístěno v instituci, přičemž u rodičů trávilo čím

dál více času včetně nočního přespávání. Během tohoto období byla rodina doprovázena pracovníky zařízení, kteří docházeli do domácího prostředí. Tato pomoc přetrvávala až do doby, kdy se rodiče a dítě cítili vzájemně v bezpečném vztahu.

Dětské soudce v departementu Gard velmi rychle začali používat tento systém v obráceném sledu jako preventivní opatření a pokoušeli se tak zabránit separaci, kterou s sebou nese klasické umístění. Možnost umístění dítěte ve vlastní rodině existuje v uvedeném departementu od počátku osmdesátých let minulého století. V roce 1990 byl tento postup umístění oficializován pro celé území a zařazen do plánu politiky departementu na ochranu dětství. Postupně se snižoval počet míst v dětských domovech cestou jejich transformace v místa SAPMN. Další pozitivní stránka této praxe spočívá v její nižší finanční náročnosti, a to o přibližně o polovinu nákladů ve srovnání se standardním umístěním.

Právní úprava této praxe je obsažena v čl. 375-3 Code civil a čl. 221-1 zákoníku o sociální péči a rodinách (Code de l'action sociale et des familles – dále jen „CASF“). Ve světle těchto zákonných ustanovení je dítě svěřeno do péče třetí osobě, přičemž nezletilý má právo na návštěvy a na ubytování v místě, kde obvykle žije. Zákon nikde nedefinuje toto právo kvantitativně, takže ubytování může být až každodenní.

Tato alternativa ke klasickému umístění dítěte je postavena na práci s rodiči, kteří jsou zapojeni do výchovného procesu po celou dobu trvání tohoto výchovného opatření. Průměrná doba trvání SAPMN činí dva roky, ale nejsou vyloučeny případy rodin, které jsou doprovázeny pět až šest let.

4.2.3 Výchovné umístění dítěte v bydlišti rodičů v departementu Finistère

V určitých situacích a se souhlasem dětského soudce může být ochrana dítěte zajištěna v rámci výchovného umístění dítěte v bydlišti rodiny (placement éducatif à domicile – dále jen „PEAD“). Správa departementu Finistère měla již několik let v úmyslu rozvíjet tento inovativní způsob umístění, který se vyhýbá separaci dítěte od rodičů a spočívá v téměř každodenním doprovázení rodičů a dítěte sociálními pracovníky, speciálně vyškolenými na tento typ práce.

První experimentální umístění se uskutečnila v roce 2003 a týkala se dvaceti tří dětí. Vzhledem k pozitivním zkušenostem se tato praxe postupně rozvíjela. V roce 2011 byla v rámci výchovného umístění dítěte v bydlišti rodičů v departementu Finistère evidována asi stovka dětí. V uvedeném departementu existují čtyři zařízení, která pokrývají celé území

a která mohou praktikovat tento typ umístění. Jeden z nich je pod správou Centra departementu pro dětství a rodinu, tři ostatní mají statut občanských sdružení.⁴²⁴

Je třeba zdůraznit, že umístění dítěte v rámci režimu PEAD je možné výlučně na základě soudního rozhodnutí. Právní rámec rozhodnutí dětského soudce o přijetí opatření ve formě PEAD je obsažen v obecném ustanovení čl. 375-3 a 375-7 Code civil týkající se umístění dítěte. Modality tohoto umístění připouštějí možnost každodenního práva na návštěvy a ubytování dítěte v bydlišti rodičů. Právo návštěv a ubytování může být modulováno v závislosti na měnící se podmínky rodiny. Soudní rozhodnutí jasně vymezuje fakt, že v případě krize nebo ohrožení dítěte je dána možnost okamžité intervence a transformace PEAD v klasické umístění dítěte do instituce nebo do pěstounské rodiny.

Každému návrhu na tento způsob umístění dítěte předchází podrobné hodnocení rodinné situace, na němž se bude zakládat soudní rozhodnutí. Multidisciplinární pracovní tým vyhodnocuje funkce rodiny, slabé a silné stránky rodičů v rámci výkonu jejich rodičovských kompetencí, faktory ohrožení dítěte, základní problematiku rodiny, pozice rodičů a jejich motivace pro spolupráci. Poté jsou rodiče předvoláni k soudu, kde jsou dětským soudem seznámeni s tím, v čem spočívá umístění typu PEAD a jaké jsou jeho specifika. Umístění dítěte v bydlišti rodičů nemá nikdy formu pohotovostní intervence, naopak vždy je předem připravováno s rodiči, spočívá na jejich angažovanosti ve výchově dítěte a na individuálním plánu práce s rodinou.

PEAD jakožto alternativní řešení klasického umístění dítěte spojuje soudní ochranu dítěte s udržení dítěte v jeho domácím prostředí a se spoluprací s rodiči, kteří jsou nahlíženi jako partneři. Cílem této inovativní praxe je dát rodičům reálné místo ve výchově jejich dětí, podporovat rodičovství v souvislosti s potřebami dětí a obnovit či udržet smysluplné vztahy mezi dítětem a jeho rodiči. Dochází tak k prevenci negativních důsledků separace spočívajících v pocitech viny na straně rodičů a rizika vzniku separačního traumatu u dítěte, jenž může psychický a někdy i fyzický vývoj dítěte trvale poškodit.⁴²⁵

⁴²⁴ K tomu blíže viz BILLON, Magali. *Placement éducatif à domicile* [online]. oned.gouv.fr [cit. 28. listopadu 2013]. Dostupné z < http://www.oned.gouv.fr/sites/default/files/dispositifs/Dpt29_PEAD_0.pdf >.

⁴²⁵ K tomu blíže viz SIMEK-LEFEUVRE, Ivanka. Dítě a jeho rodiče v situaci separace: proč a jak udržovat kontakt s rodiči dítěte umístěného v instituci a/nebo v pěstounské rodině. Zkušenosti z francouzské dvacetileté praxe. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník příspěvků z X. celostátního semináře konaného v Brně ve dnech 29. – 30. září 2010*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2010, s. 19 – 32.

ZÁVĚR

Rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy náleží mezi jeden z nejzávažnějších aktů soudní moci, který může mít pro dítě celoživotní nezvratné následky. Přestože v oblasti vnímání významu institutu ústavní výchovy i úrovně zařízení, v nichž je ústavní výchova vykonávána, lze od doby zahájení výzkumu prof. Matějčka a vzniku filmu Děti bez lásky nepochybně zaznamenat výrazný pokrok, při dokonalém vybavení, personálním zázemí a vůli zainteresovaných osob ústavní výchova nemůže nikdy zcela odpovídat kvalitám individuální rodinné péče a jejích náhradních forem.

Ústavněprávní základ práva státu intervenovat do rodinných vztahů vychází z čl. 32 Listiny, jenž zakotvuje zákonnou ochranu rodičovství a rodiny, přičemž zároveň garantuje zvláštní ochranu dětí a mladistvých. Právu rodičů na péči o děti a jejich výchovu odpovídá právo dítěte, aby nebylo svévolně odděleno od svých rodičů. Tato práva mohou být omezena proti vůli jejich nositelů jen rozhodnutím soudu na základě zákona a pouze tehdy, je-li to potřebné v nejlepším zájmu dítěte. Listina ve svém čl. 10 odst. 2 rovněž vyjadřuje právo každého na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. Tyto postuláty vyplývají také z mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána, a to zejména z preambule a čl. 9 ÚPD a dále z čl. 8 Úmluvy.

Dle judikatury ESLP možnost rodičů a dítěte být spolu tvoří základní součást práva na rodinný život. Každé odnětí dítěte z péče rodičů autoritativním rozhodnutím představuje zásah do rodinného života. Takový zásah ze strany státu je možný pouze tehdy, je-li v souladu se zákonem, nezbytný, přiměřený a sleduje-li oprávněný cíl. Odnětí dítěte z péče rodičů představuje až nejkrajnější opatření, které lze uplatnit pouze v nejvážnějších případech, a musí se tedy opírat o dostatečně závažné argumenty motivované zájmem dítěte. Jakmile je prokázána existence rodinného vztahu, musí orgány veřejné moci v zásadě jednat tak, aby se tento vztah mohl rozvíjet, a přijmout vhodná opatření za účelem sloučení rodiče s dítětem.

Vzhledem k vysokému počtu dětí umístěných v institucionální péči a kontinuální kritice z titulu této skutečnosti ze strany mezinárodních organizací došlo v České republice v transformaci systému péče o ohrožené děti, jejíž první fází byla rozsáhlá novelizace právní úpravy s účinností od 1. ledna 2013. Kromě ZSPOD se řada přijatých změn dotkla rovněž institutu ústavní výchovy, a to jak v hmotněprávní, tak v procesní rovině.

Podmínky, za nichž může soud rozhodnout o nařízení ústavní výchovy, jsou v České republice vymezeny obecně. Je tedy ponecháno na aplikační praxi soudů, jakým způsobem tyto zákonné předpoklady s ohledem na individuálně zjištěný skutkový stav interpretují.

Ačkoliv právní úprava institutu ústavní výchovy obsažená v § 46 ZOR a v souvisejících ustanoveních ZSPOD není bezchybná, přesto lze konstatovat, že odpovídá požadavkům vyplývajícím z mezinárodních závazků a poskytuje relativně dostačující podklad rozhodování soudu ve věcech ústavní výchovy. Hlavním pozitivem, který přinesla novelizace ZOR účinná od ledna letošního roku, je časové ohraničení trvání ústavní výchovy na maximální dobu tří let, po jejímž uplynutí musí být o dalším trvání tohoto výchovného opatření znovu rozhodováno. Další významný přínos lze spatřovat v zakotvení zákonné klauzule explicitně vylučující možnost nařízení ústavní výchovy pouze z důvodu nedostatečných bytových nebo majetkových poměr rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, jestliže jsou jinak tyto osoby nebo rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnit povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti. Nepříliš vhodným se však jeví § 13a ZSPOD rozšiřující katalog výchovných opatření a umožňující odnětí dítěte (byť dočasné) z péče rodičů pouze na základě zájmu dítěte, což vyvolává nejen obavy z důvodu rizika zneužití předmětného ustanovení, ale i pochybnosti o jeho ústavní konformitě.

Rovněž procesněprávní rámec řízení o nařízení ústavní výchovy nevykazuje žádné závažnější nedostatky a reflektuje procesní práva dítěte. Problém však spočívá v aplikaci právní úpravy. Předně je třeba uvést, že princip nejlepších zájmů dítěte jakožto nejvyšší imperativ každého řízení, které se týká nezletilého dítěte, bývá často nepřiléhavě užíván jako jediný argument v odůvodnění rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy. Dalším problematickým aspektem je otázka realizace participačních práv dítěte, zejména jeho práva dítěte být slyšeno. Ačkoli zákon výslovně stanoví, že soud by měl názor dítěte získat v prvé řadě jeho výslechem, pouze ve výjimečných případech prostřednictvím zástupce dítěte, znaleckého posudku nebo příslušného OSPOD, toto ustanovení není ze strany soudů dostatečně respektováno. Věková hranice, od které by soud byl povinen obligatorně zjišťovat názor nezletilého dítěte, nebyla do přijetí NOZ v České republice, stejně jako v právních úpravách ostatních zemí Visegrádské čtyřky, zakotvena. Dle účinné právní úpravy je tedy rozhodujícím faktorem mentální úroveň dítěte, respektive jeho schopnost formulovat své názory. Obdobný přístup je zachován i v oblasti procesní způsobilosti nezletilého dítěte, která je zjišťována odkazem do hmotněprávní sféry úpravy způsobilosti k právním úkonům, dle níž nezletilé osoby mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.

Co se týče problematiky zastoupení dítěte v řízení v podobě osoby kolizního opatrovníka, soudní praxe doznala v tomto směru pod vlivem judikatury vyšších soudů určitého posunu. Nadále tedy dochází k menšímu výskytu duplicity procesních funkcí

OSPOD v pozici navrhovatele řízení a zároveň kolizního opatrovníka, nicméně stávající právní úprava pravidlo zákazu souběhu procesních funkcí výslovně nezakotvuje. Dílčí změnu přináší NOZ, který umožňuje případný nevhodný postup soud při ustanovení kolizního opatrovníka dítěte napravit na základě návrhu *ex post*.

Rekodifikace soukromého práva v České republice bude mít bezesporu na rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy vliv. V případě hmotněprávní úpravy institutu ústavní výchovy obsažené v § 971 a násl. NOZ se sice převážně jedná o formulačně upravený prepis dosavadní právní úpravy, nicméně jsou zde zavedeny i určité odchylky. Zásadní změnou je zejména zakotvení povinnosti soudu označit v rozhodnutí, kterým nařizuje ústavní výchovu, konkrétní zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Další modifikací oproti dosavadní právní úpravě je zavedení zákonného postupu, dle něhož pokud soud rozhoduje o zrušení ústavní výchovy, neboť již pominuly důvody, pro které byla nařízena, nebo je-li možné zajistit dítěti jinou než ústavní péči, rozhodne zároveň podle okolností o tom, komu bude dítě napříště svěřeno do péče. Výraznou změnu oproti dosavadní právní úpravě představuje ust. § 867 odst. 2 NOZ stanovící formou vyvratitelné právní domněnky hranici dvanácti let jako věk, od kterého je dítě schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento soudu sdělit.

V řízení o nařízení ústavní výchovy bude soud od 1. ledna 2014 postupovat dle nového ZŘS za subsidiárního použití OSŘ. Řízení bude nadále ovládáno totožnými zásadami jako dosud. V oblasti procesních práv dítěte dochází k jejich posílení v tom směru, že ZŘS výslovně zakotvuje informační povinnost soudu vůči dítěti. S ohledem na rozšíření výčtu řízení, které budou nadále projednávány v rámci opatrovnického oddělení, však vyvstává hrozba přetížení opatrovnických soudců a s tím spojených nepříznivých důsledků.

Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé představuje soudní agendu, které bývá některými příslušníky právního stavu připisován podružný charakter. Začínající soudci jsou často přidělováni právě na opatrovnické oddělení, neboť na první pohled se tento úsek jeví jako nejvíce vhodný pro zahájení výkonu soudcovské funkce. Zatímco však předmětem klasického sporného civilního řízení bývají většinou práva a povinnosti majetkového charakteru, v rámci trestního soudnictví je rozhodováno o vině a trestu a cílem vykonávacího řízení je vymožení splnění povinnosti uložené v exekučním titulu, v řízení spadajícím do okruhu péče soudu o nezletilé se jedná o osud nezletilého dítěte. A zatímco ve všech uvedených soudních agendách jsou účastníky řízení osoby dospělé, které jsou většinou schopny samostatně hájit svá práva, případně jsou ze strany soudu poučovány o možnosti požádat o ustanovení zástupce z řad advokátů, nezletilé dítě se mnohdy o svém účastenství

v soudním řízení dozví až v rámci výkonu rozhodnutí ve věci samé. Soudce rozhodující ve věcech péče soudu o nezletilé by měl vždy důsledně nahlížet na dítě nikoliv pouze jako na objekt, který je třeba chránit, ale jako na subjekt nadaný nezcizitelnými a nezadatelnými právy. Pokud rodina selhává, je nelehkým úkolem soudce nalézt nejvhodnější řešení v situaci, kdy dochází ke střetu práva rodičů a dítěte na rodinný život a povinností státu zasáhnout do rodinných vztahů v zájmu ochrany dítěte. Osoba opatrovnického soudce by proto kromě odborných znalostí neměla postrádat také povědomí o interdisciplinárním přesahu problematiky péče soudu o nezletilé, vysokou míru empatie a individuálního přístupu, a to zejména při determinaci zájmu dítěte. V této souvislosti by nemělo být opomíjeno právo dítěte být slyšeno s přihlédnutím ke všem specifickým, které realizace tohoto práva v rámci soudního řízení obnáší.

Nebylo by správné konstatovat, že odpovědnost za zvýšený počet dětí v institucionální péči nesou pouze soudy, neboť tyto v případech ústavní výchovy představují až poslední článek soustavy péče o ohrožené děti. Je třeba poznamenat, že systém sociálně-právní ochrany dětí byl až do doby výrazné novelizace ZSPOD a souvisejících zákonů s účinností od počátku tohoto roku zcela nevyhovující. Sanační práce s rodinou v podobě terénních služeb téměř neexistovaly, význam forem náhradní rodinné péče byl podceňován. Nová právní úprava klade důraz na prevenci a posílení práva dítěte na zachování rodinného prostředí.

Stále však je co zlepšovat. Stejně jako se zákonodárce při tvorbě NOZ inspiroval v řadě zahraničních právních úprav, tak i v oblasti problematiky separace dítěte od rodičů lze inspirační podněty čerpat z jiných systémů. Slovenská právní úprava by mohla být *de lege ferenda* vzorem zejména v oblasti přijetí legislativních opatření vedoucích k větší rychlosti řízení týkajících se nezletilých dětí. Lhůtu šesti měsíců pro vynesení meritorního rozhodnutí ve věcech péče soudu o nezletilé lze považovat za adekvátní jak z hlediska povinnosti soudu náležitě zjistit skutkový stav a provést dokazování, tak z pohledu nezletilého dítěte. Rovněž by stála za zvážení možnost při nařízení ústavní výchovy ze zaviněných důvodů na straně rodičů těmto uložit přiměřenou lhůtu k úpravě jejich rodinných a sociálních poměrů, jež je v současné době zakotvena v § 55 odst. 2 ZR.

Rovněž francouzský systém péče o ohrožené děti poskytuje zajímavé poznatky. Specifická funkce dětského soudce specializovaného na agendu péče soudu o nezletilé má své opodstatnění a znamená výrazné posílení ochrany práv dítěte. Ve spojení se sociálně-právní ochranou dětí zaměřenou na důslednou prevenci separace dítěte od rodičů, jakož i s realizací alternativ umístění dítěte do institucionální péče v podobě inovativních přístupů, jež kladou důraz na co nejširší možnost ponechání dítěte v jeho vlastní rodině, je dětský soudce součástí

postupů, které sice nejsou v současných českých podmínkách aplikovatelné, nicméně *pro futuro* by mohly představovat inspiraci ke změnám. Francouzští odborníci jsou si plně vědomi toho, že základem státu je rodina a nebude-li tato zdravá, nemůže ani stát dobře fungovat. Neplní-li rodina dostatečně své funkce, je povinností státu především v zájmu dítěte, ale i v zájmu celé společnosti rodině poskytnout psychosociální i materiální pomoc a zamezit definitivnímu rozpadu rodinného prostředí, který způsobuje separační trauma s intergeneračními negativními následky. Není-li možné ani přes všestrannou podporu rodiny ze strany státu situaci řešit jinak než umístěním dítěte do institucionální péče, nelze opomíjet skutečnost, že rodiče nadále zůstávají zákonnými zástupci dítěte a je v zájmu dítěte, aby kontakt rodičů s jejich dítětem zůstal zachován.

RESUMÉ

The judgement about placing a child into institutional care ranks among one of the most serious acts which can have lifelong irreversible consequences for the child. Despite the fact that the perception of importance of the institutional care and the level of the institutional facilities undoubtedly have changed for the better since the sixties of the last century, it is obvious that the institutional care can not compensate the qualities of the individual family care and its substitute forms.

The constitutional basis of the right of the state to intervene into family relationships is represented by Art. 32 of the Chapter of Fundamental Rights and Freedoms of the Czech republic (hereinafter only „the Charter“) which defines a statutory protection of parenthood and family and it also guarantees a special protection of children and juvenile. The right of the parents to care about their children and their upbringing corresponds with the right of the child not to be arbitrarily separated from his or her parents. These rights can be limited against the will of its bearers only upon a lawful court decision. Art. 10 subsection 2 of the Charter also expresses the right of everybody to the protection against unjustified interference in the private and family life. These postulates also arise from the international treaties that the Czech republic is bound by.

According to the case law of the European Court of Human Rights the possibility of parents and a child to be together establishes the fundamental part of the right to family life. Each separation of a child from his or her parents upon an authoritative decision constitutes an interference into family life. This interference is permissible only on condition it is lawful, legitimate, necessary and proportionate. A division of the family is an utmost measure which can be applied only in the most serious cases and must be supported by weighty arguments motivated by the interest of the child.

With regard to the high number of children in institutional care and continual criticism from international organisations the Czech system of the protection of endangered children and its legislation were considerably changed at the beginning of this year. The amendments affected also the institute of institutional care in its substantial as well as procedural sphere.

Conditions of a judicial decision about placing a child into institutional care are defined generally. It is upon the practise of courts to interpret this statutory base with regard to individual case. The legislation of the institutional care is represented by Art. 46 of Family code and in related provisions concerning social-law protection of children. This legislation is not flawless, nevertheless it can be stated that it responds to requirements arising

from international commitments and it provides a sufficient basis for the court decision-making about placing a child into institutional care. The principal asset of the legal reformation is a statutory time limit of the institutional care of the length of three years. Also implementation of a clause concerning the insufficient housing and property conditions of parents or other persons taking care of the child can be seen as another merit. On the other hand there is a not very convenient new provision enabling separation of a child from his or her parents or other persons responsible for his or her upbringing only upon the interest of the child.

Also the procedural frame of the proceedings about placing a child into institutional care does not show any significant flaws and it respects the procedural rights of the child. However the problem resides in the application of the relevant provisions. Firstly it has to be mentioned that there is a risk of misuse of the principle of best interests of the child. This principle is the highest imperative of every proceedings concerning a child but it is inappropriately used as a sole argument of the justification of the decision about placing a child into institutional care. The question of realisation of the participatory rights of the child, especially his or her right to be heard, is another problematic aspect. Although the Code of civil procedure expressly fixes the obligation of the court to get the child's opinion first of all by the personal hearing, while the possibility of getting an opinion of the child through the mediation of his or her legal representative, competent organ of the social-law protection of children or expert's opinion should be considered as an exceptional measure, this provision is not adequately respected by courts. An obligatory time limit of hearing of a child is not set by the law in force. The mental maturity of the child or more precisely his ability to formulate his or her opinions still remains as a decisive factor. Similar approach is applied in the area of procedural capacity of a child which is determined by the reference to the legislation of legal capacity.

The recodification of private law in the Czech republic will indisputably have an impact on the court decision-making about placing a child into institutional care. Although the major part of the legislation of the institutional care in the new Civil code is a transcription of the present legislation with formulation adjustments, there can be found some differences. The new Civil Code set a duty of the court to specify the institution where the institutional care of the child will be executed. In the procedural area it also determines a disprovable legal presumption according which each child older than twelve years is deemed to be able to accept the information, to form its own opinion and communicate it.

Regarding the recodification of the procedural law, the principles of the proceedings will be identical. There is a strengthening of the procedural rights of the child in the form

of inforamatory obligation of the court towards the child. On the other hand the scope of proceedings will be broader which arouse a concern about overloading of the judges to the potential detriment of the child.

The responsibility for the increased number of the children in institutinal care can not be attributed only to courts. Until the reformation the system of the protection of endangered children did not pay enough attention to the prevention, the substitute forms of family care were underestimated. New legislation emphasizes the necessity of the preventive work with the family and strengthening the right of the child to the preservation of his or her family milieu.

Further improvements can be inspired by the Slovak legislation, especially in the area of setting legal time limit of six months to pronounce the judgement in the affairs concerning a child or determing an adequate term for the parents to rectify their housing and property conditions. Also the consideration of the French system of the protection of the child can provide an interesting pieces of knowledge, namely with regard to a specific institute of the judge for children or various inovative methods as alternative options to placing a child into institutional care.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH CITOVANÝCH ZDROJŮ

Monografie:

BAKALÁŘ, Eduard et al. *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem*. Praha: TRITON, 2008. 39 s. ISBN 978-80-7387-119-2.

BARVÍKOVÁ, Jana, PALONCYOVÁ, Jana. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2012. 112 s. ISBN 978-80-7416-100-1.

BITTNER, Petr et kol. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. Brno: Artron 2005, 2007. 72 s. ISBN 978-80-903473-4-2.

ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv. I. část – Úmluva*. Praha: Linde, 2010. 887 s. ISBN 978-80-7201-789-4.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.

DAVID, Roman. *Práva dítěte*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. 175 s. ISBN 80-7182-076-8.

FICOVÁ, Svetlana et al. *Ochrana práv maloletých v civilnom procese*. Bratislava: EUROUNION, 2008. 214 s. ISBN 978-80-89374-04-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2006. 398 s. ISBN 80-7239-192-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993. 160 s. ISBN 80-210-0694-3.

JÁNSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 169 s. ISBN 80-7041-114-7.

JÍLEK, Dalibor et al. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011. 282 s. ISBN 978-80-260-0377-9.

KUBÍČKOVÁ, Hana. *Dítě – rodina – instituce aneb Jak neztratit budoucnost*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2011. 117 s. ISBN 978-80-7464-017-9.

LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963. 297 s.

MOTEJL, Otakar et al. *Rodina a dítě – sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. 215 s. ISBN 978-80-254-1750-8.

NOVOTNÁ, Věra, FEJT, Vladimír. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2009. 256 s. ISBN 978-80-86723-77-8.

RADVANOVÁ, Senta, ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999. 227 s. ISBN 80-7179-182-2.

VESELÁ, Renata et al. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. 2. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005. 283 s. ISBN 80-86432-93-9.

WINTEROVÁ, Alena et al. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2011. 711 s. ISBN 978-80-7201-842-0.

WINTEROVÁ, Alena. *O nové pojetí civilního procesu*. Soubor statí. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2006. 164 s. ISBN 80-246-1206-2.

ZEMAN, Petr et al. *Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. 150 s. ISBN 978-80-7338-081-6.

Komentáře:

BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír, KRČMÁŘ, Zdeněk et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. 1066 s. ISBN 80-7179-378-7.

DAVID, Ludvík et al. *Občanský soudní řád. Komentář. I. díl.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009. 1108 s. ISBN 978-80-7357-460-4.

HOLUB, Milan et al. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími.* 9. vydání. Praha: Leges, 2011. 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.

HRUŠÁKOVÁ, Milana et al. *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář.* 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009. 558 s. ISBN 978-80-7400-061-4.

KMEC, Jiří et al. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2012. 1687 s. ISBN 978-80-7400-365-3.

PAVELKOVÁ, Bronislava. *Zákon o rodině. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2011. 655 s. ISBN 978-80-7400-359-2.

ŠVESTKA, Jiří et al. *Občanský zákoník. Komentář. I. díl.* Praha: C. H. Beck, 2008. 1221 s. ISBN 978-80-7400-004-1.

Články:

CILEČKOVÁ, Kateřina. Rovnost účastníků v řízeních ve věcech péče o nezletilé. *Právní fórum*, roč. 2012, č. 9, s. 412.

COHEN, Cynthia Price. The Developing Jurisprudence of the Rights of the Child. *St. Thomas Law Review*, Vol. 6, 1993 – 1994, s. 19.

EEKELAAR, John. Beyond the welfare principle. *Child and Family Law Quarterly*, 2002, Vol. 14, s. 243 – 244.

EEKELAAR, John. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. *International Journal of Law, Policy and Family*, 1994, Vol. 8, Numb. 3, s. 46 – 48.

HAMULÁKOVÁ, Klára. Místní příslušnost soudů ve věcech rodinněprávních se zaměřením na řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. *Právní fórum*, roč. 2012, č. 9, s. 407.

MACELA, Miloslav. Na cestě k funkčnímu systému ochrany práv dětí. *Právo a rodina*, roč. 2012, č. 7, s. 16 – 20.

MELCROVÁ, Zuzana. „Chudoba“ nemůže být jediným důvodem pro nařízení ústavní výchovy. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokratizaci*, roč. 2011, č. 1, s. 19.

MELICHAROVÁ, Dita. Specifika výslechu nezletilého v civilním řízení. *Soudce*, roč. 2008, č. 7-8, s. 62 – 67.

NOVOTNÁ, Věra. Ještě jednou ke slyšení dítěte. *Právo a rodina*, roč. 2012, č. 10, s. 9 – 11.

NOVOTNÁ, Věra. Řešení důsledků nálezů Ústavního soudu při ochraně nezletilých dětí. *Sociální politika*, roč. 1995, č. 12, s. 20.

PONÍŽILOVÁ, Tereza. Syndrom vyhoření – nemoc dnešní doby. *Právo a rodina*, roč. 2012, č. 4, s. 23, 24.

Přísliby a hrozby civilních rekonstrukcí. (Sekce Úvahy – články – analýzy. Zápis diskuze, bez uvedení autora). *Soudce*, roč. 2013, č. 7-8, s. 40 – 58.

RYCHLÍK, Daniel. Sanace biologické rodiny. *Právo a rodina*, 2009, roč. 11, č. 2, s. 19 – 24.

STRUPEK, David: Ustanovení kolizního opatrovníka nezletilých dětí. *Bulletin advokacie*, roč. 2008, č. 11, s. 53.

VAN DEN BRINKOVÁ ŠTIFTEROVÁ, Catherina. Konference Mezinárodní asociace forenzních lingvistů v Portugalsku. *Soudní tlumočník*, roč. 2012, s. 79, 80.

VANĚČEK, Petr. Soudy a soudci v Dánsku. *Soudce*, roč. 2013, č. 2, s. 28 – 30.

VAN ROSUM, Wibo. The clash of legal cultures over the „best interests of the child“ principle in cases of international parental child abduction. *Utrecht Law Review*, Vol. 6, Issue 2, June 2010, s. 37.

WESTPHALOVÁ, Lenka. Jak přispět k ochraně dětí, které vyžadují okamžitou pomoc? *Právní fórum*, roč. 2012, č. 7, s. 283.

Příspěvky ve sborníku:

DÍTĚ, Petr, FYCÝK, Jiří, KOHN, Pavel. Vliv judikatury Evropského soudu pro lidská práva na rodinné právo. In SCHELLE, Karel (ed). *Aktuální otázky práva ČR a EU 2009*. Ostrava: KEY Publishing, 2009, s. 29 – 62.

ECHE, Raphaële. Role dětského soudce dle francouzského práva. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 9 - 18.

ELISCHER, David. Dětský soudce (Juge des enfants) a jeho role ve francouzském soudním systému: několik poznámek k tzv. výchovné pomoci. In RADVANOVÁ, Senta, DVOŘÁK, Jan (eds.). *Náhradní výchova - možnosti a meze: kolokvium I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008, s. 21 – 25. ISBN 978-80-87146-05-7.

ELISCHER, David. Sociálně-právní ochrana dětí ve Francii: aktéři a základní principy systému. In WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (eds). *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 141 – 156. ISBN 978-80-7357-432-1.

GJURIČOVÁ, Jitka. Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti vyplývající z průzkumu osudu dětí, které v letech 1995 – 2004 opustily institucionální péči. In CHMELÁŘ, Tomáš, MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana (eds). *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané*

v Praze ve dnech 22. a 23. května 2008. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008, s. 20 – 27. ISBN 978-80-254-2683-8.

HRUBÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In NECKÁŘ, Jan et al. (eds.) *Dny práva 2008 = Days of Law 2008: 2. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 235 s. ISBN 978-80-210-4733-4.

JANOČKOVÁ, Michaela. Procesní práva dítěte – právo být slyšeno. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds.) *Macurův jubilejní památník k nedožitým osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 246 – 255. ISBN 978-80-7357-542-7.

KORNEL, Martin. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In LAVICKÝ, Petr, SPÁČIL, Jiří (eds.) *Macurův jubilejní památník k nedožitým osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 231 – 237. ISBN 978-80-7357-542-7.

MAURELET-DEBORD, Marie-France. Role sociálních pracovníků v praxi departementu Horní Vienna. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 7 – 8.

SCHEU, Harald Christian. Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. In WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan (eds.) *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 471 – 483. ISBN 978-80-7357-432-1.

SIMEK-LEFEUVRE, Ivanka. Dítě a jeho rodiče v situaci separace: proč a jak udržovat kontakt s rodiči dítěte umístěného v instituci a/nebo v pěstounské rodině. Zkušenosti z francouzské dvacetileté praxe. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník příspěvků z X. celostátního semináře konaného v Brně ve dnech 29. – 30. září 2010*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2010, s. 19 – 32. ISBN 978-80-254-8745-7.

SIMEK-LEFEUVRE, Ivanka. Možnosti přechodného, alternativního, sekvenčního, modulárního pobytu dítěte, umístěného střídavě ve vlastní rodině a v instituci, ve vlastní rodině a v pěstounské péči. Inovativní přístupy v současné francouzské praxi, ve smyslu zákona

z 5. března 2007, reformujícího ochranu dětství. In *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Sborník příspěvků z XI. celostátního semináře konaného v Brně ve dnech 12. – 13. října 2011*. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2011, s. 25 – 37.

ŠIMEK-HYBLER, Ivanka. Psychologická dimenze udržování a podpory vztahu mezi rodičem a dítětem separovaným od rodiny. In *Dítě mezi rodinou a institucemi. Sborník příspěvků z česko-francouzské konference k ukončení projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno konané v Praze ve dnech 27. – 28. března 2007*. Praha: STŘEP, 2007, s. 19 – 22.

ŠÍNOVÁ, Renáta. Několik úvah ke zjišťování skutkového stavu v řízeních ve věcech rodinněprávních. In HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed). *Pocita Petru Hlavsovi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 219 – 230. ISBN 978-80-903-400-9-1.

ŽUROVCOVÁ, Hana. Inspirace od sousedů – podoba ústavní výchovy v Rakousku, Maďarsku a na Slovensku. In CHMELARĚ, Tomáš, MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana (eds). *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23. května 2008*. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 2008, s. 40 – 44. ISBN 978-80-254-2683-8.

Tuzemské právní předpisy:

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8, ve znění sdělení č. 41/1996 Sb., č. 243/1998 Sb., č. 114/2004 Sb. m. s. a č. 48/2010 Sb. m. s.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 43/2000 Sb. m. s., o přijetí Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb. m. s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů
Instrukce Ministerstva spravedlnosti č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, ve znění uveřejněném pod č. 9/2010
Sbírky instrukcí a sdělení Ministerstva spravedlnosti
Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 89/2012, občanský zákoník
Zákon č. 292/2013 Sb., zákon o zvláštních řízeních soudních

Zahraníční právní předpisy a prameny komunitárního práva:

Zákon č. 36/2005 Z.z., zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov
Zákon č. 305/2005 Z. z., o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, v znení neskorších predpisov
Zákon č. 99/1963 Sb., občiansky súdny poriadok, v znení neskorších predpisov
Nařízení ES č. 2201/2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000
Code civil (FR)
Code de l'action sociale et des familles (FR)
Code de procédure civile (FR)
L'ordonnance n°45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante
L'ordonnance n°58-1301 du 23 décembre 1958 relative à la protection de l'enfance et de l'adolescence en danger
La loi n°2004-1 du 2 janvier 2004 relative à l'accueil et à la protection de l'enfance

La loi n°2007-293 du 5 mars 2007 réformant la protection de l'enfance

Judikatura ČR a SR:

Nález ÚS ze dne 20. února 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06, Sb. n. u. sv. 44, s. 399
Nález ÚS ze dne 28. března 1995, sp. zn. Pl. ÚS 20/94, Sb. n. u. sv. 3, s. 109
Nález ÚS ze dne 6. září 2011, sp. zn. II. ÚS 2546/10, Sb. n. u. sv. 62, s. 303
Nález ÚS ze dne 10. října 2007, sp. zn. II. ÚS 838/07, Sb. n. u. sv. 47, s. 53
Nález ÚS ze dne 13. července 2011, sp. zn. III. ÚS 3363/10, Sb. n. u. sv. 62, s. 59
Nález ÚS ze dne 30. června 2004, sp. zn. Pl. ÚS 23/02, Sb. n. u. sv. 33, s. 353
Stanovisko NS ze dne 8. prosince 2010, sp. zn. Cpjn 202/2010
Nález Ústavního soudu Slovenské republiky ze dne 18. října 2006, sp. zn. Pl. ÚS 14/05
Rozhodnutí NS ze dne 26. dubna 2006, sp. zn. 26 Nd 66/2006
Nález ÚS ze dne 29. října 2002, sp. zn. II. ÚS 157/2001, Sb. n. u. sv. 28, s. 135.
Nález ÚS ze dne 13. prosince 2007, sp. zn. II. ÚS 2630/07, Sb. n. u. sv. 47, s. 941
Usnesení NS ze dne 31. května 2012, sp. zn. 30 Cdo 1402/2012
Nález ÚS ze dne 24. září 1998, sp. zn. III. ÚS 125/98, Sb. n. u. sv. 12, s. 87
Nález ÚS ze dne 13. dubna 2010, sp. zn. II. ÚS 485/10, Sb. n. u. sv. 57, s. 93
Usnesení NS ze dne 25. listopadu 2003, sp. zn. 21 Cdo 1503/2003
Nález ÚS ze dne 31. března 2005, sp. zn. II. ÚS 629/04, Sb. n. u. sv. 36, s. 731
Nález ÚS ze dne 13. března 2012, sp. zn. II. ÚS 3765/11, Sb. n. u. sv. 64, s. 645
náleží ÚS ze dne 19. dubna 2001, sp. zn. IV. ÚS 695/2000, Sb. n. u. sv. 22, s. 83
Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 30. června 2004, sp. zn. 5 Nc 595/2004
Usnesení Krajského soudu v Praze ze dne 12. srpna 2008, sp. zn. 24 Co 332/2008
Nález ÚS ze dne 2. dubna 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08, Sb. n. u. sv. 53, s. 11
Nález ÚS ze dne 26. srpna 2010, sp. zn. III. ÚS 3007/09, Sb. n. u. sv. 58, s. 503
Nález ÚS ze dne 18. června 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02, Sb. n. u. sv. 26, s. 273.

Judikatura ESLP:

Rozsudek ESLP ze dne 24. června 2004, Von Hannover proti Německu, stížnost č. 59320/00
Rozsudek ESLP ze dne 16. prosince 2010, A, B a C proti Irsku, stížnost č. 25579/05
Rozsudek pléna ESLP ze dne 13. června 1979, Marckx proti Belgii, stížnost č. 6833/74

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 12. července 2001, K. a T. proti Finsku, stížnost č. 25702/94

Rozsudek ESLP ze dne 9. června 1998, Bronda proti Itálii, stížnost č. 22430/93

Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. března 1988, Olsson proti Švédsku, stížnost č. 10465/83

Zpráva EKLP ze dne 9. února 1993, Boyle proti Spojenému království, stížnost č. 16580/90

Rozsudek ESLP ze dne 21. června 1998, Berrehab proti Nizozemsku, stížnost č. 10730/84

Rozsudek ESLP ze dne 10. ledna 2008, Kearns proti Francii, stížnost č. 35991/04

Rozhodnutí ESLP ze dne 10. března 2005, Rózanski proti Polsku, stížnost č. 55339/00

Rozsudek ESLP ze dne 22. června 2004, Pini a další proti Rumunsku, stížnost č. 78028/01

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 9. října 2003, Slivenko proti Lotyšsku, stížnost č. 48321/99

Rozsudek ESLP ze dne 12. ledna 2010, A. W. Khan proti Spojenému království, stížnost č. 47486/06

Rozsudek ESLP ze dne 17. ledna 2009, Onur proti Spojenému království, stížnost č. 27319/07

Rozsudek ESLP ze dne 29. ledna 1997, Bouchelkia proti Francii, stížnost č. 23078/93

Rozsudek ESLP ze dne 21. října 1997, Boujlifa proti Francii, stížnost č. 25404/94

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 23. června 2008, Maslov proti Rakousku, stížnost č. 1638/03

Rozsudek ESLP ze dne 23. září 2010, Bousarra proti Francii, stížnost č. 25672/07

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 22. dubna 1997, X, Y a Z proti Spojenému království, stížnost č. 21830/93

Rozsudek ESLP ze dne 24. června 2010, Schalk a Kopf proti Rakousku, stížnost č. 30141/04

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 13. července 2000, Scozzari a Giunta proti Itálii, stížnost č. 39221/98 a 41963/98

Rozsudek ESLP ze dne 26. února 2002, Kutzner proti Německu, stížnost č. 46544/99

Rozsudek ESLP ze dne 8. dubna 2004, Haase proti Německu, stížnost č. 11057/02

Rozsudek ESLP ze dne 8. června 2010, Dolhamre proti Švédsku, stížnost č. 67/04

Rozhodnutí ESLP ze dne 27. dubna 2010, Barelli a další proti Itálii, stížnost č. 15104/04

Rozsudek ESLP ze dne 30. září 2008, R. K. a A. K. proti Spojenému království, stížnost č. 38000/05

Rozsudek ESLP ze dne 23. března 2010, M. A. K. a R. K. proti Spojenému království, stížnost č. 45901/05

Rozsudek ESLP ze dne 16. března 2010, A. D. a O. D. proti Spojenému království, stížnost č. 28680/06

Rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 10. května 2001, T. P. a K. M. proti Spojenému království, stížnost č. 28945/95

Rozsudek ESLP ze dne 26. října 2006, Wallová a Walla proti České republice, stížnost č. 23848/04

Rozsudek ESLP ze dne 21. června 2007, Havelka a další proti České republice, stížnost č. 23499/06

Rozsudek ESLP ze dne 9. května 2003, Covezzi a Morselli proti Itálii, stížnost č. 52763/99

Rozsudek ESLP ze dne 24. února 1995, McMichael proti Spojenému království, stížnost č. 16424/90

Rozsudek ESLP ze dne 18. prosince 2008, Saviny proti Ukrajině, stížnost č. 39948/06

Rozhodnutí ESLP ze dne 10. března 2005, Dewinne proti Belgii, stížnost č. 56024/00

Rozhodnutí ESLP ze dne 13. prosince 2005, Zakharova proti Francii, stížnost č. 57306/00

Rozhodnutí ESLP ze dne 20. března 2007, Remmo a Uzunkaya proti Německu, stížnost č. 5496/04

Rozsudek ESLP ze dne 1. července 2004, Couillard Maugery proti Francii, stížnost č. 64796/01

Rozhodnutí ESLP ze dne 8. ledna 2007, Polášek proti České republice, stížnost č. 31885/05

Rozsudek ESLP ze dne 6. července 2010, Neulinger a Shuruk proti Švýcarsku, stížnost č. 41615/07

Rozsudek ESLP ze dne 8. července 2003, Sahin proti Německu, stížnost č. 30943/96

Internetové zdroje:

BENEŠOVÁ, Hana. *Výchova je umělecké dílo* [online]. jedinak.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.jedinak.cz/stranky/txtmatejcek.html>>.

BILLON, Magali. *Placement éducatif à domicile* [online]. oned.gouv.fr [cit. 28. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.oned.gouv.fr/sites/default/files/dispositifs/Dpt29_PEAD_0.pdf>.

Časové mezníky přípravy nového občanského zákoníku [online]. justice.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/legislativni-proces/>>.

FAISAL, Husseini. In *Péče o ohrožené děti a jejich rodiny – sborník příspěvků z odborného semináře konaného Veřejným ochráncem práv dne 5. dubna 2012 v Praze* [online]. vzd.cz [cit. 28. října 2013]. Dostupné z <[http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky \[1\].pdf](http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky [1].pdf)>.

General Comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard [online]. ohchr.org [cit. 15. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.coe.int/t/dg3/children/participation/CRC_C_GC_12.pdf>>.

General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) [online]. ohchr.org [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf>.

HAVIGEROVÁ, Jana. *Sanace rodiny po nařízení ústavní výchovy* [online]. viaiuris.cz, 3. října 2007 [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.viaiuris.cz/index-php?p=msg&id=179>>.

HRUBÁ, Kateřina. *Odebírání dětí ze sociálních důvodů je porušení Úmluvy* [online]. viaiuris.cz, 15. listopadu 2006 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.viaiuris.cz/index-php?p=msg&id=116>>.

Kol. autorů. *Europe's children in care. What role for the European Union?* [online]. coe.int, 15. června 2010 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Forum21/II_Issue_No5/II_No5_Children_in_care_EU_role_en.pdf>.

Koncepce bydlení ČR do roku 2020 [online]. mmr.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.mmr.cz/cs/Stavebni-rad-a-bytova-politika/Bytovapolitika/Koncepce-Strategie/Koncepce-bydleni-CR-do-roku-2020>>.

KORNEL, Martin. *Princip nejlepších zájmů dítěte* [online]. law.muni.cz [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/05%20MARTIN%20KORNEL.pdf>.

KORNEL, Martin. *Věkové hranice: Prostředek ochrany dítěte?* [online]. law.muni.cz, 2010 [cit. 14. listopadu 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2010/files/slabi/Kornel_Martin_1582_.pdf>.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Instituty náhradní rodinné péče* [online]. law.muni.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/sblizovani/Kralickova_Zdenka.pdf>.

KRISTKOVÁ, Veronika. *Práva dítěte a procesní praxe českých soudů* [online]. viaiuris.cz, IV/2005 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf>.

KŘEPSKÝ, Dalibor. *Lži, nepravdy a mýty o dětských domovech* [online]. ddolomouc.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://static.ddolomouc.cz/web/download/clanek.pdf>>.

MACELA, Miloslav. In *Péče o ohrožené děti a jejich rodiny – sborník příspěvků z odborného semináře konaného Veřejným ochráncem práv dne 5. dubna 2012 v Praze* [online]. vzd.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <[http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky \[1\].pdf](http://www.vzd.cz/sites/default/files/Pece_o_ohrozene_deti_prispevky [1].pdf)>.

MATOUŠKOVÁ, Ivana. *Význam funkce kolizního opatrovníka v soudním řízení o úpravě výchovy a výživy a o úpravě styku rodiče s dítětem – doporučení pro začínající sociální pracovníky* [online]. mpsv.cz, 3. května 2010 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10795/KO_doporučení.pdf>.

MMR. *MMR ČR a jeho role v politice sociálního bydlení* [online]. mmr.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Ministerstvo/Pro-media/Tiskove-zpravy/2013/MMR-CR-a-jeho-role-v-politice-socialniho-bydleni>>.

MPSV. *Stanovisko MPSV ze dne 19. září 2006, č.j. 2006/56857-24 k umístování dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc* [online]. mpsv.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7280/Stanovisko_MPSV_04.pdf>.

MPSV. *Stanovisko MPSV ze dne 25. února 2013, č.j. 2013/13218-211 k nedostatečně určitým rozhodnutím soudů o umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc* [online].mpsv.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/16530/Stanovisko.pdf>>.

MPSV. *Vláda schválila Národní strategii ochrany práv dětí – “Právo na dětství”* [online].mpsv.cz, 9. ledna 2012 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/cs/11901>>.

MS. *Doprovodná legislativa k novému občanskému zákoníku již vstoupila v platnost* [online]. justice.cz, 1. října 2013 [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://obcanskyzakoni.k.justice.cz/infocentrum/aktuality/doprovodna-legislativa-k-novemu-obcanskemu-zakoniku-jiz-vstoupila-v-platnost/>>.

NAJMAN, Petr. *Postavení nezletilých v řízení o nařízení ústavní výchovy* [online]. casopis.vsehrd.cz, 9. května 2012 [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <<http://casopis.vsehrd.cz/2012/05/postaveni-nezletilych-v-rizeni-o-narizeni-ustavni-vychovy/>>.

OPRAVIL, Milan. *Mýty o ústavní výchově* [online]. ucitelské noviny.cz, č. 08/2011 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5768>>.

ORÁLEK, František. *Rodinné právo ve světle judikatury ESLP* [online]. law.muni.cz [cit. 31. srpna 2013]. Dostupné z <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/pri_spevky/sblizovani/Oralek_Frantisek_1308.pdf>.

Organizace soudnictví – Francie. [online]. europa.eu [cit. 24. listopadu 2013]. Dostupné z <http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/org_justice_fra_cs.pdf>.

Praktická příručka pro používání nového nařízení Brusel II [online]. ec.europa.eu [cit. 10. listopadu 2013]. Dostupné z <http://ec.europa.eu/civiljustice/parental_resp/parental_resp_ec_vdm_cs.pdf>.

Présentation de la maison d'enfants Clair Logis. [online]. clair-logis.org [cit. 27. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://http://www.clair-logis.org/presentation/php>>.

PURKOVÁ, Veronika. *Osobnost dětí umístěných v dětských domovech z pohledu vybraných výzkumů & = Ústavní výchova v číslech* [online]. anv.cz, 28. října 2009 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.anv.cz/odborne/147-osobnost-deti-umistenychv-detskych-domovech-z-pohledu-vybranych-vyzkumu-a-ustavni-vychova-v-cislech>>.

RIPKA, Štěpán. *Co je sociální bydlení a proč ho potřebujeme* [online]. romea.cz, 29. května 2013 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://romea.cz/cz/zpravodajstvi/stepan-ripka-co-je-socialni-bydleni-a-proc-ho-potrebujeme>>.

SCHÖN, Monika. *Výchova dítěte: právo rodičů v. právo státu* [online]. law.muni.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné na <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/p_rispevky/05%20Rodina/12%20MONIKA%20SCHON.pdf>.

Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte [online]. unhcr-centraleurope.org, květen 2008 [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/smernice-unhcr-k-urcovani-nejlepsiho-zajmu-ditete-2008.html>>.

Sněmovní tlač č. 1284 – návrh poslankyne Národnej rady Slovenskej republiky Evy Černej na vydanie zákona, ktorým sa mení a doplňa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov a ktorým sa mení zákon č. 300/2005 Z. z. trestný zákon [online]. nrsr.sk [cit. 12. října 2013]. Dostupné z <<http://www.nrsr.sk/Default.aspx?sid=zakon y/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=3&ID=1284>>.

Sněmovní tisk 564/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony [online]. psp.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>>.

Sněmovní tisk 260/0, vládní návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí [online]. psp.cz [cit. 27. července 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&8CT=260&CT1=0>>.

Sněmovní tisk 362/0, vládní návrh zákona – občanský zákoník [online]. psp.cz [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=362&CT1=0>>.

Sněmovní tisk 686/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony [online]. psp.cz [cit. 14. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=686&CT1=0>>.

Sněmovní tisk 931/0, vládní návrh zákona o zvláštních řízeních soudních [online]. psp.cz [cit. 20. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=931&CT1=0>>.

Sociální reforma pohledem ombudsmana [online]. ochrance.cz, 16. května 2012 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2012/socialni-reforma-pohledem-ombudsmana/>>.

Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2009 [online]. ochrance.cz [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/souhrnna_zprava_VOP_2009.pdf>.

Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2011 [online]. ochrance.cz [cit. 31. srpna 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/souhrnna_zprava_VOP_2011.pdf>.

Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2012 [online]. ochrance.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/souhrnna_zprava_VOP_2012-web.pdf>.

SYCHROVÁ, Adriana. *Pohledy na praxi zahraničních systémů péče o ohrožené děti*. [online]. aosp.upce.cz, [cit. 24. listopadu 2013]. Dostupné z <<http://www.aosp.upce.cz/article/download/133/95>>.

Usnesení vlády č. 882/2010 ze dne 7. 12. 2010 k Obecným opatřením k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – prevence odebírání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů [online]. mvcr.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://www.mvcr.cz/soubor/castka-5-pdf.aspx>>.

Usnesení Výboru pro práva dítěte ze dne 18. srpna 2011 – podnět Výboru pro práva dítěte, týkající se zastoupení dítěte v soudním řízení [online]. vlada.cz [cit. 21. října 2013]. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/pro-prava-ditete/Prijata-usneseni-vyboru-pro-prava-ditete-18-8-2011.pdf>>.

ÚS: o umístění dítěte do náhradní rodiny musí rozhodovat soud [online]. novinky.cz, 13. července 2004 [cit. 5. října 2013]. Dostupné z <<http://www.novinky.cz/domaci/36038-us-o-umisteni-ditete-do-nahradni-rodiny-musi-rozhodovat-soud.html>>.

Uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky č. 1816 z 22. septembra 2005 [online]. nrsrc.sk, 22. září 2005 [cit. 12. října 2013]. Dostupné z <<http://www.nrsrc.sk/web/Default.aspx?sid=zakon/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=3&CPT=1284>>.

VERDIER, Pierre. *La loi réformant la protection de l'enfance: une avancée de la protection, un recul des droits* [online]. dei-france.org, květen 2007 [cit. 27. října 2013]. Dostupné z <http://www.dei-france.org/lettres_divers/2008/Pages_22_31%20_RAJ265.pdf>.

Vláda souhlasí s upřednostněním rodinné péče nad ústavní [online]. vlada.cz, 4. ledna 2012 [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-souhlasí-s-upřednostněním-rodinne-pece-nad-ustavni-91451/>>.

VRCHA, Pavel. *K nařizování ústavní výchovy – několik poznámek ke stanovisku Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Cpjn 202/2010* [online]. vrcha.webnode.cz, 14. prosince 2010 [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <<http://vrcha.webnode.cz/news/k-narizovani-ustavni-vychovy-nekolik-poznamek-ke-stanovisku-nejvyssiho-soudu-cr-sp-zn-cpjn-202-2010-1/>>.

Závěrečná doporučení CRC/C/CZE/CO/3-4 – oficiální překlad Úřadu vlády ČR [online]. vlada.cz [cit. 5. června 2013]. Dostupné z <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>>.

Zpráva o stavu lidských práv v ČR v roce 2010 [online]. vlada.cz [cit. 7. září 2013]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/assets/ppov/slp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Zprava-LP-2010_cz.pdf>.

ABSTRAKT

Cílem této práce je poskytnout kompaktní náhled na problematiku rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy. Výchozí bod představuje vymezení ústavněprávního základu práva státu intervenovat do rodinných vztahů a zároveň jeho povinnosti jednat v zájmu nezletilého dítěte. První kapitola práce přibližuje klíčová ustanovení zásadních mezinárodních úmluv a dále nabízí přehled závěrů judikatury ESLP stran práva na soukromý a rodinný život.

Stěžejní část práce je nejprve věnována rozboru hmotněprávní úpravy institutu ústavní výchovy, a to i ve světle judikatury ESLP. Následující kapitola pojednává o procesních aspektech řízení ve věcech ústavní výchovy. Pozornost je soustředěna na princip nejlepších zájmů dítěte a na realizaci procesních práv dítěte, zejména jeho práva být slyšeno. V kontextu tématu práce je reflektována rovněž aktuální rekodifikace civilního práva, jakož i slovenská právní úprava. Závěrečné kapitola obsahuje vyličení základních specifík francouzského systému péče o ohrožené děti a popisuje inovativní přístupy jako alternativy umístění dítěte do institucionální péče.

The aim of this thesis is to provide a coherent view of the issue of judicial decision-making about placing a child into institutional care. The base is a determination of the constitutional basis of the right of the state to intervene in family relationships and its simultaneous obligation to act within the child's interest. The first chapter of the thesis gives an insight into key provisions of relevant international treaties and it also offers an overview of conclusions of the European Court of Human Rights case law concerning the right to private and family life.

The main part of the thesis occupies with the analysis of the substantial legislation of the institutional care, including European Court of Human Rights case law related to the subject. The following chapter deals with the procedural aspects of the judicial decision-making in the affairs of institutional care. The attention is focused on the principle of the best interests of the child and on the implementation of the procedural rights of the child, especially his or her right to be heard. In the context of the theme the actual recodification of civil law is reflected, as well as the Slovak legislation. The final chapter contains a description of elemental features of the French system regarding endangered children and some innovative approaches as alternative options to the placement of a child into institutional care.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV

ústavní výchova – institutional care

rozhodování soudu – judicial decision-making

nezletilé dítě – minor